

Západočeská univerzita Plzeň

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Společenství muslimských bratrů ve vztahu k
egyptské politice, společnosti a britské přítomnosti v
éře egyptské monarchie, 1922-1952**

Tomáš Najman

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra blízkovýchodních studií

Studijní program Mezinárodní teritoriální studia

Studijní obor Kulturní antropologie Předního východu

Diplomová práce

**Společenství muslimských bratrů ve vztahu k
egyptské politice, společnosti a britské
přítomnosti v éře egyptské monarchie, 1922-1952**

Najman Tomáš

Vedoucí práce:

Mgr. Petra Písařová

Katedra blízkovýchodních studií

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

OBSAH

1 Úvod	1
2 Terminologie.....	7
2.1 Úvod do terminologie.....	7
2.2 Islámský reformismus.....	9
2.3 Intelektuální přístup (nahda, sahwa, salafíja).....	12
2.4 Fundamentalistický přístup (integrismus, neosalafíja, usúlíja)	13
2.5 Masová venkovská hnutí	15
2.6 Modernistický přístup.....	19
2.7 Egyptský nacionalismus	21
2.8 Hlavní myšlenkové zdroje Muslimského bratrstva	22
2.8.1 Džamáluddín al-Afgání (1839-1897)	23
2.8.2 Muhammad Abduh (1849-1905)	24
2.8.3 Rašíd Ridá (1865-1935)	24
3 Historie Egypta (1882-1952)	26
3.1 Úvod	26
3.2 Skrytý protektorát (1882-1914).....	26
3.3 1. světová válka a egyptský boj za nezávislost.....	31
3.4 20. léta	35
3.5 30. léta	40
3.6 Egypt za 2. světové války	46
3.7 Poválečná léta (1945-1949)	48
3.8 Krize monarchie (1949-1952)	51
4 Společenství Muslimských bratří	53
4.1 Hasan al-Banná.....	53
4.1.1 Zrození avatara islámského fundamentalismu.....	53
4.1.2 Dětství	55

4.1.3	Život v Káhiře.....	56
4.1.4	Život v Ismá'ílji.....	59
4.2	Evoluce Muslimského bratrstva.....	60
4.2.1	Založení první roky MB 1928-1932	60
4.2.2	MB v letech 1932-1939	63
4.2.3	MB za 2. světové války.....	67
4.2.4	MB v letech 1945-1949	69
4.2.5	MB v letech 1949-1952	71
4.3	Charakteristika Muslimského bratrstva.....	73
4.3.1	Ideologie MB.....	73
4.3.2	Struktura MB.....	77
4.4	Muslimské bratrstvo a Egypt	81
4.4.1	MB a Palác	81
4.4.2	MB a strana Wafd.....	88
4.4.3	MB a egyptská armáda	96
4.4.4	MB, britská správa a západní kultura	100
4.4.5	MB, al-Azhar a tradiční islámský establishment.....	106
4.4.6	MB a mimoparlamentní instituce	109
4.4.7	Souhrnné srovnání politiky MB.....	114
5	Závěr.....	118
6	Seznam použité literatury a pramenů	121
7	Resumé	124

1 ÚVOD

Ve své diplomové práci se budu zabývat Společenstvím muslimských bratří¹ a jeho rolí v egyptské společnosti. Jsem si přirozeně vědom potenciální rozsáhlosti této problematiky, proto jsem si pro svou analýzu vybral fázi vzniku a prvotního rozmachu MB během „liberálního experimentu“ až do doby, než vojenský převrat v roce 1952 do základů proměnil politickou a společenskou realitu v Egyptě. Nicméně i tento dějinný úsek skýtá z hlediska vývoje MB nepřeberné množství teoreticky i fakticky hodnotných dat a témat, které by si často samy o sobě zasloužily samostatné pojednání a důkladnější rozbor. Jelikož je však rozsah mé práce vymezený, jako svou prvotní a nejdůležitější úlohu jsem si zvolil historiografickou analýzu interakce MB s nejvýznamnějšími politickými a společenskými složkami Egypta tehdejší doby.

Důkladný výzkum, založený na studiu relevantní literatury, a následný rozbor role MB s sebou přináší také potřebu a nutnost seznámení se s teoretickým podkladem a původem pozdějších ideologických tendencí a přirozeně je také vhodné a nezbytné věnovat část úsilí rekapitulaci pro zásady mé práce relevantního dějinného období Egypta.

V první kapitole své práce terminologicky a teoreticky vymezím základní myšlenkové proudy na moderním Blízkém východě. Svou snahu o vytvoření užitečného ideologického přehledu začnu uvedením do složitosti a komplexnosti používaného terminologického slovníku, s jehož rozkolísaností islámský diskurs dodnes zápolí. V následujících oddílech se budu věnovat vhodné systematizaci a použití jednotlivých, dynamicky se prolínajících termínů, které od 18. století charakterizují rapidně se rozvíjející islámské reformní myšlení. Jednotlivým formám islámských reformních tendencí (salafíja, masová venkovská hnutí) budu věnovat zvláštní prostor kvůli jejich ideologickému vlivu na evoluci

¹ Dále budu pro jeho označení používat zkratku MB.

islámského fundamentalismu, v jehož podhoubí MB vyrostlo. Sekularizující ideologie (modernismus, egyptský nacionalismus) na druhou stranu přispěly k aktualizaci, radikalizaci a protikoloniálnímu charakteru islámského fundamentalismu. V závěrečné části teoretické kapitoly zmíním tři nejvýznamnější islámské myslitele a reformátory (Džamáluddín al-Afgání, Muhammad Abduh, Rašíd Ridá), jejichž role v islámském intelektuálním diskursu byla esenciální pro vybuzení islámské společnosti a následný rozvoj reformních a fundamentalistických myšlenek tváří v tvář evropskému kolonialismu.

Hlavní oporu při řešení terminologické problematiky z praktických důvodů budu hledat především v domácím odborně-orientalistickém prostředí. V této oblasti mi budou nápomocné zejména práce Luboše Kropáčka a Miloše Mendela, *Islámský fundamentalismus*, respektive *Islámská výzva*, jejichž širokého rozsahu využiji i při systematizaci podob islámského reformismu. Poněkud odlišný pohled na některá zažitá témata mi zase nabízí Reinhard Schulze a jeho dílo o moderních dějinách Islámu, *Dějiny islámského světa ve 20. století*.

S dostatečně propracovaným teoretickým zázemím se ve druhé části své práce budu zabývat podrobným historickým vývojem Egypta od Urábího povstání v roce 1882 až do egyptské revoluce v roce 1952. Toto období charakterizovala trvalá britská vojenská a ekonomická přítomnost, jejíž dopad byl zásadní na formování egyptského národního hnutí i alternativního islámského prostředí.

Porážka plukovníka Urábího a jeho vojenského povstání proti probritskému chedívi Tawfíqovi v roce 1882 představovala tvrdou ránu rozvíjejícímu se egyptskému nacionálnímu povědomí a započala období tzv. skrytého protektorátu, tj. neoficiální britské okupace Egypta. Ta trvala do roku 1914, kdy se s vypuknutím 1. světové války Egypt stal oficiálním britským protektorátem. Od přelomu 19. a 20. století se v zemi často živelně utváří národně orientované politické prostředí, jehož energičnost a nespokojenost s britskou nadvládou po 1. světové válce vyvolaly

egyptskou revoluci 1919 a nakonec donutily britskou vládu přiznat Egyptu nezávislost.

Následující období, jež bývá běžně nazýváno obdobím egyptského „liberálního experimentu“, se budu snažit rozebrat intenzivněji, abych vystihl vývoj jednotlivých segmentů egyptské politické a společenské sféry v kontextu doby a jejich vzájemné interakce. Neuspokojivý vnitřně-politický vývoj v Egyptě ve 20. letech podnítil vznik alternativního společenského systému založeného na islámském fundamentalismu. Pokračující deziluze s disfunkčním liberálním systémem ve 30. letech vzestup role islámu ve společnosti podporovala a zapříčinila jeho postupnou politizaci díky aktivitě MB a Mladého Egypta. 40. léta se nesla ve znamení 2. světové války a definitivního politického vzepětí MB, jež se v poválečných letech brzy ujalo role nejmasovější egyptské organizace. Poslední roky dekády se nesly ve znamení vyostření sporů mezi egyptskou vládou a opozicí, jež zapříčinilo eskalaci politicky orientovaného násilí. Milníky v historii Egypta i MB symbolizuje atentát na premiéra Nuqrášího pašu a následná odvetná vražda vůdce bratrstva, Hasana al-Banná² v roce 1948, resp. 1949. Závěr liberálního období označuje počátek nového věku pro MB a hořký konec egyptské monarchie rukou Svobodných důstojníků.

Při historickém exkurzu do moderních egyptských dějin se budu spoléhat zejména na tři hlavní literární prameny. Z českých publikací využiji velmi rozsáhlého a komplexního díla *Dějiny Egypta* od Ladislava Bareše, Rudolfa Veselého a Eduarda Gombára. Cizojazyčnou literaturu zabývající se politicko-ekonomicko-společenským vývojem moderního Egypta zastoupí *The Cambridge History of Egypt*, vyčerpávající, kompletní studie od kolektivu autorů pod editorem M. W. Dalym a kniha Afaf Lutfí as-Sajjid Marsot, *A History of Egypt*.

Hasan al-Banná, jeho ideologické zrání, promítající se do založení MB, a vlastní působení této islámské společnosti v rámci dynamického

² Hasan al-Banná (1906-1949)

politického vývoje egyptské konstituční monarchie nás uvede do hlavní části mé práce. Nejprve se pokusím načrtnout vývoj MB v co nejširší možné komplexnosti dějin liberálního období, a pak se má pozornost přesune ke kratší, statické analýze základních doktrinálních premis MB, jeho organizační struktury a fenoménu islámské výzvy.

Po vývojovém a teoretickém seznámení s MB bude následovat samotné jádro mé práce. V šesti kapitolách za pomoci dostupné literatury obsáhnou soubor vztahů, kontaktů a pozitivní či negativní interakce MB s nejvýznamnějšími mocenskými a společenskými fenomény egyptského liberálního prostředí. Jmenovitě se bude jednat o tzv. palácovou kliku, stranu Wafd, britskou správu, resp. západní vliv obecně, univerzitu al-Azhar, egyptskou armádu a soubor významných mimoparlamentních uskupení a společností (významné islámské organizace, koptové a křesťanské misie). V rámci těchto vztahů se vynasnažím s maximálním důrazem na detail přiblížit potenciální ideologickou a politickou ohebnost MB v reakci na bezprostřední politicko-společenský proces. Pro účely mé práce bude důležité zmapovat dynamický vývoj těchto vztahů, jenž mi pomůže odhalit jejich typickou ambivalentnost. Podobně jako politika Paláce, strany Wafd, Azharu a dalších seskupení se i politická činnost MB řídila v zásadě jednoduchými zákonitostmi pragmatismu a účelnosti. V závěrečné analýze se pokusím srovnat četnost a zvláště hloubku otevřených i zákulisních kontaktů MB s egyptským prostředím.

Pozice MB je odborníky tradičně vnímána ve dvojím světle jeho nábožensko-charitativní činnosti a politicko-aktivizačního impulsu. Otázkou zůstává, do jaké míry se dá aplikovat podobné dvojí hledisko na přístup MB k radikalismu, militantnosti a politickému násilí v kombinaci s racionalitou, umírněností a politickým pragmatismem jeho vyššího vedení. Proto se chci pokusit vnést více světla do politického realismu vedení MB, víceméně personifikovaného v osobě Hasana al-Banná.

O tom, že se radikální a násilná aktivita „tajného aparátu“³ a militantnost mladší generace Bratří v posledních letech života vůdce MB vymkly kontrole, bylo napsáno mnoho. Méně se již píše o tom, proč a za jakých okolností vlastně „zvláštní aparát“ vznikl a kam až sahala vůle Hasana al-Banná jeho působení omezovat. Dle mého je hypoteticky možné, budeme-li se soustředit jen na politicko-aktivizační snahu MB, na ambivalentním vztahu Hasana al-Banná a „zvláštního aparátu“, resp. mladší radikální generace Bratří, studovat obecnější vnitřní schizma celé organizace, zápolící mezi obhájci umírněné islámské cesty a politické akomodace a většinovými zastánci okamžitého vyslyšení radikální islámské výzvy.

Vůdce MB se tak teoreticky mohl ocitát ve velmi podobné pozici jako o několik let později Gamal Abdel Násir, s tím rozdílem, že Banná vedl svou ambivalentní politiku pod tlakem islámského protibritského radikalismu, zatímco Násir a jeho panarabský pragmatismus byli přetlačeni arabskými závazky a étosem.

Detailní vhled do historie a fungování MB mi poskytnou především dvě hojně citované a respektované zahraniční publikace. *The Society of the Muslim Brothers* od Richarda P. Mitchella i více než 40 let od prvního vydání figuruje mezi nejplatnějšími díly zabývajícími se tímto tématem. O poznání novější kniha od Brynjara Lij, *The Society of the Muslim Brothers In Egypt: The Rise of an Islamic Mass Movement*, mi poskytne užitečné informace o raném vývoji MB.

V závěru své práce chci shrnout a srovnat důležité body interakce MB s hlavními egyptskými mocenskými činiteli a poskytnout obraz nejdůležitějších spojenců MB. Současně mě bude zajímat výsledná pozice Hasana al-Banná mezi tendencí k politické umírněnosti a pragmatismu a stěží ovladatelným radikalismem mladší generace MB. Má práce si nedává za úkol očistit vedoucí postavu MB od spojení s terorismem a politickým násilím. Spíše se budu objektivně snažit

³ al-džiház al-cháss – viz kapitola *Tajný aparát*

osvětlit příčiny vnitřního schizmatu, jeho projev na dění v Egyptě a nejednoznačnou roli, kterou v něm hrál Banná.

2 TERMINOLOGIE

2.1 Úvod do terminologie

Muslimské bratrstvo představuje ideového předchůdce většiny moderních islámských skupin a hnutí, kterým bývají přičítány fundamentalistické aspekty. Proto studium společenského a politického vývoje této organizace nepřestává být aktuální ani dnes, více než 80 let po jejím vzniku. Ke správnému pochopení ideologických kořenů MB a následně k efektivní analýze celého spektra jeho aktivit (nejen) v egyptské společnosti, vzniká naléhavá potřeba začlenit zkoumané prvky, rodící se postupně s moderním vývojem islámských zemí, do vhodného definičního rámce.

Není třeba zdůrazňovat, že stejnou úlohou se zabývali a zabývají odborníci na slovo vzatí po celém světě, pátrající po universálně aplikovatelných a kompletních definicích. Hypoteticky vzato, kdyby se podařilo přijít se všeobecně přijatelným a do důsledku vystihujícím vymezením tak rozkolísaného termínu, jakým je např. zde nezbytný islámský fundamentalismus, stále by zůstával veliký otazník nad vlastním zněním zmíněného termínu. Základní potíž při řešení této otázky už představuje samotný fakt, jak poukazuje Mendel, že se pro něj v arabštině nenachází žádný zvláštní výraz – obecně se v oficiálních islámských kruzích užívá termínu *usúlija*, což je pouze doslovný překlad původně evropského pojmu.⁴ A k podobnému výsledku docházíme v islámském diskursu velmi často. Odlišnost historického, společenského a duchovního vývoje nám zatím do této doby de facto upírá možnost plně porozumět jednotlivým prvkům „islámské kultury“. Každopádně „západní“ touha po škatulkování přináší celou řadu více či méně vhodných a v islámském diskursu používaných termínů a snaží se tyto originální a obtížně uchopitelné prvky popsat a zařadit.

⁴ Mendel, 1994. Islámská výzva, 42-43.

Nehodlám se zde příliš pouštět do neznámých vod a chuť lingvisticky experimentovat přenechám povolanejšímu. Pro cíle mé práce bude naprosto dostačující a současně více než vhodné, když se při teoretickém výzkumu MB spolehnu na zavedené a odborně přijímané koncepty z českého orientalistického prostředí. Jmenovitě se při nezbytné charakterizaci použitých termínů budu opírat především o práce Miloše Mendela a Luboše Kropáčka, kteří se celé problematice již dříve sami věnovali.⁵

Další úskalí, které mě bude provázet jak v této teoretické části, tak i v určitých pasážích samotné stati, představuje absence pevných hranic mezi jednotlivými pojmy a jejich přirozená prostupnost. Je tudíž téměř nemožné mezi nimi jasně rozlišovat, což komplikuje práci s mnohačetnými prameny, kde se střetávají subjektivní pohledy, odlišná zázemí i osobní zkušenosti autorů. Tím jsem se oklikou dostal v podstatě zpět k úvodnímu dilematu, což by mohl být přesvědčivý doklad o organizovaném chaosu panujícím v terminologii současného islámského diskursu. Intenzifikaci islámského uvědomění zajímavým a terminologicky vyčerpávajícím způsobem komentuje Dekmejian – bývá dle něj často charakterizováno jako revivalismus, znovuzrození, puritanismus, fundamentalismus, obnova, probuzení, reformismus, obrození, renesance, revitalizace, bojovnost, aktivismus, mileniarismus, mesianismus, návrat k islámu atd. Dohromady pak tyto výrazy konečně plně reprezentují komplexnost a hloubku tohoto islámského fenoménu.⁶

Na následujících stranách se hodlám zabývat několika myšlenkovými proudy, které se začaly objevovat v muslimských zemích od 18. století a jejichž cílem byla a je určitá transformace islámské tradice, učení, společnosti a politické vědy. Budu se věnovat z obecného hlediska islámskému reformismu, jež se, budeme-li shovívaví, dá považovat za zastřešující pro většinu ze zbylých termínů. Mezi ně jsem pro účely své práce zařadil následující: salafíja, islámský

⁵ Islámský fundamentalismus, Islámská výzva.

⁶ Dekmejian, 1985. Islam in Revolution, 4.

fundamentalismus (a jejich pozdější modifikované podoby používající předponu neo-), islamismus, islámský modernismus a egyptský nacionalismus (ideově související a potřebný ke kontextualizaci) a kromě toho bych rád uvedl několik slov i o sekularismu a sufismu. V závěru této kapitoly, pro snadnější orientaci a pochopení ideologického zázemí MB, představím čelní proponenty islámského reformního hnutí – Džamáluddína al-Afgáního, Muhammada Abduha a Rašída Ridá.

Jaký bude geografický rámeček mého rozboru v této teoretické části? Bylo by, dle mého názoru, plýtváním drahocenného místa zabývat se tímto souborem myšlenkových tendencí v rámci celého „islámského světa“, konkrétně se proto budu věnovat arabské oblasti a logicky ještě konkrétněji samotnému Egyptu. A to nejen proto, že zosobňuje vlastní prostředí mé diplomové práce, ale i kvůli tomu, že je právem považován za kolébku islámského reformismu a jeho následných podob. Nelze pominout zásadní průkopnickou roli Egypta v oblasti světské modernizace, kulturní obrody a rozvoje národního hnutí vůči koloniální moci, která mu zajistila vůdčí pozici v moderním arabském světě, jak poukazuje Kropáček.⁷

2.2 Islámský reformismus

V současných odborných kruzích panuje shoda, že s prvními projevy islámského reformismu (v moderním slova smyslu)⁸ se můžeme setkat poprvé zhruba v polovině 18. století uprostřed rozlehlého a nehostinného území Arabského poloostrova, konkrétně dnešní Saúdské Arábie. Roku 1744 dala dohoda mezi šejchem Muhammadem ibn Abdulwahhábem a emírem Muhammadem ibn Saudem vzniknout reformnímu puritánskému hnutí wahhábismu a položila základy pro rozvoj a expanzi saúdského emirátu, jež vyvrcholily vznikem nezávislého

⁷ Kropáček, 1996. Islámský fundamentalismus, 113.

⁸ Za ideové předchůdce moderního islámského reformismu resp. fundamentalismu jsou považovány teoretické závěry myslitelů islámského středověku, Ibn Tajmíji a al-Ghazzálího, kteří se ve svých dílech vymezovali proti tehdejší formě islámu a nabádali muslimy k návratu k islámské tradici Proroka Muhammada a jeho společníků.

saúdského království v 1. polovině 20. století.⁹ Inspiraci pro jejich přísně pietistickou věrouku poskytoval středověký islámský učenec a právník Ibn Tajmíja.¹⁰ Přestože hnutí zůstalo geograficky izolované a společensky spjaté s místními emiráty a beduínskými kmeny, jeho myšlenky našly odezvu v ostatních oblastech arabského světa.

Wahhábismus si ovšem nese mnoho specifik, které ho od pozdějších projevů islámského reformismu výrazně odlišují. Pravděpodobně nejdůležitějším aspektem je jeho autochtonní povaha – zrodilo se totiž z vlastních zdrojů v reakci na stav islámu a poměry v islámské ummě bez ohledu na vlivy vnějšího světa, zatímco reformní proudy devatenáctého století v dalších arabských zemích (v rámci Osmanské říše) čekaly na „vnější impuls“. Většina odborníků považuje evropský koloniální nátlak a průnik západních technologických, ekonomických, politických a intelektuálních výtvarků za prvotní příčinu rozvoje reformních myšlenek v islámských společnostech. Bující antikoloniální nálady mezi muslimy následně posloužily islámskému reformismu jako katalyzátor.¹¹ Přesto bychom z obecného hlediska neměli na tento proces nahlížet pouze jako na islámskou reakci vůči Západu, ale mít na paměti i vnitřní stav islámu a důsledky jeho vlastního dlouhého historického vývoje (jak se ukazuje u zmíněného wahhábismu).¹²

Jaký byl tedy stav islámské společnosti, že se po setkání s evropskou imperiální mocí přinutila k tak hluboké sebekritice? Mendel podává pro nezasvěcené v určitém smyslu překvapující pohled – islámský svět se do 19. století neocital ve vážnější společenské, intelektuální či duchovní krizi.¹³ Toto slovo se začalo poprvé skloňovat až s blízkovýchodní expanzí evropských mocností v první polovině 19.

⁹ Vlastní učení wahhábismu kopírovalo východiska hanbalismu, nejpřísnějšího ze čtyř islámských právních směrů, a vyznačoval se duchovním i fyzickým bojem za obnovu původní prostoty Islámu⁹ a jeho očistu od středověkých nánosů a kacířských novot. Viz Kropáček, 1996. *Islámský fundamentalismus*, 151.

¹⁰ Ibn Tajmíja (1263-1328) – ideový předchůdce islámských fundamentalistů 20. století.

¹¹ Mendel, 1994. *Islámská výzva*, 93.

¹² Cuthell – Stoddard – Sullivan, 1981. *Change and the Muslim World*, 23.

¹³ Mendel, 1994. *Islámská výzva*, 91.

století, která postavila muslimy tváří v tvář osvícenému, liberálnímu, průmyslovému a vojensky nadřazenému dobyvateli. Hybná síla islámského reformismu a později fundamentalismu pak pramenila podle Fukuyamy v hořkosti z dvojnásobného nezdaru muslimských společností. Nedokázaly totiž před koloniálním tlakem uchránit vlastní tradiční prostředí, ani si efektivně neosvojily západní techniku a hodnoty, aby se později plně prosadily v moderním světě.¹⁴

Pokud tedy budeme mluvit o určité krizi islámu, jako náboženského, společenského, politického a etického systému, tak se nabízí srovnání s hlubokou a dalekosáhlou krizí v novověké Evropě, která otřásla základy samotného křesťanství, neřku-li společenského a politického uspořádání. Započala reformací v 16. století, vyvolala krvavou a doslova bratrovražednou třicetiletou válku a otevřela cestu postupné sekularizaci, liberalizaci a nakonec i industrializaci evropské společnosti. Islámská `verze` reformismu, která se za evropským opozdila zhruba o tři staletí, se ve většině aspektů výrazně odlišovala. Chyběla jí dramatičnost, vnitřní konflikt mezi společenskou a duchovní sférou, přítomnost silné vůdčí osobnosti nebo národního hnutí atd. Příčiny těchto rozdílů můžeme nalézt přímo v samotném islámu – neexistoval kritický rozbor základních islámských dogmat, v rámci islámu se přirozeně spojovaly etické, sociální i politické prvky, což reformní snahy velmi limitovalo – a v již zmíněném „vnějším impulsu“.¹⁵

Cíl islámského reformismu v 19. a 20. století byl v zásadě prostý – pokusit se zastavit a zvrátit rozpínající se vojenskou, technologickou a kulturní propast mezi Západem a vlastní světem. Názory na způsob, jakým se tohoto cíle mělo dosáhnout, nebyly zdaleka jednotné, což se podepsalo na rozmanitosti reformních tendencí. V následujících podkapitolách se zaměřím na nejvýraznější z nich – podobně jako

¹⁴ Kropáček, 1996. Islámský fundamentalismus, 39.

¹⁵ Mendel, 1994. Islámská výzva, 92-93.

Mendel je rozdělen na intelektuální, fundamentalistický, masový venkovský a modernistický proud.¹⁶

2.3 Intelektuální přístup (nahda, sahwa, salafija)

Pomineme-li živelná venkovská hnutí s vlastní, nezávislou reformní platformou (wahhábismus, sanusíja, mahdismus), tak se reformní aktivita egyptských intelektuálních kruhů, jejíž počátek se datuje přibližně do 2. poloviny 19. století, stala základním stavebním kamenem a inspirací do určité míry všech budoucích projevů islámského reformismu.

Ve středu pozornosti reformistů se ocitl islám, neboť vystávala potřeba odpovědět na otázku, zda právě on nemůže být příčinou úpadku islámského světa či brzdou jeho pokroku. Ne islám, ale sami muslimové jsou na vině, protože se během staletí odvrátili od původního islámského poselství, přimkli se k obskurním formám religiozity¹⁷ a nechali zotročit svobodného a ryzího ducha islámu - tak zněla mezi reformisty široce přijímaná odpověď. Za prvotní symbol opuštění Boží stezky bylo považováno vítězství tradice (taqlíd) nad svobodným a racionálním uvažováním (idžtihád) během pozdní etapy abbásovského chalífátu. Od 11. - 12. století, kdy se „brána idžtihádu“ uzavřela, se reformisty datuje tzv. doba temna, doba stagnace islámu, charakterizovaná zkostnatěním islámského práva, vědy, kultury a exegeze. Lék mohlo přinést jen odmítnutí celého středověkého korpusu dogmat a názorů a návrat k původnímu, „ryzímu“ islámu ctihodných předků (al-salaf al-sálih) tzn. k víře a životu islámské ummy za Proroka Muhammada a čtyř pravověrných chalífů. V tomto smyslu bývá salafija některými odborníky považována za určitou variantu evropského tradicionalismu nebo klasicismu.¹⁸ Na druhou stranu fakt, že islámský tradicionalismus, symbolizující respekt ke středověkému islámu, se naopak řadí do jednoznačného protikladu k islámskému reformismu a

¹⁶ Mendel, 1994. Islámská výzva, 94-95.

¹⁷ Schulze, 2002. Dějiny islámského světa ve 20. století, 39.

¹⁸ Schulze, 2002. Dějiny islámského světa ve 20. století, 39.

fundamentalismu¹⁹, můžeme brát jako další z dokladů rozkolísanosti a komplikovanosti aplikace vhodné terminologie.

Takzvaná salafíja, díky šiřitelům reformismu, prostoupila tehdejší islámskou společnost a její odkaz si v určité podobě nesla většina pozdějších islámských reformních hnutí. Za zakladatele a hlavní propagátory původního salafijského reformního hnutí označují orientalisté Džamáluddína Afgáního, Muhammada Abduha a Rašída Ridá.²⁰ Jejich úkolem bylo dokázat nespornou kompatibilitu mezi islámem a moderním světem jak na duchovním, tak i na vědeckém a kulturním poli. Způsob, jakým toho islámská umma mohla podle reformistů dosáhnout, stavěl sice zejména na vnitřním obrození, ale jednoznačně se nevyhýbali ani pragmatické inspiraci a přejímání prospěšných západních idejí. Za nutnou a přirozenou součást svého úsilí považovali kritiku zastaralého systému vzdělávání a oficiálního duchovního establishmentu²¹. Egypt vděčil za své renomé a pozici centra islámského reformismu právě Afgánímu a jeho pokračovatelům, kteří v tamějších, intelektuálně příhodných podmínkách publikovali mnoho let.²²

2.4 Fundamentalistický přístup (integrismus, neosalafíja, usúlíja)

Tento reformní proud představuje jakousi mladší, konzervativnější, odtazitéjší a později aktivnější a politizovanější variantu původní salafíje. Schulze hnutí přímo označuje termínem neosalafíja, častěji se však používá termínu islámský fundamentalismus²³ (vystihující sepjetí jeho přívrženců s fundamenty své víry), méně často už islámský integrismus²⁴. Za jeho ideového předchůdce může být pokládán Rašíd Ridá, jenž se,

¹⁹ Kropáček, 1996. Islámský fundamentalismus, 27.

²⁰ Kropáček, 1996. Islámský fundamentalismus, 28.

²¹ Ulamá, al-Azhar – viz kapitola *MB a al-Azhar*

²² Viz kapitola *Hlavní myšlenkové zdroje Muslimského bratrstva*

²³ Autorem pojmu je marocký literát Anwar Abdulmalik (1964)

²⁴ Kropáček, 1996. Islámský fundamentalismus, 25. Bývá odborníky popisován v podobném duchu jako protestantský skripturalismus, jelikož prosazuje absolutní autoritu Písma, z něhož má ale tendenci si účelově vybrat jen některá témata a symboly. Viz Kropáček, 1996. Islámský fundamentalismus, 31.

po smrti svého učitele Muhammada Abduha, ve svých názorech přiklonil ke konzervatismu. Schulze dále uvádí, že podstatnou část jádra neosalafíje sice stále tvořila idea obrody islámu podle obrazu původní ummy, ale od vlastní reformní salafíje ji odlišoval přístup ke koloniálnímu charakteru společnosti a koloniálním mocnostem jako takovým. Ustupuje otevřenost a symbióza evropské modernity s islámským myšlením, naopak se, i v důsledku světové hospodářské krize, projevuje snaha o vnitřní, izolované sepjetí s islámem v rámci jednotlivých neosalafijských skupin. Jejich aktivity se zaměřovaly nejprve na kulturní a sociální sféru, aby se od poloviny 30. let začaly intenzivněji zapojovat i do politického procesu.²⁵ Typickým a předním představitelem neosalafíje resp. islámského fundamentalismu je egyptské MB, jež díky své masovosti a vlivu dalo postupně vzniknout řadě dalších, více či méně inspirovaných organizací.

Islámský fundamentalismus postupně vytlačil ostatní reformní projevy do pozadí. Na původní salafisty se ze strany fundamentalistů snášela kritika za jejich selhání při reformě ummy. Lidový islám, ovlivněný folklorními představami, mysticismem a dalšími alternativními projevy islámu, byl islámským fundamentalismem ve většině případů odmítán jako nepřijatelná variace tradičního islámu, ačkoliv právě sufismus prokazoval Hasanu al-Banná velkou službu při náboru a indoktrinaci nových členů. Sekulární modernismus pak stál de facto v přímé opozici k fundamentalismu. Obhajoval totiž odluku světského a duchovního v politice, sekularizaci a modernizaci společnosti dle západního vzoru a odkazoval islám do sféry soukromé víry každého muslima. Islámští fundamentalisté zaníceně trvali na opaku – islám nebyl jen soukromou devizou každého muslima, ale představoval kompletní a dokonalý systém zahrnující v sobě odpovědi na všechny otázky politického, ekonomického a společenského života. Jejich snahy proto dlouhodobě cílily na vytvoření islámského státu s šarí'ou v roli legitimního a všeobecného právního řádu.

²⁵ Schulze, 2002. Dějiny islámského světa ve 20. století, 117.

Je známo, že fundamentalisté přebírali určité koncepty i od sekulárně-modernistických platforem. Z politického hlediska se inspirovali myšlenkami nacionalismu a antikolonialismu, které potom využívali ke svému protizápadnímu postoji.²⁶ Tím se dostáváme k dalšímu typickému rysu islámského fundamentalismu, jímž je jeho pozdější politizace. Nastolení islámského řádu vyžadovalo ukončení dosavadní vlády Západem dosazených dynastií, k čemuž fundamentalisté přispívali ostrou protivládní kritikou, mobilizací veřejnosti a stále častějším politickým násilím.

V druhé polovině 20. století se aktivita, program a cíle fundamentalistických odnoží MB radikalizovaly do té míry, že bylo nutné přikročit k jejich nové interpretaci. O. Roy zahrnul tyto nové skupiny (Takfír wa-l-hidžra, Džihád, al-Qá'ida apod.) pod pojem neofundamentalismus a definoval je jako militantnější a pragmatičtější odnože fundamentalismu s globální působností a vírou v transnacionální ummu.²⁷

Jak původní islámský fundamentalismus, tak modernější neofundamentalismus můžeme s připomínkami²⁸ zastřešit termínem politický islám nebo také islamismus. Kropáček se kromě jejich významu věnuje i potížím a nedorozuměním, které v evropské odborné a mediální oblasti způsobuje jejich terminologická rozkolísanost. Obsahově islamismus osciluje od intenzivních projevů islámu ve veřejném životě až po vlastní politickou teorii a praktickou angažovanost.²⁹

2.5 Masová venkovská hnutí

Stranou halasného městského prostředí, reformních myšlenek tamní intelektuální elity a neustálého koloniálního tlaku se rozvíjela

²⁶ Přes zanícenou kritiku západní kultury se islámští fundamentalisté nevyhýbali pragmatické inspiraci, kopírování a využívání západních technologií a teorií.

²⁷ Roy, 2004. Globalized Islam: the search for a new ummah, 1-349.

²⁸ Termín islámský fundamentalista nemusí být nutně spojován s organizovanou politickou akcí. Může se jednat o člověka, který jen svým mravním a intelektuálním postojem usiluje o nápravu života návratem ke Koránu a sunně. Viz Kropáček, 1996. Islámský fundamentalismus, 26.

²⁹ Kropáček, 1996. Islámský fundamentalismus, 29-30.

specificky organizovaná rolnická a kmenová hnutí.³⁰ Konkrétně se tím má na mysli wahhábismus v Nadždu, centrální oblasti Arabského poloostrova, mahdismus na území současného Súdánu a sanusíja v libyjské provincii Kyranejka. Ačkoliv se tato hnutí shodovala v určitých reformních cílech, militantnosti a přítomnosti autoritativního vedení, značné rozdíly se současně daly najít v systému jejich organizace, tamní kontextuální situaci a nakonec i v jejich schopnosti přizpůsobit se a přežít setkání s vojensky a mocensky nadřazenou vnější silou.

Wahhábisté byli jako jediní z těchto rurálních hnutí schopni se udržet de facto ve svém tradičním postavení po celou dobu své existence a jejich duchovní ideologie zůstává hlavním pilířem království Saúdské Arábie.³¹ Nicméně se s postupem času v mnohém odvrátili od původně proklamované striktní podoby pietního islámu a neodvratně splynuli s rolí pragmatických apologetů klasického monarchistického zřízení Sa'údů.

Pozice wahhábismu v rámci širokého proudu islámského reformismu byla po dlouhou dobu marginalizována lhostejným postojem salafijských intelektuálních elit. Náboženská obec wahhábistů pro ně představovala pouze okrajové a krajně netolerantní živelné hnutí arabských nomádských kmenů, jehož ideologická východiska v podstatě neměla nárok na skutečnou participaci na všeobecné islámské reformě. Obrat k lepšímu ve vztahu salafije a wahhábismu naznačil poprvé až na přelomu 19. a 20. století al-Kawákibí, syrský novinář a přesvědčený panarabista, jenž oceňoval zejména sa'údský zápal při obnově klasické islámské ummy a „ryzí arabství“ sa'údsko-wahhábovského emirátu.³²

Oblast libyjské Kyranejky, kde se ve 40. letech 19. století vytvořilo mocenské centrum mystického řádového hnutí sanusíje, se na rozdíl

³⁰ Mendel, 1994. Islámská výzva, 94.

³¹ Úspěch wahhábovské doktríny Muhammada ibn Abdulwahhába se odvíjel od úzké spolupráce rodů al-Šejch a al-Sa'úd, které si již v původní dohodě z roku 1744 vymezily své budoucí role – Sa'údi poskytovali společnému úsilí politickou autoritu, zázemí a vojenské vedení, zatímco členové rodu al-Šejch zajišťovali jejich duchovní legitimitu, potřebné finance díky náboženské dani a urychlovali nábor nových, zanícených spolubojovníků šířením přitažlivého učení.

³² Schulze, 2002. Dějiny islámského světa ve 20. století, 47.

od wahhábovského Nadždu musela potýkat s důsledky tehdejší koloniální reality, konkrétně zejména s italskými imperiálními aspiracemi. Svůj název sanusíja odvodila od svého zakladatele a duchovního otce, Muhammada Ibn Alího as-Sanusí (1787-1859), po jehož smrti se původně volná soustava řádových zemědělských osad centralizovala pod dědičným vedením jeho potomků³³. Zároveň začalo sanusijské hnutí pragmatičtěji využívat ekonomické, charismatické a politické možnosti, které jí vtiskl účinný ideologický a organizační systém jejího zakladatele.

Veliký Sanusí promítl do nově založeného řádu své vlastní reformní ideály, jež se shodovaly s ideály wahhábitů v nutnosti očisty islámu a návratu k jeho kořenům, ale zásadně odmítal militantní charakter jejich hnutí – reformy se mělo naopak dosáhnout pílí, rozumem a celkově pietním životem v řádových enklávách (záwije). Postupně se díky odhodlané misionářské aktivitě podařilo založit rozsáhlou síť zemědělských osad, situovaných na strategicky položených místech poblíž významných obchodních cest. Vliv sanusíje tak sahal až hluboko do vnitrozemí dnešního Nigeru a Čadu.

Na počátku 20. století procitla sanusíja pod koloniálním tlakem ze svého pacifismu. Do roku 1913 vedla na jihu nakonec neúspěšnou válku proti Francii a během 1. světové války podnikala na straně Centrálních mocností se střídavými úspěchy guerrilové boje proti silám Dohody. Nakonec pod vedením Muhammada Idríse uzavřela sanusíja spojení s Velkou Británií, které platilo i v 2. světové válce a v roce 1951 vyústilo ve vyhlášení samostatné libyjské monarchie. Muhammad Idrísem, potomek „Velkého Sanusího“, usedl na trůn jako libyjský král.³⁴

Na území dnešního Súdánu došlo v druhé polovině 19. století za specifických společenských, politických a náboženských podmínek k překotnému vývoji, který vyvrcholil roku 1885 ustavením Mahdistické říše. Od roku 1879, kdy byl Brity sesazen egyptský chedív Ismá'íl, se

³³ Schulze, 2002. Dějiny islámského světa ve 20. století, 82.

³⁴ Gall, 1989. The Ottoman Government and the Sanussiyya, 104.

Egypt potýkal s vážnou ekonomickou a politickou krizí a dřívější aktivní expanzivní politiku v Súdánu musel urychleně ukončit, nechávaje tak zemi nebezpečně zranitelnou. Zhruba v té době se v Súdánu dostává ke slovu Muhammad Ahmad bin Abdalláh, zvaný Mahdí (1843-1885). Vyšel ze súfijského prostředí tamního řádu sammáníja a jako hluboce věřící muslim a odpůrce kolonialismu se rozhodl využít příhodné politické situace, když se postavil do čela povstaleckého hnutí a prohlásil se za Mahdího.³⁵

Koncept mahdismu se opíral o mesianistické poslání jeho vůdce, jenž měl nastolit spravedlnost na zemi. V praxi se Mahdí pokusil zkombinovat militantní antikolonialismus s duchovním očistěním zkažené islámské ortodoxie v Súdánu a následně i v rámci celé islámské ummy. Kromě toho, že si přisvojil roli islámského mesiáše, se Mahdí považoval také za imáma a chalífu v jedné osobě.³⁶ Nicméně i přes takovou koncentraci náboženské autority se vláda Mahdího nahlíží spíše jako pragmatická autokracie než despotická teokracie.³⁷

Jednotlivé súdánské provincie se postupně stávaly kořistí Mahdího povstalecké armády – v roce 1883 padly provincie Kordofán a Dárfúr a v roce 1885 mahdisté dobyli Chartúm, bráněný britským generálem Charlesem Georgem Gordonem. Až do poloviny 90. let si Mahdího súdánská říše žila svým svérázným životem, nezávisle na britské či egyptské moci, než se pečlivě připravená britsko-egyptská expedice, vedená Lordem Kitchenerem, postarala v roce 1898, vítězstvím v bitvě u Ummdurmánu, o zničení Mahdistické říše a znovunastolení britsko-egyptského dvojvládí.³⁸

³⁵ Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 461-462.

³⁶ Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 462.

³⁷ Kupferschmidt – Warburg, 1983. Islam, Nationalism, and Radicalism in Egypt and the Sudan, 99.

³⁸ Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 476.

2.6 Modernistický přístup

Ze všech uvedených tendencí v rámci reformního hnutí se právě islámský modernismus svým obsahem nejvýrazněji přibližoval politickému a společenskému duchu Západu. Nejen že mezi modernisty najdeme nejzarytější zastánce přejímání západních praktických i teoretických inovací, ale velká část z nich patřila i mezi sekularisty v západním slova smyslu. Islámský modernismus ale nelze zařadit do jednoznačně definované kategorie, jeho určité rysy naopak využívají nově se tvořící myšlenkové proudy.³⁹ Pro zachování přehledného rozčlenění této kapitoly jsem se ovšem rozhodl pokračovat podle Mendelova schématu, které otázku soužití a interakce mezi islámem a modernismem přenechává salafijské platformě.

Sekulární názor na formu politického uspořádání se na Blízký východ dostal z Evropy spolu s ostatními moderními ideologiemi, jako jsou např. nacionalismus nebo liberalismus, a rozvíjel se s nimi ve vzájemné souvislosti. Není překvapením, že nejsilněji rezonoval opět v egyptském prostředí, jež vytvářelo vhodné podmínky pro kvas moderních politických myšlenek. M. W. Daly za počátek sekularizace egyptské politiky označuje 90. léta 19. století, konkrétně období po nástupu chedíva Abbáse II. Hilmí k moci. Díky aktivitě nacionalistů, jako byli Mustafá Kámil⁴⁰ a Šejch Alí Jusúf, docházelo tehdy v mladé egyptské politické sféře k postupnému posunu vedoucí úlohy z oblasti islámského reformismu na bedra sekulární politiky.⁴¹ Tato změna byla urychlována neuvědomělou politikou Lorda Cromera a tamní britské správy, která

³⁹ Mendel chápe islámské modernisty především jako nositele sekulární politické myšlenky. Mendel, 1994. Islámská výzva, 95. Kropáček nabízí odlišný názor orientalisty B. Etienna, který odlišil mezi k modernismu směřující salafijou a modernistickým prozápadním reformismem. Kropáček, 1996. Islámský fundamentalismus, 28. Jiní autoři přímo spojují modernistický přístup se salafijou a intelektuálním reformismem. Cuthell – Stoddard – Sullivan, 1981. Change and the Muslim World, 27. Nebo ho definují s použitím salafijského ideového slovníku. Viz Dekmejian, 1985. Islam in Revolution, 21. Znovu se tedy setkáváme s problematickou terminologickou rozkolísaností, s níž například v monografii Islámský fundamentalismus tolik bojuje Kropáček. Kropáček, 1996. Islámský fundamentalismus, 20-33.

⁴⁰ Mustafá Kámil (1874-1908) – hlavní představitel egyptského národního hnutí na počátku 20. století a zakladatel Národní strany a časopisu Al-Liwá (Prapor). Byl známý svým ostře protibritským a proti-panarabským přístupem a propagoval myšlenku osmanského panislamismu.

⁴¹ Daly (ed.), 1998. The Cambridge History of Egypt, 241.

vyvrcholila „dinšwajským incidentem“.⁴² Na počátku 20. století se tak v Egyptě zaktivizovala mladší generace národního hnutí⁴³ a zakládání nových politických stran ještě více podpořilo sekularizaci politické i společenské sféry. Odsud scházel již jen krok ke kompletnímu odmítnutí politické role islámu.

Důležitou roli v rozvoji sekulárních tendencí hrál paradoxně Muhammad Abduh respektive řada jeho žáků, kteří sice převzali Abduhův koncept koexistence a kompatibility islámského řádu a jeho moderního civilizačního protějšku, ale odmítali primárně zastřešující úlohu islámu.⁴⁴ Jejich vizí ideální islámské ummy se stala moderní společnost založená na racionalismu, demokracii a sekularismu, což měla zajistit inspirace západními hodnotami a jejich správné využití. Qásim Amín (1865-1908), jeden z Abduhových žáků a významný kurdský literát a obhájce ženských práv, ve své knize namítá, že náboženství samo o sobě netvoří společnost, stát nebo civilizaci, ale představuje jen jeden z mnoha faktorů.⁴⁵ Další z jeho žáků a snad nejvýznamnější egyptský liberální politik a myslitel počátku 20. století, Ahmad Lutfí as-Sajjid (1872-1963), neskrýval svůj obojaký vztah k islámu. Ačkoliv respektoval jeho tradici, historii a morální hodnotu, nevnímal islám jako základní princip společnosti a postavil ho na roveň ostatním světovým náboženstvím. K otázce islámského státu a zavedení islámských politických principů se Lutfí as-Sajjid de facto otočil zády, zdůrazňující tak její irelevanci pro moderní civilizaci.⁴⁶

Zrušení politického sultanátu a následně i náboženského chalífátu Mustafou Kemalem Pašou Atatürkem v letech 1922 resp. 1924 poskytlo modernistům další možnost revidovat koncept jednoty islámu a politiky. Egyptan Alí Abdurráziq (1888-1966), přirozeně následník Muhammada

⁴² Rozbuškou incidentu byla arogance skupinky lovců britských důstojníků poblíž vesnice Dinšawáj. Následkem provokací byli davem vesničanů zbiti a jeden z uprchlých důstojníků později zemřel na následky úpalu. Zvláštní soud rozhodl o exemplárních trestech – čtyři popravy, bičování a nucené práce.

⁴³ Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 473.

⁴⁴ Hourani, 1962. Arabic Thought in the Liberal Age, 1798-1939, 162.

⁴⁵ Hourani, 1962. Arabic Thought in the Liberal Age, 1798-1939, 169.

⁴⁶ Hourani, 1962. Arabic Thought in the Liberal Age, 1798-1939, 172,183.

Abduha, představil nejkomplexnější obhajobu sekulárního státního zřízení. Nejen chalífát ale celý islámský politický systém jako takový nebyl podle jeho názoru potřebným ani vhodným konceptem pro moderní společnost.⁴⁷ V podstatě jediné, sekulárně a historicky ospravedlnitelné islámské politické zřízení pro něj představovala islámská umma za vlády Proroka Muhammada.⁴⁸

2.7 Egyptský nacionalismus

Povstání 'Urábího paši představovalo vyvrcholení prvního radikálního vzepjetí egyptského národního hnutí. Spolu s jeho neúspěchem a rozprášením egyptských vojenských elit⁴⁹ se i samotné národní hnutí ocitlo až do 90. let v hlubokém útlumu. S nástupem nového, pronacionalisticky smýšlejícího chedíva Abbáse II. Hilmí se probudila také egyptská protibritská opozice, viz kapitola Modernistický přístup. V 90. letech se egyptský nacionalismus profiloval díky ideologickému přesahu rozvíjejícího se arabského tisku, působením příchozí syrské vlastenecké inteligence⁵⁰ a v praxi postupnou aktivizací studentského protibritského hnutí.⁵¹ Na počátku 20. století se protibritské a vlastenecké tendence promítly do praktického utváření egyptského politického uvědomění a zrození stranického politického prostředí⁵² – M. W. Daly shrnul příčiny tohoto vývoje: „britská okupace; úpadek Osmanské říše; vliv moderních

⁴⁷ Mendel, 1994. Islámská výzva, 96.

⁴⁸ Mezi významné modernisty sekulárního charakteru patřili také světoznámí muslimští intelektuálové a spisovatelé Táhá Husajn (1889-1973) a Muhammad Husanajn Hajkal (1888-1956).

⁴⁹ Přední vojenští představitelé povstání, Ahmad 'Urábí paša, Mahmúd Sámí paša al-Barudí Abd al-'ál Hilmí paša, byli posláni do vyhnanství na Cejlonu. Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 471.

⁵⁰ Hlavní názorovou platformou egyptských opozičních aktivistů se staly noviny Al-Ahrám a Al-Mu'ajjad. Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 472.

⁵¹ as-Sajjid Marsot, 2007. A History of Egypt, 93.

⁵² Bezprostřední impuls poskytl v roce 1906 „Dinšwajský incident“ a jeho následky. Rok poté začaly vznikat první politické strany – Strana Národa (Hizb al-Umma) Lutfího as-Sajjida, Strana konstituční reformy (Hizb al-Isláh ad-Dustúrí) Alího Jusúfa a Národní strana (Hizb aũ-Watání) Mustafá Kámila paši. Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 475.

evropských politických teorií a sekularismu; dočasná hospodářská prosperita; a aktivita mladé politizované egyptské generace“.⁵³

Egyptský nacionalismus, neoddělitelně spjatý s protibritskou pozicí, od té doby zůstal hlavním krédem domácí politické platformy. 1. světová válka, britský protektorát a příslib nezávislosti postupně víceméně sjednotily egyptské národní hnutí, které po válce v roce 1919 vyjádřilo, skrze samozvanou (ale lidově legitimní) politickou delegaci, touhu po faktické nezávislosti.⁵⁴ Po dlouhém a intenzivním tlaku egyptské veřejnosti a nacionalistů, organizovaných kolem delegace (budoucí strana Wafd)⁵⁵, byl hlavní cíl národního hnutí – (formální) nezávislost – roku 1922 uskutečněn. Během liberálního období se fenomén egyptského nacionalismu téměř ztotožnil s politickým programem strany Wafd⁵⁶ a jeho další metou se brzy stala modifikace stávající anglo-egyptské smlouvy s důrazem na otázku „Sjednoceného Nilského údolí“. Přestože se Wafd s příchodem Mustafá Nahháse paši⁵⁷ postupně vzdálil od svého původního lidového charakteru, jeho protibritský entuziasmus byl dál považován za spolehlivý stimul egyptského nacionalismu.⁵⁸

2.8 Hlavní myšlenkové zdroje Muslimského bratrstva

Ideologii MB bezpochyby silně ovlivnilo působení islámských reformátorů, jakými byli Afgání, Abduh a Ridá. Mitchell nám prezentuje i pohled Bratří na role jejich myšlenkových předchůdců v porovnání s rolí MB. Přestože k islámským buditelům chovali značný respekt a uznávali je jako své „duchovní otce“, jejich reformy považovali za neadekvátní,

⁵³ DALY, M.W. (ed.): 1998. *The Cambridge History of Egypt*. Cambridge University Press, 245.

⁵⁴ Viz kapitola *Egyptský boj za nezávislost*

⁵⁵ Schulze, 2002. Dějiny islámského světa ve 20. století, 76.

⁵⁶ Vůdce delegace a první předseda strany Wafd, Sa'd Zaghlúl si svým zaníceným vlastenectvím navždy vydobyl pověst příkladného vůdce národního hnutí. Daly (ed.), 1998. *The Cambridge History of Egypt*, 292.

⁵⁷ Mustafá an-Nahhás paša (1876-1965) – jeden ze zakladatelů strany Wafd, zastánce opatrnější politiky a později typický představitel egyptské nejvyšší vrstvy.

⁵⁸ Výjimku z pravidla představují léta 1942-1944, kdy v Egyptě úřadoval wafdistický kabinet s britskou podporou.

protože nezahrnovaly islám jako celek. Salafija symbolizovala náboženskou a morální reformu, zatím co činnost MB tuto reformu prakticky rozvíjela v komplexní islámskou doktrínu.⁵⁹

2.8.1 Džamáluddín al-Afgání (1839-1897)

Afgání je mnoha odborníky považován za průkopníka islámského reformního hnutí a současně buditele antiimperialistického ducha islámské ummy. Svým výjimečným osobním kouzlem a naléhavostí svého poselství ovlivnil řadu svých následníků. V Egyptě, kde působil v letech 1871-1879, se mezi jeho žáky řadili mimo jiné Sa'd Zaghlúl a Muhammad Abduh, s nímž později v Paříži založil tajnou islámskou společnost a revue „Nerozlučné pouto“ (al-Urwa al-Wuthqá). Jeho politický aktivismus ohrožoval stávající muslimské vlády, jelikož vyzýval ke svržení prozápadních vládců a k návratu politické autority do rukou správně vedených muslimů.⁶⁰ Proto byl kvůli svému učení vyhnán z Egypta a později i z Iránu a svůj život dožil v Istanbulu pod dohledem sultána Abdulhamida. Pro Egypt a další muslimské země se Afgání stal nedocenitelným podněcovatelem raného národního hnutí a jeho odporu proti převážně britskému kolonialismu.⁶¹

Afgání viděl tehdejší svět islámu v hluboké společenské krizi. Jeho vývoj stagnoval a muslimové svou nečinností a slepým dodržováním omezující tradice⁶² nabídli svou zem koloniálním mocnostem. Afgáního intelektuální reforma tehdejšího kritického stavu ummy měla několik východisek – 1. panislamismus – cesta k obnově a úspěšnému odporu proti kolonialismu vede skrze sjednocení muslimů a islámskou solidaritu; 2. aktivismus – jen osobní snaha každého muslima a zavržení všech forem pasivity může zaručit obrození ummy⁶³; 3. modernismus – je potřeba studovat vědu a filozofii, jež jsou plně kompatibilní s islámem.

⁵⁹ Mitchell, 1969. The Society of the Muslim Brothers, 321.

⁶⁰ Cleveland, 2000. A History of the Modern Middle East, 123.

⁶¹ Goldschmidt, 2000. Bibliographical Dictionary of Modern Egypt, 15.

⁶² Dessouki, 1982. Islamic Resurgence in the Arab World, 88.

⁶³ Cleveland, 2000. A History of the Modern Middle East, 123.

2.8.2 Muhammad Abduh (1849-1905)

Abduh se v Egyptě stal jedním z reformně nadšených žáků Afgáního, ale i když spolu udržovali plodnou spolupráci, jejich názory na provedení islámské reformy se lišily. Abduh vystudoval al-Azhar a ujal se učitelského postu, ze kterého kritizoval zastaralost tehdejšího systému vzdělávání. Z Egypta byl nakonec nucen odejít a působil dále v Paříži a Bejrútu, kde ze souboru jeho teologických přednášek vyšlo dílo „O jedinství Boží“. Po opětovném návratu do Egypta nabyl Abduh vážnosti díky vzájemnému porozumění s chedívem Abbásem II. a roku 1899 se stal dokonce egyptským velkým muftím, čehož zamýšlel využít při strukturální reformě šari'átského soudnictví a Azharu.⁶⁴

Od obsahu učení Džamáluddína al-Afgáního se názory Abduha fakticky nelišily, ale ne vždy s ním souhlasil ve způsobu jeho aplikace.⁶⁵ Zatímco Afgání bývá pokládán za iniciátora „islámského obrození“, Abduhovi je přičítán zrod reformní salafíje a její teoretické tvarování.⁶⁶ Abduh rozvedl Afgáního přesvědčení o přirozené harmonii původního islámu s rozumem, vědou a moderní civilizací a obhajoval racionální otevřenost k „západní civilizaci“. Nesdílel však jeho politický aktivismus a výslovně odmítal propojování islámu s politikou jako takovou.⁶⁷ Svou hlavní pozornost proto věnoval základním nedostatkům tehdejšího tradičního náboženského vzdělávání, které hodlal reformami přizpůsobit nárokům moderní doby.

2.8.3 Rašíd Ridá (1865-1935)

Ridá patřil k okruhu žáků Muhammada Abduha, kteří se inspirovali jeho učením, aby následně ustavili svůj vlastní ideologický konstrukt. Po jeho smrti mohl být považován za právoplatného vůdce egyptské

⁶⁴ Cleveland, 2000. A History of the Modern Middle East, 124.

⁶⁵ Dessouki, 1982. Islamic Resurgence in the Arab World, 92.

⁶⁶ Lia, 1998. The Society of the Muslim Brothers, 59. A také viz Cleveland, 2000. A History of the Modern Middle East, 124.

⁶⁷ Schulze, 2002. Dějiny islámského světa ve 20. století, 51.

salafíje,⁶⁸ již však chápal v konzervativnějším duchu než jeho učitel. Ve své revue „Maják“ (al-Manár) podporoval očištění islámu od staletých nánosů a návrat k islámské tradici prvních muslimů. Své reformní úsilí opíral o striktní hanbalismus⁶⁹ a učení Ibn Tajmíji, které ho později vedly k nadšené podpoře wahhábovského hnutí a jejich plně ortodoxní víry, jež korespondovala s životem původních pravověrných muslimů.⁷⁰

Podobně jako Afgání se Ridá věnoval islámskému aktivismu a volal po islámské jednotě. Ve svém konceptu ideální islámské ummy idealizoval ustavení chalífátu a vlády Božího zákona. V rámci úsilí o realizaci tohoto konceptu se neodvracel od džihádu proti nevěřícím, jež považoval za legitimní v případě obrany ummy nebo potlačování islámských práv.⁷¹ K jeho učení vyjádřilo blízkost i MB, když převzalo tisk časopisu al-Manár, v kterém Banná ocenil hodnotu odkazu Rašída Ridá pro islám v Egyptě a jinde.⁷²

⁶⁸ Schulze, 2002. Dějiny islámského světa ve 20. století, 66.

⁶⁹ Hanbalismus – jedna ze 4 právních škol v islámu, obecně považovaná za nejpřísnější a nejkonzervativnější.

⁷⁰ Hourani, 1962. Arabic Thought in the Liberal Age, 1798-1939, 231.

⁷¹ Hourani, 1962. Arabic Thought in the Liberal Age, 1798-1939, 260.

⁷² Mitchell, 1969. The Society of the Muslim Brothers, 322.

3 HISTORIE EGYPTA (1882-1952)

3.1 Úvod

Egypt patří k zemím s nejdelší historickou tradicí na světě. Tisíce let dlouhý vývoj pomáhal budovat a upevňovat vlastní národní identitu, která přečkala i islámskou expanzi v 7. století a splynula s novým islámským prvkem. V islámském světě zastával Egypt jedinečnou pozici z geografického, historického a kulturního hlediska. Během středověku představoval pevnou hráz proti invazím z východu i z křesťanské Evropy. Od vlády mamlúků se v 16. století dostal pod kontrolu Osmanské říše, se kterou zůstal spjat až do 20. století, než ho z osmanského područí definitivně „vysvobodila“ Velká Británie. O modernizaci a posílení moci a vlivu Egypta se v 1. polovině 19. století zasloužil vládce Muhammad Ali. Snahu o získání nezávislosti na Osmanské říši ale, za přispění evropských velmocí, nedovedl do úspěšného konce. Jeho potomci již neoplývali takovým politickým a diplomatickým nadáním a v podstatě přivedli zemi pod přímý britský finanční dohled. Od roku 1879 se Egypt musel potýkat s rozsáhlou ekonomickou a politickou krizí, jež přímo souvisela s britským mocenským nátlakem. Rostoucí nespokojenost se zavedenými pořádky a neustálým přehlížením domácího obyvatelstva vyvrcholila národně-vojenským povstáním pod vedením egyptského důstojnictva proti chedívovi a zahraničním silám.

3.2 Skrytý protektorát (1882-1914)

Definitivní porážka Urábího⁷³ povstání 13. září 1882 u Tel el-Kebíru předznamenala několikaleté umlčení egyptských nacionálních snah a současně umožnila Velké Británii Egypt přímo vojensky okupovat. Chedív

⁷³ Ahmad Urábí (1841-1911) – plukovník Urábí stanul na poč. 80. let 19. století v čele protibritské a protichedívske opozice. Jako ministr války a proklamovaný národní hrdina spřádal plány na sesazení chedíva Tawfíqa. Konec veškerým jeho aspiracím přinesla bitva s Brity u Tel el-Kebíru. Původně odsouzen na smrt nakonec omilostněn dožil ve vyhnanství na Cejlonu. Viz Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 455-460.

Tawfíq⁷⁴ totiž zůstal věrný své pro-britské politice a oficiálně pozval britská vojska na egyptské území, aby obnovila jeho autoritu.⁷⁵ Přestože britská vláda v dalších letech vytrvale proklamovala, že jde pouze o dočasné opatření a její předseda Gladstone přímo prohlašoval, že otázka evakuace britských vojsk je záležitostí národní cti⁷⁶, poslední britský voják opustil Egypt až v roce 1954. Stažení z Egypta bylo možné, jak uvádí M.W. Daly, jen za předpokladu dosažení politické a finanční stability Egypta – a právě britská opatření napomáhající ozdravení země za účelem co nejrychlejšího odchodu se paradoxně ukázala být nejdůležitějším předpokladem pro dlouhodobou okupaci.⁷⁷

S porážkou revolučních sil generála Urábího a příchodem britské okupační armády se významně proměnil status Egypta v rámci mezinárodního uspořádání. Teoreticky sice Egypt stále zůstával součástí Osmanské říše, nicméně pravomoci tamní britské správy se rozšířily do takové míry, že byl egyptský vztah k Velké Británii běžně označován termínem „skrytý protektorát“.⁷⁸

Vztah k „Vysoké Portě“⁷⁹ se přestal projevoval faktickou politickou podřízeností. V průběhu roku 1885 vedla Velká Británie v Cařihradu s Vysokou Portou rozhovory o statusu Egypta, které byly zakončené vzájemnou dohodou upřesňující jeho postavení provincie v rámci Osmanské říše. Ze zmíněné smlouvy mimo jiné vyplývalo, že Egypt bude pokračovat v placení tributu Vysoké Portě a egyptští vládcí budou dále titulováni jako chedívové, tzn. zástupci osmanského sultána. Eduard Gombár shrnuje význam neúspěšné egyptské revoluce jako první projev moderního nacionalismu na Blízkém východě, dlouhodobé posílení pozic

⁷⁴ chedív Tawfíq (1852-1892) – nejstarší syn sesazeného chedíva Ismá'íla. Byl dosazen Brity a po většinu své vlády jim sloužil jako poslušný nástroj.

⁷⁵ as-Sajjid Marsot, 2007. A History of Egypt, 88.

⁷⁶ Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 466.

⁷⁷ Daly (ed.), 1998. The Cambridge History of Egypt, 240.

⁷⁸ Jeho konstrukci, včetně loutkového egyptského parlamentu, vypracoval zvláštní vyslanec a dohlížečel Jejího Veličenstva v Egyptě, Lord Dufferin. Viz Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 463.

⁷⁹ Vysoká Porta – přenesené označení rezidence osmanského sultána a později osmanské vlády.

Velké Británie v oblasti a předpoklad budoucího sblížení Osmanské říše s Německem.⁸⁰

Přestože nominálně pokračovala vláda chedíva Tawfíqa, politické a ekonomické taktovky se ve skutečnosti ujala Velká Británie, prostřednictvím osoby generálního konzula Sira Evelyn Baringa, pozdějšího Lorda Cromera (1883-1907)⁸¹. Ten již od svého nástupu v roce 1883 dával najevo silnou nedůvěru ke schopnostem a zodpovědnosti egyptské politické a administrativní sféry. Cromer nejenže silně pochyboval o možnosti vytvořit v kratším časovém horizontu nezávislou a efektivní egyptskou vládu, ale podobné snahy by podle něj byly nežádoucí jak pro zájmy Velké Británie, tak i samotného Egypta.⁸² Spíše než k potřebné reformě egyptského administrativního aparátu docházelo v průběhu času k jeho nahrazování britskými poradci a úředníky, což se po Cromerově rezignaci projevilo žalostným stavem domácí byrokracie.⁸³

Vláda chedíva Tawfíqa (1879-1892) jen zřídka vystoupila z trajektorie britských zájmů. Jeho příkladu následovala většina egyptské politické garnitury i pašové a místní latifundisté. Ačkoliv si rozhodující vliv mezi mocenskou elitou stále zachovávali činitelé čerkeského původu, Britové v egyptské administrativě podporovali spíše koptské a syrské úředníky. Muslimští Egyptané byli záměrně opomíjeni, a tak na počátku 20. století jejich podíl na vyšších místech ve státní správě dosahoval stěží třetiny.⁸⁴

⁸⁰ Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 460.

⁸¹ Lord Cromer, dříve známý jako Sir Evelyn Baring (1841-1917) – britský agent a generální konzul v Egyptě. Jeho zastánci zdůrazňují značné zásluhy na reformě egyptské ekonomiky a vymýcení zadlužení země, avšak kriticky je hodnocena jeho politická správa Egypta a marginalizace tamní vládní byrokracie.

⁸² as-Sajjid Marsot, 2007. A History of Egypt, 90.

⁸³ Politická svrchovanost britské správy a neochota sdílet skutečnou rozhodovací moc s místními elitami během existence „skrytého protektorátu“ se nejvíce projevovала opakovaným využíváním tzv. Granvilovy doktríny. Generální konzul mohl díky ní donutit k rezignaci jakéhokoliv egyptského politika včetně premiéra, který by odporoval britské politické linii. Cromer tak měl v Egyptě de facto volnou ruku při ochraně britských koloniálních zájmů. Daly (ed.), 1998. The Cambridge History of Egypt, 241-243.

⁸⁴ Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 464-465.

Rozpuštěním armády a uvězněním hlavních protagonistů povstání se definitivně uzavřela jedna etapa národního obrození Egypta, které vstoupilo po dobu panování Tawfíqa do desetiletého „období temna“. Snad byl na vině i fakt, že mnozí Egyptané uvěřili slibům britských vládních představitelů, že se jedná pouze o dočasnou misi za politickou a ekonomickou reformu země.⁸⁵

Situace v Egyptě se změnila po nástupu Tawfíqova šestnáctiletého syna, Abbáse II. Hilmí (1892-1914)⁸⁶. Na rozdíl od svého otce projevoval Abbás vřelé sympatie k egyptskému národnímu hnutí. To se mezitím již dokázalo probrat z desetileté letargie a s finanční podporou Paláce se mobilizovalo, hlavně mezi studenty kolem mladého talentovaného řečníka Mustafá Kámila paši, v postoji proti britské okupaci⁸⁷. Generální konzul Lord Cromer se tak po relativně klidných letech musel po zbytek své vlády opakovaně střetávat na jedné straně s odbojným chedívem a na druhé s organizovanými projevy nespokojenosti, studentskými stávkami a masovými demonstracemi.⁸⁸

Politice Velké Británie je nutno přiznat pozoruhodnou efektivitu, pokud jde o ekonomické a finanční řízení Egypta. Dlouhé roky před 'Urábího povstáním se země pohybovala na hraně bankrotu kvůli stavbě Suezského kanálu, nevýhodným půjčkám, kapitulacím a v neposlední řadě kvůli marnotratné a rozhazovačné palácové politice. Když v roce 1880 chedív Tawfíq schválil tzv. Zákon o likviditě, došlo nevyhnutelně a definitivně ke ztrátě kontroly nad vlastním vládním rozpočtem ve prospěch evropských mocností a zahraničních věřitelů.⁸⁹ Lordu Cromerovi se již na přelomu století podařilo vyvést egyptskou ekonomiku ze zadlužení zvyšováním daní a drastickými škrty ve státní správě, školství a zdravotnictví.⁹⁰ Orientací na cash-crop zemědělství na úkor průmyslu vytvořil klasický koloniální ekonomický systém. Naneštěstí pro

⁸⁵ as-Sajjid Marsot, 2007. A History of Egypt, 90.

⁸⁶ chedív Abbás II. Hilmí (1874-1944)

⁸⁷ Viz kapitola *Egyptský nacionalismus*.

⁸⁸ as-Sajjid Marsot, 2007. A History of Egypt, 93.

⁸⁹ as-Sajjid Marsot, 2007. A History of Egypt, 84.

⁹⁰ Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 468.

budoucí egyptské hospodářství trpěla britská politika díky své orientaci na okamžitý zisk ekonomickou krátkozrakostí.⁹¹

Ekonomické útrapy, potlačování svobod a přítomnost cizí armády byly hlavními katalyzátory vlasteneckých aspirací. Vláda tvrdé ruky vynesla Lorda Cromera na nejvyšší pozici v zemi, na druhou stranu se nekompromisní styl jeho vlády výrazně podepsal na egyptském vnímání britské, resp. zahraniční přítomnosti. Věčným symbolem nelichotivého obrazu britské správy na počátku 20. století a milníkem ve vzájemných britsko-egyptských vztazích se stal v roce 1906 známý incident ve vesnici Dinšawáj⁹², jehož tragické důsledky nebyvale rozjitřily nacionalistickou atmosféru a urychlily potřebnou liberalizaci politického systému. Podle egyptských nacionalistů tragédie přesně vystihovala brutalitu a ponížení, jež plynuly z britské nadvlády a podle Dalyho korespondovala s narůstající britskou odtažitostí a neobratným přístupem k potřebám egyptského národního hnutí i společnosti jako celku. Lord Cromer rezignoval jen několik měsíců poté (po 24 letech ve funkci pozbyl své dřívější neomezené moci i podpory britské vlády, nemluvě o zhoršujícím se zdravotním stavu)⁹³ a předal žezlo generálního konzula svému nástupci, Siru Gorstovi (1907-1911).⁹⁴ Po jeho smrti se postu ujal Lord Kitchener (1911-1914)⁹⁵, jenž zpacifikoval egyptskou opozici návratem k politice tvrdé ruky.⁹⁶ Politický systém prošel po Croměrově rezignaci díky Siru Gorstovi a Lordu Kitchenerovi výraznou a žádanou reformou a ačkoliv byl nadějný proces zastaven propuknutím 1. světové války, stimuloval ekonomickou a společenskou oblast a kulminoval po válce egyptskou revolucí.⁹⁷

⁹¹ as-Sajjid Marsot, 2007. A History of Egypt, 93-94.

⁹² as-Sajjid Marsot, 2007. A History of Egypt, 94.

⁹³ Daly (ed.), 1998. The Cambridge History of Egypt, 243.

⁹⁴ Sir Eldon F. Gorst (1861-1911) – znám svým díky svému proegyptskému přístupu a kompromisní politice vůči egyptské opozici. Období jeho správy bývá považováno za neúspěšné z hlediska britských zájmů, i pokud se vezmou v potaz nesrovnatelně složitější ekonomické a mezinárodní podmínky.

⁹⁵ Lord Horatio Herbert Kitchener (1850-1916) – súdánský hrdina od Umdurmánu se v 1. světové válce přesunul z Egypta na post ministra války. Zemřel během námořní bitvy.

⁹⁶ Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 466.

⁹⁷ Daly (ed.), 1998. The Cambridge History of Egypt, 244.

3.3 1. světová válka a egyptský boj za nezávislost

1. světová válka s sebou přinesla do britského Egypta závažné změny. Aby Britové jasně deklarovali pozici Egypta v rámci mocenského uspořádání a definitivně ho odloučili od jakéhokoliv reálného vlivu a závazků vůči Vysoké Portě, tak 18. prosince 1914 ohlásili jeho oficiální odtržení od Osmanské říše a vznik britského protektorátu.⁹⁸ Úřad chedíva, korespondující se vztahem k Vysoké Portě, nahradil neutrální titul sultána. Instrukce protektorátu byla Brity sice vysvětlována jako krok směrem k samostatnosti, ovšem ve skutečnosti jeho vyhlášení bývá považováno za určitý projev válečné improvizace bez jasných definujících linií.⁹⁹ Dle britského slibu mělo po válce dojít k přezkoumání protektorátního stavu a egyptské liberální budoucnosti. Současně se změnou egyptského politického statusu byla pozice generálního konzula nahrazena vysoký komisařem, jehož úřadu se, v důsledku převelení Lorda Kitchenera, ujal nechvalně známý Sir McMahon (1914-1916)¹⁰⁰. Kromě koloniální správy byla zřízena i správa vojenská v čele s Johnem Maxwellem, tehdejší vrchním velitelem britských vojsk v Egyptě.¹⁰¹

Chedív Abbás nikdy neskrýval své protibritské postoje a podporu egyptským národním cílům. Když se 6. listopadu 1914 na stranu Centrálních mocností přidala Osmanská říše, britská správa si ze strategických důvodů nemohla dovolit ponechat u moci vzpurného chedíva, jenž by reálně mohl propadnout pro-osmanským sympatiím. Hned den po vyhlášení protektorátu tedy Britové rozhodli o sesazení

⁹⁸ Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 480.

⁹⁹ Daly (ed.), 1998. The Cambridge History of Egypt, 246.

¹⁰⁰ Sir Arthur Henry McMahon (1862-1949) – britský diplomat a důstojník, známý nejvíce svou rolí v Arabském povstání 1916 a korespondencí s Šarífem Husajnem.

¹⁰¹ SCHULZE, Reinhard: 2002. *Dějiny islámského světa ve 20. století*. ATLANTIS, 63. Mimochodem, proces centralizace země započatý vojenskou správou a doprovázený faktem definitivního osamostatnění na Osmanské říši považuje Schulze za zásadní pro dotváření egyptské moderní národní identity. Viz Schulze, 2002. Dějiny islámského světa ve 20. století, 64.

Abbáse, v tom čase právě pobývajícího v Istanbulu, ve prospěch jeho strýce, sultána Husajna Kámila (1914-1917)¹⁰²¹⁰³.

Přestože se válka Egypta, až na několik neúspěšných osmanských útoků na Suez v roce 1915¹⁰⁴, přímo téměř nedotkla, její projevy na obyvatele těžce dopadly. Egyptskou společnost těsně sevřelo a znehybnilo okamžité vyhlášení výjimečného stavu a stanného práva. K omezení osobních svobod se brzy přidalo i ekonomická strádání hraničící s hladomorem, způsobené enormní inflací cen základních potravin a přítomností téměř 300 tisíc britských vojáků. Krize si vybírala daň hlavně mezi obyčejnými egyptskými feláhy, kteří „zásobovali“ početnou britskou armádu a byli pro ni nuceni, v rámci misí Labour Corps, budovat infrastrukturu a zákopová stanoviště na Sinajském poloostrově.¹⁰⁵

Budoucnost Egypta se nevyhnutelně odvíjela od zahraniční politiky Velké Británie, jež zdaleka neměla jednotná a jasná stanoviska. V průběhu celého konfliktu se v britských zahraničně-politických a diplomatických kruzích svářily čtyři protichůdné geopolitické koncepce – 1. podpora arabskému nacionalismu, 2. zavedení tradiční koloniální správy indického vzoru, 3. koncepce skupiny „zahradního předměstí“, 4. koncepce židovské domoviny v Palestině.¹⁰⁶ Přestože byla výsledná politická strategie Velké Británie do určité míry ovlivněna všemi přístupy, právě poslední dva stály u zrodu dohody Sykes-Picot a Balfourovy deklaráce a předurčily nejen budoucí podobu Egypta, ale celého Blízkého východu.

¹⁰² Sultán Husajn Kámil (1853-1917) – syn chedíva Ismá'íla. Získal vzdělání na západě a profiloval se jako schopný manažer už za vlády svého otce. Na jeho krátké vládě se podepsal zhoršující se zdravotní stav.

¹⁰³ as-Sajjid Marsot, 2007. A History of Egypt, 95.

¹⁰⁴ Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 483.

¹⁰⁵ as-Sajjid Marsot, 2007. A History of Egypt, 95.

¹⁰⁶ Zatímco první dvě byly podporovány káhirskými resp. indickými specialisty a zaměřovaly se obecně na provázání a sblížení s arabskými zeměmi, zbylé dvě spoléhaly především na zákulisní diplomatická jednání o budoucnosti rozsáhlého území „umírající“ Osmanské říše. Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 483.

Se závěrem 1. světové války Egyptané s nadějami očekávali slibované nadcházející reformy britsko-egyptské koexistence. Neklidnému poválečnému období ještě v roce 1917 předcházela změna na egyptském trůnu, kde sultán Fuád I.¹⁰⁷ (1917-1936), nejmladší syn chedíva Ismá'íla, nahradil zesnulého Husajna Kámila. Velká část nacionalistů si mnoho slibovala od 14-bodového programu amerického prezidenta Woodrowa Wilsona.¹⁰⁸ V tomto duchu a s touto myšlenkou se v rámci egyptského národního hnutí v prosinci 1918 zformovala tzv. delegace (Wafd), žádající po tehdejších úřadujícím vysokém komisaři Siru Reginaldu Wingateovi (1916-1919)¹⁰⁹, aby jim umožnil přednést otázku egyptské nezávislosti na mírové konferenci v Paříži. Egyptané se cítili plně v právu; vždyť pomineme-li zmíněný Wilsonův program, tak Egypt po celý průběh války britské armádě poskytoval nezměrné služby při zásobování a budování infrastruktury a přirozeně se řadil po bok vítězných samozvaných demokraticko-liberálních sil, kde se viděl i v poválečném uspořádání. Nakonec, příslib liberalizačního procesu vzešel od samotné britské vlády. Vládní představitelé Velké Británie se na celou věc dívali z jiného úhlu – 1. světová válka naplno odhalila britskou vojenskou a ekonomickou závislost na suezské oblasti a očekávaný rozpad Osmanské říše měl zase pomoci z Egypta vytvořit centrum obrozeného Britského impéria.¹¹⁰

Vůdcem delegace byl protřelý politický matador a bývalý ministr Sa'd Zaghlúl¹¹¹, „otec Egyptanů“¹¹², disponující jak respektem v kruzích britské protektorátní správy, tak potřebným charismatem pro egyptské masy. Delegace jako celek reprezentovala podle jejích představitelů novou egyptskou lidovou vrstvu a snažila se vymezit vůči tehdejší

¹⁰⁷ Fuád I. (1868-1936) – „proslul“ v Egyptě jako král cizinec – mládí strávil v Evropě a v osmanských službách a arabštinu, jazyk své země, se nikdy dokonale nenaučil.

¹⁰⁸ „14 bodů prezidenta Wilsona“ – program mimo jiné přiznával všem národům zaručený nárok na sebeurčení.

¹⁰⁹ Sir Francis Reginald Wingate (1861-1953)

¹¹⁰ Daly (ed.), 1998. The Cambridge History of Egypt, 247.

¹¹¹ Sa'd Zaghlúl (1860-1927) – Pocházel ze zámožné venkovské rodiny, při studiu na al-Azharu se seznámil s předními islámskými mysliteli. Na počátku 20. století odstartoval politickou kariéru, během níž se stal postupně vůdcem protibritské a protivládní opozice.

¹¹² Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 490.

egyptské vládě Rušdího paši, kolaborující během války s Brity.¹¹³ Vysoký komisař Wingate raději předal egyptský požadavek Ministerstvu zahraničí v Londýně, jež ho stroze odmítlo. Káhiru následně zachvátila vlna protibritské agitace, na které se podílela i tehdejší egyptská vláda a sultán Fuád.¹¹⁴ Když byli 8. března 1919 čtyři přední představitelé delegace včetně Zaghlúla zatčeni a deportováni na Maltu, demonstrace, stávky a sabotáže se rozšířily z Káhiry do dalších center. Na egyptském venkově nabyl protest podoby revoluce, když se mnohé rolnické komunity pokoušeli získat si nezávislost na centrální koloniální správě ihned a vlastními prostředky.¹¹⁵

Ani výměna vysokého komisaře Wingatea za Lorda Allenbyho (1919-1925)¹¹⁶ nepřinesla definitivní uklidnění situace a Velká Británie nakonec musela pod značným tlakem egyptské veřejnosti svolit k účasti kompletní egyptské delegace v Paříži. Další dva roky v Egyptě se nesly ve znamení upevňování moci „delegace“ nad egyptským veřejným míněním tváří v tvář zatvrzelému postoji britské vlády. Kvůli demisi kabinetu a sultánově izolaci se delegace stal fakticky jediným reprezentantem egyptského národa.¹¹⁷ Vysoký komisař Allenby, zastánce realistického a proegyptského přístupu, se za této situace ujal role prostředníka mezi dvěma znesvářenými stranami.

Na samotné konferenci ani během dalších jednání v Evropě v průběhu roku 1920 se ale delegace od světových mocností velkého pochopení nedočkal¹¹⁸. Tvrdý přístup britské vlády¹¹⁹ a řada dalších neúspěšných jednání v roce 1921 pomohly Zaghlúlovi v Egyptě udržovat

¹¹³ Daly (ed.), 1998. The Cambridge History of Egypt, 248.

¹¹⁴ as-Sajjid Marsot, 2007. A History of Egypt, 96.

¹¹⁵ Schulze se domnívá, že krvavé potlačení venkovského povstání britskou armádou, které následovalo po propuknutí rebelie, pomohlo egyptským nacionalistům rozšířit svůj vliv po celé zemi a upevnit hranice národního státu. Schulze, 2002. Dějiny islámského světa ve 20. století, 76.

¹¹⁶ Lord Edmund Henry Hynman Allenby (1861-1936) – proslulý polní maršál a velitel Egyptské expedičního sboru během 1. světové války.

¹¹⁷ Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 493.

¹¹⁸ Daly (ed.), 1998. The Cambridge History of Egypt, 249.

¹¹⁹ Národní požadavky Egypta narážely hlavně na neústupnost Lorda Curzona, bývalého místokrále Indie a zastánce britské imperiální politiky. Viz Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 492.

stávkovou a demonstrační pohotovost. Když byl nepohodlný vůdce delegace Britů znovu zatčen a deportován, tentokrát na Seychely, egyptská revoluce znovu naplno propukla.¹²⁰ O překročení politického patu se postaral Lord Allenby, když v únoru 1922 během dalšího výbuchu násilností, pod hrozbou rezignace, donutil britskou vládu k vyhlášení egyptské nezávislosti. Deklarace 18. února 1922 zrušila britský protektorát a ukončila stanné právo.¹²¹ 15. března 1922 byla konečně formálně vyhlášena nezávislost Egypta.¹²²

Nelze se však domnívat, že by britská vláda v Egyptě nenávratně opustila mocenské otěže. Naopak se má za to, že nejvyšší britský zástupce dále disponoval značnými pravomocemi a, mimo určitá nedlouhá období, egyptskou politiku skrze probritské vlády kontroloval. Velkým otazníkem a základním tématem budoucího anglo-egyptského vztahu se staly čtyři body uvedené v deklaraci, o nichž britská vláda nehodlala s egyptskou stranou diskutovat: „povinnost“ střežit mezinárodní cesty, ochrana Egypta před agresí ze zahraničí, garance práva a majetku náboženských a národních menšin a otázka Súdánu. Nemluvě o tom, že dodržování těchto čtyř bodů logicky vyžadovalo zachování britské vojenské přítomnosti v Egyptě.¹²³

3.4 20. léta

Následující třicetileté období je v odborné literatuře všeobecně známé jako „období liberálního experimentu“, tj. pokus o implementaci politického systému založeného na západní podobě konstitucionalismu a parlamentní demokracii¹²⁴. Egyptská veřejnost s optimismem vítala nové liberální možnosti, které nemohla dříve očekávat od vlády Muhammada

¹²⁰ Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 496.

¹²¹ Daly (ed.), 1998. The Cambridge History of Egypt, 250.

¹²² Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 497.

¹²³ Není od zcela věci uvést, že mezi plány Velké Británie ohledně Egypta se počítalo i s přímou anexí a připojením k vlastní koloniální říši. Tuto eventualitu diskutovaly důležité osoby britské zahraničně-politické sféry – jedním z obhájců anexe byl i vysoký komisař Sir Wingate. Také díky diplomatickému tlaku ostatních evropských mocností nakonec britská vláda vyšla vstříc egyptskému přání a vyhlásila nezávislost. Viz Lombardi, 2006. State Law as Islamic Law in Modern Egypt, 62.

¹²⁴ Daly (ed.), 1998. The Cambridge History of Egypt, 286.

Aliho a jeho nejbližších následovníků ani od předchozích britských generálních konzulů a vysokých komisařů.

Budoucí těžkosti při budování liberálního politického prostředí naznačily dlouhotrvající komplikace při sepisování a ratifikování návrhu nové ústavy. Kvůli zásadním neshodám mezi britskou stranu, Palácem a egyptskými nacionalisty přivedla ústavu k životu v pořadí teprve až třetí egyptská vláda. Nakonec byla ústava, opírající se o belgický a osmanský ústavní model, slavnostně vyhlášena 15. března 1923.¹²⁵ V mladém egyptském politickém prostředí tak existovaly nezbytné prvky a předpoklady pro dosažení vskutku liberální politické arény. Potřebná rovnováha sil mezi jednotlivými aktéry však byla od počátku podkopána okleštěným, kvazi-liberálním charakterem nové ústavy, jelikož ji navrhli právní experti naklonění Paláci a britské správě.¹²⁶

Fuád I., jenž v roce 1922 vystřídal sultánský titul za královský, měl garantované pravomoci jmenovat předsedu vlády a horní komory parlamentu a dvě pětiny jejích členů, pravomoc rozpustit vládu a odročit jednání parlamentu, se kterým navíc sdílel legislativní moc. Taková koncentrace moci v rukou jediného člověka bezpochyby přispěla k postupné diskreditaci liberálního systému a deziluzi egyptských voličů. Král se ve svém úřadu choval často spíše jako autokrat, ignorující oslabeného demokratického ducha egyptské ústavy – místo lidově zvolených zástupců preferoval jednotlivce bez veřejné legitimacy a stranické příslušnosti a liberální zákonodárství nahrazoval vydáváním královských dekretů.¹²⁷

Hrdinové egyptské revoluce se již dávno etablovali ve své delegaci jako politická strana, a přestože ve 40. letech zaznamenala určitý ústup ze slávy, tak se její původ měl prakticky na celé liberální období stát prostředkem k masové mobilizaci egyptského voličstva, bez ohledu na

¹²⁵ Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 499.

¹²⁶ Daly (ed.), 1998. The Cambridge History of Egypt, 286.

¹²⁷ as-Sajjid Marsot, 2007. A History of Egypt, 99.

náboženskou příslušnost, původ nebo majetek¹²⁸. Wafd disponoval zdaleka nejširší voličskou základnou ze všech tehdejších egyptských politických stran a byl také jedinou stranou schopnou za příznivých okolností účinně a pragmaticky využívat tlaku veřejnosti pro své vlastní politické záměry.

Více než rok po vyhlášení nezávislosti byl Sa'd Zaghúl konečně propuštěn z vyhnanství na Gibraltar. Do Egypta se ale mohl vrátit až po zrušení výjimečného stavu v září 1923 – v Alexandrii ho při příjezdu vítaly davy prostých Egyptanů.¹²⁹ Od té doby stál populární politický matador neotřesitelně v čele strany Wafd. Bez jeho vedení, charismatu a řečnických schopností by strana pravděpodobně nedokázala ve volebních kláních podobným způsobem dominovat. Ne nadarmo si vysloužil přezdívku „král srdcí“, narážející na jeho popularitu v porovnání se skutečným králem Fuádem i „stínovým králem“ na pozici vysokého komisaře.¹³⁰ O zbylou hrstku voličů mezi sebou během liberálního období bojovaly minoritní politické strany – Watanisté¹³¹, Liberální konstitucionalisté¹³², Sa'disté¹³³, Lidovci (Ša'ab)¹³⁴ a Unionisté (Ittihád)¹³⁵ - často spíše připomínající manifesty a nástroje svých autoritativních vůdců.¹³⁶

První volby do parlamentu proběhly v lednu 1924 a Egypt byl svědkem naprosto drtivého vítězství strany Wafd nad Liberály. V tomto momentě se oficiálně ustanovil politický rámec, jehož přítomnost a důsledky lze pozorovat po celé liberální období – hlavní političtí hráči -

¹²⁸ Daly (ed.), 1998. The Cambridge History of Egypt, 288.

¹²⁹ Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 500.

¹³⁰ as-Sajjid Marsot, 2007. A History of Egypt, 99.

¹³¹ Hizb al-Watan – pokračovatelé Národní strany Mustafy Kámila, kteří se rozešli se stranou Wafd kvůli její umírněnosti.

¹³² Liberální konstitucionalisté (al-Ahrár al-Dustúrijún) – v roce 1922 stranu založili původní členové Wafdu, kteří nesouhlasili s autoritativním stylem Sa'da Zaghúla.

¹³³ Sa'd – založena v roce 1937 jako odštěpek strany Wafd, zastupovala hlavně finanční a průmyslovou buržoazii.

¹³⁴ Hizb al- Ša'ab – založena Sidqím pašou v roce 1930 víceméně k podkopání vlivu jeho politických rivalů.

¹³⁵ Ittihád – konzervativní monarchistická strana založená v roce 1925 a fungující jako nástroj krále (zakládajícím členem byl i Alí Máhir)

¹³⁶ Daly (ed.), 1998. The Cambridge History of Egypt, 287.

Fuád I., Zaghlúl, britský vysoký komisař - vytvořili mocenský trojúhelník, symbol vzájemných třenic i dohod, respektu i pohrdání. Zatímco britská strana vždy raději stála v pozadí a zasahovala do politického dění díky svému stínovému vlivu, král a předseda vlády otevřeně soupeřili o moc. Fuád I. spoléhal na své ústavní pravomoci, kdežto Zaghlúl se opíral o lidové masy. Díky nim se mu po určitou dobu dařilo vyvíjet na krále zásadní tlak a limitovat jeho moc podle článků ústavy.

Zaghlúl byl v roce 1924 na vrcholu své moci a odhodlal se vyjednat s Velkou Británií novou vzájemnou smlouvu, jež by vyřešila trvající sporné otázky týkající se velení egyptské armády a především budoucnosti egyptského cíle „jednoty nilského údolí“¹³⁷. Ztroskotání britsko-egyptských rozhovorů nakonec způsobila právě premiérova neústupnost v súdánské otázce.¹³⁸ Definitivní ránu Zaghlúlově vládě a v podstatě i jeho úspěšné politické kariéře zasadil v listopadu téhož roku atentát na velitele ozbrojených sil v Egyptě, Sira Lee Stacka¹³⁹, za jehož autory byli označeni příslušníci ozbrojeného wafdistického křídla. Vysoký komisař Allenby připsal nepřímou vinu za zločin egyptskému premiérovi a vydal ultimátum požadující po vládě stažení egyptských vojsk ze Súdánu a finanční odškodnění. Takový trest byl pro Wafd a jeho veřejné renomé nepřijatelný. Zaghlúl nakonec souhlasil pouze se zaplacením odškodnění a vis-á-vis britskému tlaku poníženě rezignoval na svou funkci.¹⁴⁰ O kontroverzním charakteru britského ultimáta svědčí fakt, že se britská vláda od tahu vysokého komisaře později distancovala a v roce 1925 na jeho místo dosadila Sira George Lloyda (1925-1929)¹⁴¹.

Nový vysoký komisař, proslulý svou tvrdou „cromerovskou“ politikou, od té doby držel Zaghlúla mimo premiérský úřad a odpíral mu tak návrat k moci. Afaf Lutfí zdůrazňuje kontraproduktivnost tohoto

¹³⁷ Jednota nilského údolí – myšlenka připojení Súdánu k Egyptu tak jako za vlády chedíva Ismá'íla v 19. století.

¹³⁸ Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 501.

¹³⁹ Sir Lee Oliver Fitzmaurice Stack paša (1868-1924) – od roku 1917 generální guvernér Súdánu a Sirdár egyptské armády.

¹⁴⁰ Daly (ed.), 1998. The Cambridge History of Egypt, 291.

¹⁴¹ Sir George Ambrose Lloyd (1879-1941)

přístupu, protože Zaghlúl mohl být opravdu jediným demokraticky legitimním proponentem veřejně přijatelné anglo-egyptské smlouvy v průběhu celého liberálního období.¹⁴²

Liberální experiment prokázal svou slabost a náchylnost ke zneužití nedemokratickými prostředky již rok po svém praktickém zavedení. V nových parlamentních volbách na jaře roku 1925 znovu triumfoval Wafd, ovšem král okamžitým palácovým převratem nechal rozpustit parlament a dostal k moci propalácovou a probritskou vládu Ahmada Ziwára Paši.¹⁴³ Selma Botman nadcházející politicko-mocenský proces v Egyptě popisuje jako přetrvávající schéma – kdykoliv se mohl Wafd zúčastnit svobodných voleb, měl vždy zaručené jednoznačné vítězství. Nezřídka následoval zásah krále nebo vysokého komisaře vedoucí k rezignaci strany Wafd a její následné perzekuci, rozpuštění parlamentu a pozastavení či pozměnění ústavy. Hlavní úlohou minoritních kabinetů pak bylo ve spolupráci s Palácem omezit demokratické svobody společnosti a ochromit tak zbývající politický vliv strany Wafd.¹⁴⁴

Když Sa'd Zaghlúl v roce 1927 zemřel, v čele strany ho nahradil Mustafá an-Nahhás paša. Během své politické kariéry se celkem pětkrát zmocnil premiérského křesla, ovšem postrádal politický um a jiskru charismatu svého předchůdce, což mu ztěžovalo vztah a efektivní manipulaci s wafdistickou voličskou základnou a nezřídka podrývalo autoritu mezi vlastními spolustraníky. Bez naprosté a oddané masové podpory svých voličů si již Nahhás nemohl dovolit mocensky konkurovat Palácové klice¹⁴⁵ a tlaku britského vysokého komisaře, což vedlo roku 1928 k další nucené rezignaci wafdistické vlády. Vládní kabinet na zbytek funkčního období sestavili Liberální konstitucionalisté. Právě v té době se v Egyptě začaly projevovat první vážné příznaky světové hospodářské

¹⁴² as-Sajjid Marsot, 2007. A History of Egypt, 101.

¹⁴³ Ahmad Ziwár paša (1864-1945) – propalácový loajální politik čerkeského původu.

¹⁴⁴ Daly (ed.), 1998. The Cambridge History of Egypt, 290.

¹⁴⁵ Palácová klika – obecné označení pro krále, jeho klienty a promonarchistická seskupení

krize a zhoršující se ekonomickou situaci si Egyptané asociovali automaticky právě s vládou Liberálů.¹⁴⁶

3.5 30. léta

Lidové rozčarování s vládou Liberálů jen dále nahrávalo preferencím strany Wafd. Názory Egyptanů se po rezignaci liberálního kabinetu znovu jasně promítly do výsledků parlamentních voleb, které 1. ledna 1930 vrátily do úřadu předsedy vlády Nahháse. Úřadující období netrvalo ani půl roku, než se staronový premiér přesvědčil o skutečné Zaghlúlově velikosti a autoritě. Po neúspěšném jednání v Londýně o nové smlouvě Nahhás předal králi Fuádovi svou rezignaci¹⁴⁷ doufaje, že se na protest zvedne vlna lidových bouří, jako kdysi v případě bývalého vůdce strany Wafd. Lid se za předsedu nejpopulárnější strany nepostavil, Fuád I. příležitost k odstavení největšího rivala uvítal a svěřil kabinet Isma'ílu pašovi Sidqímu¹⁴⁸. Zcela ve shodě s Palácem a za tiché podpory nového britského vysokého komisaře Sira Percyho Loraina (1929-1933)¹⁴⁹ si Sidqí v letech 1930-1933 podmanil egyptskou scénu díky represivní policejní vládě. Účinnost liberálních výdobytků byla pozastavena, ústava zrušena, hlas lidu a opozice umlčen, kdežto politická moc panovníka byla znásobena. Egyptské politické prostředí se z tohoto šoku již nikdy zcela nevzpamatovalo a z pohledu veřejnosti Sidqího krutovláda celý liberální experiment nevratně zdiskreditovala.¹⁵⁰

Kdybychom se měli zaměřit na jednu věc, která byla všem egyptským vládám napříč politickým spektrem¹⁵¹ společná, pak bychom hovořili o touze vyjednat s britskou vládou oboustrannou dohodu

¹⁴⁶ Nejhuř se krize podepsala tradičně na životě feláhů, kteří stále tvořili více než 80% egyptské populace. Ani když platy padaly na nejnižší úroveň za posledních deset let, nezdálo se, že by vláda měla efektivní plán či přinejmenším upřímný zájem na zlepšení situace. Místo toho stále důrazněji potlačovala projevy nepokojů a demonstrace. as-Sajjid Marsot, 2007. *A History of Egypt*, 104.

¹⁴⁷ Bareš – Gombár – Veselý, 2009. *Dějiny Egypta*, 505.

¹⁴⁸ Ismá'íl paša Sidqí (1875-1950) - spoluzakladatel Liberálních konstitucionalistů a strany Ša'ab.

¹⁴⁹ Sir Percy Lyhamv Loraine (1880-1961)

¹⁵⁰ Daly (ed.), 1998. *The Cambridge History of Egypt*, 294.

¹⁵¹ Strany se rozlišovaly především podle postavení k Paláci a Britům.

přehodnocující vztah mezi Egyptem a Velkou Británií. Egyptští politici naléhali zejména na omezení britské vojenské přítomnosti a chtěli uzavřít sporné otázky ohledně Súdánu a velení egyptské armády. Po Zaghlúlovi se o uzavření smlouvy s Brity neúspěšně pokusili Liberálové i Nahhás a v roce 1933 zatoužil po „nesmrtelnosti“ Sidqí. Jeho snaha byla ale předčasně zastavena kvůli prosakování skandálů represivní vlády. Kvůli nařčením z defraudací a mučení vězňů nakonec Sidqího vláda v roce 1933 padla a následující dva roky se de facto absolutní pánem země král Fuád, vládnoucí skrze dosazené propalácové kabinet. Teprve v roce 1935 požadavek na vytvoření Národní fronty a vliv vysokého komisaře Sira Milese Lampsona (1933-1936)¹⁵² donutily krále k oživení demokratickému systému a obnovení „liberální“ ústavy z roku 1923.¹⁵³

V té době již byl na egyptské politiky vyvíjen enormní tlak ze strany veřejnosti, způsobený neutěšenou hospodářskou a sociální situací v zemi – důsledek světové hospodářské krize a odměřenosti vládnoucích elit od problémů většinové společnosti. Wafd se sice považoval za masovou organizaci, ovšem ani tak si reálně nevypracoval žádný uspokojivý vnitropolitický program.¹⁵⁴ Místo toho se raději soustředil na zahraničně-politická témata.¹⁵⁵ Stejně tak i ostatní egyptské politické strany nehodlaly odstoupit od zvučné otázky národního osvobození a ve svých vládních programech v podstatě ignorovaly naléhavé ekonomické i sociální otázky.¹⁵⁶

30. léta tak v Egyptě plynula ve znamení rostoucí nespokojenosti obyvatel s pokulhávajícím liberálním experimentem. Zvláště když se na jejich počátku zhostil vlády nebývale represivním způsobem Sidqí. Klesající důvěra v oficiální politické instituce a ekonomická krize zásadně

¹⁵² Sir Miles Wedderburn Lampson, pozdější Lord Killearn (1880-1964) – po zrušení úřadu vysokého komisaře zastával až do roku 1946 funkci britského velvyslance v Egyptě.

¹⁵³ Daly (ed.), 1998. *The Cambridge History of Egypt*, 294.

¹⁵⁴ Ačkoliv Afaf Lutfí jmenuje některé pozitivní kroky podniknuté na tomto poli ve 30. letech (založení Egyptské banky, povolení odborů, postupná industrializace, zpřístupnění vzdělávání atd.), jejich efekt zůstával po dlouhou dobu stále jen nominální a spíše sloužily vládám k získání manévrovacího prostoru během opakovaných pokusů o uzavření toužebné smlouvy s Velkou Británií. as-Sajjid Marsot, 2007. *A History of Egypt*, 110-111.

¹⁵⁵ Bareš – Gombár – Veselý, 2009. *Dějiny Egypta*, 500.

¹⁵⁶ Daly (ed.), 1998. *The Cambridge History of Egypt*, 290.

přispěly ke vzniku, posílení a radikalizaci pozic různých mimoparlamentních, a tudíž nezdiskreditovaných hnutí.¹⁵⁷ Jejich různorodá činnost zahrnovala sociální, charitativní, náboženské, kulturní a vzdělávací aktivity a víceméně ve společnosti substituovala neefektivní či chybějící vládní programy. Během několika let se mezi nejvlivnější a nejmasovější hnutí vypracovala Sdružení muslimské mládeže¹⁵⁸ a MB. Jeho zakladatel Hasan al-Banná dokázal svou autoritou, organizačními schopnostmi a efektivní ideologickou indoktrinací překlenout prostor mezi běžnou charitativní organizací a masovou politicko-náboženskou mašinérií a nabídl Egyptanům lákavou islámskou alternativu k vágní oficiální politice.¹⁵⁹

Důležitým prvkem ve veřejném a následně i politickém životě se během 30. let stávala studentská hnutí a mladá generace obecně. Pocházeli z nižších až středních vrstev, studovali střední a vysoké školy díky štědřejším vládním dotacím na vzdělávání a jako absolventi zoufale postrádali vhodné pracovní příležitosti. Egyptská populace rostla rychleji, než schopnost novou pracovní sílu absorbovat.¹⁶⁰ Nezaměstnaní, nevyužití a rozčarovaní studenti a absolventi tíhli k politické aktivizaci a radikalizaci v rámci studentských a nacionálních organizací. 30. léta a zvláště roky 1935-36 bývají v Egyptě nazývána jako „léta mládí“ – prodchnutá permanentními studentskými bouřemi.¹⁶¹ Svým dílem k radikalizaci mladé egyptské generace přispěl jako vnější faktor odkaz fašistického hnutí v Evropě, jenž mladé inspiroval svou disciplínou, tradicí, ideologií a uniformitou. Ať už šlo o profašistické nebo jen fašismem vzdáleně inspirované organizace, zakládaly si na vzájemné rivalitě a určitém stupni militantnosti – často se jednalo o militantní křídla

¹⁵⁷ Již během egyptské revoluce roku 1919 si značnou publicitu získalo feministické hnutí, ale po vyhlášení egyptské nezávislosti se svých vlastních liberálních práv ženy nedočkaly. Skupina vlivných žen z vyšších vrstev proto v roce 1923 založila Egyptskou feministickou unii jako prostředek k dosažení národních a feministických cílů. Od té doby se emancipační hnutí staralo o zlepšení postavení žen v egyptské společnosti a vyjadřovalo se i k národním otázkám regionální a mezinárodní povahy. Daly (ed.), 1998. *The Cambridge History of Egypt*, 290.

¹⁵⁸ Young Men's Muslim Association – dále budu používat zkratku YMMA.

¹⁵⁹ Amin (ed.) – Fortna (ed.) – Frierson (ed.), 2006. *The Middle East: A Sourcebook for History*, 68.

¹⁶⁰ as-Sajjid Marsot, 2007. *A History of Egypt*, 113.

¹⁶¹ as-Sajjid Marsot, 2007. *A History of Egypt*, 113.

již zavedených politických, náboženských a studentských skupin, jmenujme Zelené košile pod záštitou Mladého Egypta, Modré košile v rámci strany Wafd nebo Rover Scouts (džawwála) pod MB.¹⁶²

V souvislosti s mimoparlamentními organizacemi a studentským aktivizačním vzednutím nelze nezmínit hlavní katalyzátor protibritského postoje a radikalizace v druhé polovině 30. let, jímž byla „Palestinská revolta“ proti britské okupaci a židovské imigraci.¹⁶³ Tato stávková akce trvala do října 1936, ale revoluční atmosféru se podařilo definitivně uklidnit až v roce 1939. V Egyptě se šířila neodolatelná touha pomoci palestinským sousedům z panarabské či náboženské solidarity nebo v rámci všudypřítomných protibritských nálad. Největší díl propalestinské politiky na sebe vzaly nevládní organizace, jako YMMA a MB, které byly schopné skrze vlastní rozvětvený organizační aparát šířit propagandistickou kampaň s výzvou k palestinské solidaritě a peněžní pomoci po celém Egyptě.¹⁶⁴

V roce 1936 celý Egypt provolával slávu Farúkovi¹⁶⁵, novému a stále ještě nezletilému králi, který zdědil trůn po svém zesnulém otci. Hned v prvním roce ve svém úřadu se stal svědkem pro Egypt historického okamžiku, jelikož premiér Nahhás, podpořen politickou koalicí v podobě Národní fronty, dovedl jednání s vládou Velké Británie do úspěšného konce a uzavřel s ní smlouvu na 20 let. Tato písemná dohoda z 26. 8. 1936 byla delegací Národní fronty oslavována jako rázný krok k úplné nezávislosti. Místní politici a nevládní hnutí se však o ní

¹⁶² Zde šlo v první řadě o atleticko-duchovní spolek zřízený k propagaci islámu. Viz Lia, 1998. *The Society of the Muslim Brothers*, 166-172.

¹⁶³ V Palestině, i přes protesty arabského národního hnutí, imigrace židovského obyvatelstva neustále sílila, což přirozeně mělo za následek zintenzivnění zápasu o palestinskou půdu. Vyvlastňování, konfiskace Brity a spekulace arabských velkostatkářů neustále zvyšovaly množství půdy v rukou židovských zemědělců. V dubnu 1936 snaha arabských stran, shromážděných v Nejvyšším arabském výboru, vykristalizovala ve vyhlášení generální stávky, která měla donutit britskou správu ke změně prosionistického stanoviska. Viz Schulze, 2002. *Dějiny islámského světa ve 20. století*, 122.

¹⁶⁴ Lia, 1998. *The Society of the Muslim Brothers*, 238-239.

¹⁶⁵ Farúk I. (1920-1965)

vyjadřovali se smíšenými pocity, kolísajícími mezi střízlivou opatrností až ostrou kritikou.¹⁶⁶

Závazku zrušení systému kapitulací britská vláda dostala o rok později podpisem dohody v Montreaux. Jedněmi z nejhlasitějších odpůrců smlouvy v Egyptě byli cizí státní příslušníci, neboť již nemohli využívat řadu výhod, jež jim tyto kapitulace dříve poskytovaly. Klesli tak de facto na úroveň běžných egyptských občanů.¹⁶⁷ Přestože se Egypt po podepsání smlouvy 1936 nedočkal definitivní nezávislosti a ukončení britské vojenské a stínově-politické přítomnosti, nic nebránilo jeho plnohodnotnému zařazení do mezinárodního společenství.¹⁶⁸

Obě dvě smluvní strany, které byly známé svou neústupností, musely k dohodě přistoupit, protože je tlačily vnitřní i vnější okolnosti. V napjaté atmosféře předvečeru 2. světové války a probíhající války v Etiopii se Velká Británie potřebovala strategicky zajistit na své nejdůležitější mimoevropské základně i za cenu kompromisů. V egyptské politické sféře byla snaha o podepsání anglo-egyptské smlouvy vždy považována za věc cti a společenské prestiže. Tím je možné vysvětlit, proč premiér Nahhás tolik vyzdvihoval smlouvu z roku 1936, ačkoliv prakticky totožnou již dříve jako člen opozice rezolutně zavrhoval¹⁶⁹. Eminentní pozornost si však vyžadovala i již kritická situace v domácí veřejné, ekonomické a sociální sféře. Po podepsání smlouvy se vládnoucí elity mohly pokusit překonat odcizení od egyptského obyvatelstva, které způsobila jejich dřívější lhostejnost v kombinaci s neefektivní a nezřídka zkorumpovanou legislativou a administrativou.¹⁷⁰

¹⁶⁶ Zatímco signatáři smlouvy vyzdvihovali formální ukončení pobytu cizích vojsk v zemi, egyptskou odpovědnost za ochranu cizinců a britský závazek ke zrušení kapitulací, kritikové poukazovali především na pokračující britskou okupaci Suez a absenci řešení otázky „jednoty nilského údolí“.

¹⁶⁷ as-Sajjid Marsot, 2007. A History of Egypt, 116.

¹⁶⁸ Z mezinárodního hlediska bylo Egyptu dovoleno zahájit přijímací rozhovory do Společnosti národů a vymezit si vlastní, na Velké Británii nezávislý, zahraničně-politický program. Daly (ed.), 1998. The Cambridge History of Egypt, 295.

¹⁶⁹ as-Sajjid Marsot, 2007. A History of Egypt, 116.

¹⁷⁰ as-Sajjid Marsot, 2007. A History of Egypt, 117.

S blížící se 2. světovou válkou pokračovala v Egyptě napjatá interakce zavedeného mocenského trojúhelníku, Palác – Wafd – britský velvyslanec¹⁷¹. Zatímco britská pozice zůstávala v očích Egyptanů stabilně negativní, u zbylých dvou mocenských center docházelo ke stěhování lidových sympatií. Wafd postupně ztrácel svou dominantní pozici na politickém poli ve prospěch Paláce, nových politických stran¹⁷² (Mahmúd Fahmí al-Nuqráší paša¹⁷³ zakládá v roce 1937 po rozkolu Nahhásem propalácovou stranu Sa'dúv Wafd, zkr. Sa'd¹⁷⁴) a MB, které se v politickém prostředí pomalu etabluje jako nový masový vyzyvatel wafdistů. Gombár se věnuje i transformaci léty prověřených spojenectví v rámci mocenského trojúhelníku – vztah mezi Palácem a britským zmocněncem zhruba od poloviny 30. let komplikovaly britské obavy z profašistických tendencí, objevujících se u lidí v králově blízkosti. Tyto obavy získaly zřetelnější kontury s nástupem ambiciózního a populárního Farúka. Nového spojence hodlala Velká Británie najít ve straně Wafd, jež pokračovala v ostré rivalitě s Palácem. Wafdistické vedení se pod vlivem měnících se vnitrostátních i zahraničních okolností začalo dívat na Brity jako na vhodného partnera a patrona proti autokracii Paláce.¹⁷⁵

Mladý král Farúk se stal mezi svými poddanými oblíbeným sotva nastoupil na trůn. Oceňovali jeho proklamovaný pro-arabský zápal, náboženskou rétoriku a svěží energii, což z něj dělalo adepta na dominantního vůdce Egypta na cestě za nezávislostí a blahobytem. Takový obraz panovníka palácová klika jednoznačně a vytrvale podporovala; zkušeného a schopného propagátora a rádce získal Farúk v Alím Máhrovi¹⁷⁶, který pomáhal budovat královu přitažlivou aureolu a rozvíjel u něj protibritské sentimenty. Král byl pobízen k aktivnějšímu

¹⁷¹ Po uzavření smlouvy 1936 se nejvyšším britským představitelem v zemi stala osoba velvyslance.

¹⁷² Ve volbách 1938 strana Wafd propadla a lidová legitimita přešla na Sa'disty a Liberály. Viz Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 514.

¹⁷³ Mahmúd Fahmí Nuqráší paša (1888-1948)

¹⁷⁴ Goldschmidt, 2000. Bibliographical Dictionary of Modern Egypt, 158.

¹⁷⁵ Za výsledek opatrné britsko-wafdistické spolupráce se dá považovat ukončení palácové diktatury a obnovení „demokratického“ života v roce 1935 a zejména podepsání anglo-egyptské smlouvy o rok později. Viz Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 510.

¹⁷⁶ Alí Máhir (1882-1960)

sbližování s Azharem a jeho tehdejšími rektorem, šejchem Mustafou al-Marághím¹⁷⁷, aby toto spojení mohlo být využito jako páka proti populární straně Wafd.¹⁷⁸ Svým negativním postojem vůči nejpopulárnější politické straně, protibritskou rétorikou a budováním islámského závoje okolo Farúka dokázal Máhir k Paláci přilákat řadu významných nevládních organizací, včetně MB, YMMA a Mladého Egypta.¹⁷⁹ Vývoj kolem Paláce se zneklidněním sledovala Velká Británie, protože kromě ostře protibritského postoje podezřívala Máhira ze sympatií a kontaktů s agenty Osy. Britský tlak zesílil, když v srpnu roku 1939 Máhir získal premiérské křeslo.

3.6 Egypt za 2. světové války

Se vstupem Itálie do války na straně nacistického Německa se inklinace předsedy vlády posunuly k Ose ještě více. Naneštěstí pro Brity král Farúk následoval stejný kurz a odmítal vyhlásit zemím Osy válku, snad aby vyjádřil skryté naděje v osvoboditelské poslání nacistického Německa.¹⁸⁰ Britská vláda vnímala bezprostřední rizika, která by mohla za takového stavu věcí ohrozit britský opěrný bod v Egyptě a když v roce 1940 nechal Máhir stáhnout egyptskou armádu od egyptsko-libyjských hranic, přistoupila britská správa k jeho nucené rezignaci a pověření Hasana Sabrího paši vedením vládního kabinetu.¹⁸¹

Po liknavém vojenském postupu a výsledném neúspěchu Mussoliniho Itálie při postupu z Libye proti Egyptu se od roku 1941 ocitly britské síly pod silným tlakem nově zbudovaných německých Afrikakorps, vedených generálem Erichem Rommelem. Probíhající válka a přímé vojenské ohrožení se tvrdě podepsaly na stavu egyptské ekonomiky a společnosti. Nejen hladové protesty, ale i přítomnost britské armády a její vliv na úpadek morálky ve větších městech značně přispěly k eskalaci

¹⁷⁷ Šejch al-Marághí (1881-1945)

¹⁷⁸ as-Sajjid Marsot, 2007. A History of Egypt, 118.

¹⁷⁹ Lia, 1998. The Society of the Muslim Brothers, 214-218.

¹⁸⁰ Goldschmidt, 2000. Bibliographical Dictionary of Modern Egypt, 55.

¹⁸¹ Vláda Sabrího paši trvala jen několik měsíců, než úřadující premiér skončil. V listopadu 1940 se proto vlády ujal Husajn Sirrí paša. Mitchell, 1969. The Society of the Muslim Brothers, 20.

napětí mezi egyptským obyvatelstvem, které nezřídka projevovalo při demonstracích profašistické zánícení.

2. února roku 1942 padla vláda Husajna Sirrího paši a zdálo se, že jmenování nového premiéra by mohlo určit podobu bezprostředního vnitropolitického i mezinárodního směřování Egypta. Britský velvyslanec Lampson se rozhodl neriskovat jmenování nedůvěryhodného Máhira a důrazně doporučil králi Farúkoví, aby premiérské křeslo svěřil Náhhásovi, předsedovi strany Wafd. 4. února Lampson změnil doporučení na ultimátum a v ohrožení se ocitl dokonce králův úřad. Když se král rozhodl ultimátum, nahlížené jako bezprecedentní zásah do egyptských vnitřních záležitostí, nepodepsat, britská armáda obklíčila palác a Lampson donutil Farúka, pod pohrůžkou okamžitého sesazení, pověřit Nahháse sestavením vládního kabinetu.¹⁸² Hrozící vnitřní krizi se tak Britům podařilo zažehnat a v dalších měsících zatlačila britská armáda německé Afrikakorps zpět na západ, ale důsledky tzv. Lampsonova ultimáta nabyly dlouhodobého charakteru. Ponížení, které musel Farúk od Britů snést, s ním sdílel téměř bez rozdílu celý egyptský lid. V egyptských armádních kruzích¹⁸³ zažehla kontroverze plamen odporu a zhnusení nad praktikami Britů, jež vracely Egypt zpět do dob koloniálního područí.¹⁸⁴ Krále Farúka se britský zákrok osobně velmi dotkl a v dalších letech už se přestal politicky tolik angažovat.¹⁸⁵

Politická rovnováha se po Lampsonově ultimátu vychýlila ve prospěch Brity dosazené strany Wafd. Zůstal u moci až do roku 1944 a během těchto dvou let jeho vláda efektivně využívala nastoleného výjimečného stavu k vyřizování účtů a ochromení svých politických odpůrců¹⁸⁶. Daní za prakticky neomezenou moc byla ztráta velké části veřejné podpory kvůli kolaboraci s Brity a rozštěpení vnitřního jádra

¹⁸² Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 520.

¹⁸³ Někteří z mladých egyptských důstojníků, kteří vystudovali na vojenských akademiích v druhé polovině 30. let, žili touto křivdou, než se zformovali do hnutí Svobodných důstojníků a uskutečnili v červenci 1952 úspěšný vojenský převrat.

¹⁸⁴ Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 520.

¹⁸⁵ Goldschmidt, 2000. Bibliographical Dictionary of Modern Egypt, 55.

¹⁸⁶ Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 520.

strany.¹⁸⁷ S cílem vyrovnat ztrátu sympatií u velké části egyptských voličů se Nahnás rozhodl zaměřit zahraniční politiku na arabskou otázku. Ve shodě s egyptskou politickou panarabskou opozicí se zasadil o nastolení vůdčí pozice Egypta mezi sousedními arabskými státy a o egyptskou roli regionální mocnosti v poválečném období.¹⁸⁸ I přes Nahnásovy viditelné osobní mocenské ambice a pochybné arabské zanícení¹⁸⁹ vedl jím započatý a prosazovaný proces k seriózním debatám o budoucí arabské federaci, jež nakonec kulminovaly založením Ligy arabských států v Káhiře v roce 1945.¹⁹⁰

3.7 Poválečná léta (1945-1949)

Po krátké vládě sa'distického kabinetu Ahmada Máhira, jež skončila atentátem na jejího předsedu, se v roce 1945 premiérského úřadu ujal Nuqráší. S koncem 2. světové války se na pořad dne v egyptských politických kruzích znovu dostala otázka nevyřešených anglo-egyptských vztahů. Smlouvu z roku 1936 již považovala většina politiků za překonanou a příliš kompromisní pro egyptské zájmy, které se tentokrát měly soustředit na dosažení úplné nezávislosti a kompletního odchod všech britských vojáků ze země. Pokus premiéra Nuqrášího o revizi smlouvy Velká Británie odmítla, což způsobilo pád jeho vlády. Ismá'íl Sidqí, nástupce Nuqrášího, dosáhl roku 1946 daleko větších úspěchů u jednacího stolu, jelikož byl jako realista ochoten přistoupit k několika ústupkům, včetně ponechání správy Súdánu v britských rukou. Výsledný návrh anglo-egyptské smlouvy, která vstoupila do povědomí jako tzv. dohoda Bevin-Sidqí, se však přes dílčí pozitivní výsledky dočkala ostré kritiky jak od politické opozice, tak od egyptské veřejnosti.

¹⁸⁷ Bývalý wafdista Maqram Ubajd zahájil v čele nově založeného Nezávislého wafdistického bloku zuřivou protikorupční kampaň proti Wafdu a Nahnásu pašovi zvláště. Pronesená obvinění a tvrzení Maqram Ubajd dokládá v tzv. Černé knize, tj. seznamu obvinění a prohřešků morálně zkažené politiky Wafdu.

¹⁸⁸ Gershoni – Jankowski, 1995. Redefining the Egyptian Nation, 196-197.

¹⁸⁹ Gershoni – Jankowski, 1995. Redefining the Egyptian Nation, 201.

¹⁹⁰ Gombár k tomu poznamenává, že panarabské myšlenky ve 40. letech získaly vlivného patrona ve Velké Británii, která hodlala arabskou otázku využít ve svůj prospěch podobně jako během 1. světové války. Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 522.

Rostoucí nespokojenost s vládou Sidqího nakonec vedla v roce 1947 k jeho rezignaci.¹⁹¹

V zájmu udržení moci a stability pod tlakem veřejnosti se staronový premiér Nuqráší rozhodl ignorovat britskou stranu a celý spor v červenci 1947 delegoval před Radu bezpečnosti OSN. V průběhu své zahraniční mise na půdě USA se Nuqráší kromě vystoupení před Radou bezpečnosti snažil získat spojence proti politice Velké Británie mezi vlivnými americkými politickými a lobbistickými kruhy. Rada bezpečnosti nakonec egyptskou žádost o anulování smlouvy z roku 1936 nevyslyšela a doporučila oběma stranám sporu, aby se vrátily k jednacímu stolu.¹⁹²

Kromě bouřlivého vnitřního politického vývoje a anglo-egyptské otázky byl Egypt stále více vtahován do doutnající mezinárodní roztržky na palestinském území. Když 29. listopadu 1947 Valné shromáždění OSN přijalo rezoluci o rozdělení Palestiny, propukly v arabských zemích rozsáhlé protesty¹⁹³. Egypt se ocitl v komplikované zahraničně-politické situaci – jako zakládající člen Ligy arabských států a samozvaný vůdce arabského regionu musel dostát své panarabské rétorice. Proto se 14. května 1948, po odchodu posledních britských vojáků a vyhlášení státu Izraele, egyptská armáda přidala k vojenské intervenci Ligy arabských států za „záchranu“ Palestiny.¹⁹⁴ Na egyptské politické scéně byla účast ve válce se vznikající židovským státem hojně diskutována.¹⁹⁵ Úřadující premiér Nuqráší se nakonec váhavě vyslovil pro válku, aby získal manévrovací prostor tváří v tvář radikálnímu, proarabsky naladěnému

¹⁹¹ V této době, na přelomu roku 1947-1948, již dosáhla protibritská nálada mezi egyptskými obyvateli takové míry, že by jakákoliv vláda bez kompletní podpory napříč politickým spektrem, která by chtěla iniciovat vyjednávání s Brity, byla automaticky považována za kolaborantskou a nelegitimní. Viz Doran, 1999. Pan-Arabism before Nasser, 44.

¹⁹² Doran, 1999. Pan-Arabism before Nasser, 64.

¹⁹³ Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 528.

¹⁹⁴ Schulze, 2002. Dějiny islámského světa ve 20. století, 156.

¹⁹⁵ Proti egyptské participaci vystupoval zejména bývalý premiér Sidqí paša, jenž v egyptském parlamentu argumentoval vojenskou nepřipraveností a nutností řešit primárně problémy na domácí půdě.

většinovému stanovisku, které v Egyptě zastával Palác, řada opozičních politických stran a MB, o egyptském veřejném mínění nemluvě.¹⁹⁶

Původní smělé plány Egypta a ostatních zúčastněných arabských států musely být v průběhu arabsko-izraelskému konfliktu několikrát přehodnoceny. Egyptská armáda se v prvních měsících snažila o odříznutí Negevské oblasti, dokonce po krátkou dobu obléhala Tel Aviv, ale ani výrazné navýšení síly invazního vojska nepomohlo překonat jeho zásadní nepřipravenost, nezkušenost a technickou zaostalost. Když v říjnu vypršelo druhé příměří, egyptská armáda se již jen snažila čelit izraelské ofenzívě, pomalu ustupovala a opevňovala se v Gaze. Krize na egyptské straně se projevila obklíčením egyptské brigády u Falúdži¹⁹⁷, kde se při obraně projevila oddanost a odvaha dobrovolnických sborů z řad MB. Postup izraelské armády, jež se v prosinci dokázala probít na egyptský Sinaj, zadržel až diplomatický nátlak Velké Británie a OSN. Izrael v lednu 1949 zastavil vojenské operace, zahájil stahování ze Sinaje a začal jednat s představiteli Egypta na příměří, které vešlo v platnost 24. února.¹⁹⁸

Z hlediska objektivit musíme vzít v potaz i rizika situace na egyptské domácí scéně, která se v roce 1948 proměnila v boj o moc mezi Nuqrášího sa'distickou vládou a MB, respektive „zvláštním aparátem“. Role MB v konfliktu s Izraelem, a zvláště jejich odvážná pomoc při obklíčení u Falúdži,¹⁹⁹ organizaci přinesla respekt a současně vyvolávala starosti egyptských politiků z jejich radikalizace a militantnosti. Pokračující záškodnické akce a násilný teror skupinek „zvláštního aparátu“ vyvolávaly mezi vládními politiky obavy z možného pokusu o politický převrat. Nuqráší se pokusil zastavit hrozící nebezpečí radikální akcí, když 8.

¹⁹⁶ Doran, 1999. Pan-Arabism before Nasser, 129-131.

¹⁹⁷ Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 528.

¹⁹⁸ Vnímavý náhled na egyptské „panarabské dobrodružství“ v Izraeli podává Michael Doran. Všimá si hlavně faktu, že Egypt, arabský regionální lídr, odsouhlasil intervenci v Palestině teprve několik dní před jejím začátkem jako poslední z arabských států. Podobně, přes počáteční vojenské úspěchy, došel k rozhodnutí vojenský konflikt s Izraelem ukončit a jako první ze zúčastněných arabských států s ním za výhodných podmínek podepsal příměří. Doran při analýze egyptské politiky hodnotí tento paradoxní krok jako ignorování samotného principu arabské solidarity. Doran, 1999. Pan-Arabism before Nasser, 3 a 193.

¹⁹⁹ Schulze, 2002. Dějiny islámského světa ve 20. století, 157-158.

prosinec 1948 přikázal rozpustit MB, zkonfiskovat jeho majetek a pozatýkat jeho káhirskou centrálu kromě Hasana al-Banná. V rámci odvetné akce byl na egyptského premiéra spáchán mladým Muslimským bratrem 28. prosince atentát. Součástí vražedné spirály se stal nakonec i Banná, jenž byl 12. února 1949 zastřelen pravděpodobně příslušníky „železné gardy“, tajné palácové rozvědky.²⁰⁰

3.8 Krize monarchie (1949-1952)

Poslední roky egyptského liberalismu rychle mířily k dramatickému rozuzlení. Generální vůdce MB Banná byl zabit v rámci represivního politického programu sa'distického premiéra, Abdulhádího paši²⁰¹. V úřadu ale vydržel jen do července 1949, kdy král Farúk jmenoval úřednický kabinet, jehož vedení svěřil SIRRÍMU.²⁰² O půl roku později se konaly poslední liberální volby, které posedmé a naposledy vynesly k moci Nahnáse a Wafd. Jeho vláda prezentovala zoufalou snahu zachránit důvěru v upadající politický systém lidově vděčnými reformami.²⁰³

V letech 1950 a 1951 nadále pokračovala marná snaha Nahnásovy vlády vyjednat zrušení anglo-egyptské smlouvy. Rozhovory o modifikované smlouvě ztroskotávaly hlavně na otázce „jednoty Nílského údolí“ a na britské nevoli opustit strategickou oblast při Suez. S ohledem na zjevnou bezúčelnost podobného počínání a sílící opoziční hnutí se čelní představitelé strany Wafd rozhodli k radikálnímu kroku a anglo-egyptskou smlouvu jednostranně vypověděli. Tímto krokem vláda uvedla do pohybu síly mocnější, než byla schopna zvládnout. Bylo povoleno nošení zbraní a trestána kolaborace s Brity. Po zemi se šířila vlna

²⁰⁰ Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 529.

²⁰¹ Abdulhádí paša (1899-1981)

²⁰² Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 529.

²⁰³ Slavný egyptský spisovatel Táhá Husajn se stal ministrem školství a spolu s ministrem zdravotnictví, Ahmadem Husajnem, prosadili několik sociálně zaměřených reforem. Daly (ed.), 1998. The Cambridge History of Egypt, 306.

celonárodního protibritského odporu, který byl s ohledem na zrušení smlouvy považován za zcela legitimní.²⁰⁴

Napětí eskalovalo především v suezské oblasti, kde docházelo k ozbrojeným střetům guerrillových skupinek s britskými vojáky. Když v lednu 1952 britské síly zmasakrovali vzpurnou policejní posádku v Ismá'íliji, hned následující den, 26. ledna, propukly v Káhiře na protest bouřlivé nepokoje, které vešly ve známost jako tzv. Černá sobota. Hlavní město ten den zachvátily demonstrace, pouliční bouře a výtržnosti a pod největším obležením se přirozeně ocitly luxusnější čtvrtě, ve kterých hořely britské podniky, hotely, butiky, kina a noční kluby – symboly morálního úpadku egyptské smetánky.²⁰⁵

Následoval pád vlády a několik měsíců politického a společenského chaosu, během kterého se u moci rychle vystřídaly další 4 kabinetů. Ani jeden z nich však nebyl schopen udržet pořádek nebo se seriózně zabývat otázkou nezávislosti a reformního programu. 23. července 1952 Egypt ze stavu absolutní politické nemohoucnosti vysvobodil nekrvavý převrat hnutí Svobodných důstojníků.²⁰⁶

²⁰⁴ BAREŠ, Ladislav – VESELÝ, Rudolf – GOMBÁR, Eduard: 2009. *Dějiny Egypta*. Lidové noviny, 531.

²⁰⁵ Cleveland, 2000. *A History of the Modern Middle East*, 295.

²⁰⁶ Daly (ed.), 1998. *The Cambridge History of Egypt*, 307.

4 SPOLEČENSTVÍ MUSLIMSKÝCH BRATŘÍ

4.1 Hasan al-Banná

4.1.1 Zrození avatara islámského fundamentalismu

Islámský reformismus se ve své charakteristické salafijské podobě zrodil v Egyptě ve druhé polovině 19. století díky aktivitě, zápalu a intelektuálního mistrovství osob, jakými byli Džamáluddín al-Afgání nebo Muhammad Abduh. Souběžně se vyvíjející nacionalistické tendence, deroucí se do povědomí islámské veřejnosti díky koloniální realitě, si na přelomu 19. a 20. století našly nejschopnější mluvčí v ostře protibritském Mustafá Kámilovi a v liberálním Ahmadu Lutfím as-Sajjidovi. Přestože se i na jejich intelektuálním smýšlení projevil stopy salafijských myšlenek, předznamenal cestu k sekulárnímu veřejně-politickému prostředí nezávislého Egypta. Teoreticky model politického systému, jenž by byl prost jakékoliv role islámu, vypracoval kurdský sekulární intelektuál Alí Abdurráziq. Egyptský liberální experiment potom představil islámské veřejnosti sekulární politické možnosti v praxi.

Alternativu k sekulárnímu proudu nabídl Rašíd Ridá, nový intelektuální vůdce egyptské salafije, který, v rozporu s myšlenkami svého učitele Abduha, sblížil salafijskou reformu s politickými myšlenkami nacionalistického étosu. Ridá a podobně orientovaného Abdulazíze ad-Džawíše nazval Schulze islámskými nacionalisty. Islám a jeho principiální role ve veřejném a tudíž politickém životě představoval koncept²⁰⁷, který Ridá až do své smrti obhajoval proti paralelně existující poválečné sekulární politické realitě v zemích Blízkého východu, včetně liberálního experimentu v Egyptě.

Přímým dědicem myšlenek Rašída Ridá se stalo egyptské MB. Jeho zakladatel a nezpochybnitelný vůdce a symbol, Hasan al-Banná

²⁰⁷ Schulze, 2002. Dějiny islámského světa ve 20. století, 66.

(1906-1949), do jeho stavby, činnosti a ideologie vtiskl své subjektivní vnímání stavu tehdejší egyptské společnosti i islámské ummy obecně. Převzal salafijské krédo islámské reformy a zasadil ho do nových společensko-politických podmínek, s nimiž se Egyptané museli na konci 20. let 20. století potýkat. Banná sledoval, jak se v rámci egyptské společnosti hromadí pocity zklamání, odcizení a rozčarování, související se zřejmým neúspěchem importovaného demokratického systému, nelítostnou hospodářskou krizí a v neposlední řadě i s přetrvávajícím britským politickým, ekonomickým a kulturním vlivem. Řešení se snažil hledat v návratu k fundamentům islámské víry, v kolektivním utužování islámské solidarity a oddanosti, v charitativních a vzdělávacích aktivitách a v šíření islámské osvěty ve veřejné sféře. Když nastal pravý čas, mohl Banná ideologicky a organizačně připravené společenství „ryzích muslimů“ vyzvat k využití vybudované lidové základny politickými prostředky. Lze se domnívat, že fundamentalismus jeho nauky skrýval již dříve skryté ambice politického islámu – zcela ve shodě s myšlenkami Rašída Ridá.

Hasan a-Banná se stal určující postavou nejen islámského fundamentalismu ale celého konceptu islámského reformismu. Jak výstižně píše Dekmejian, „více než kdokoli jiný může být Hasan al-Banná považován za avatara sunnitského obrození 20. století. Představoval unikátní zosobnění súfijského spiritualisty, islámského učence a aktivistického vůdce se schopností mobilizovat masovou podporu svým komplexním učením a zřetelem na sociální akci. Ačkoliv jeho MB postrádalo filozofickou hloubku původních myšlenek intelektuální salafíje, dokázalo si podmanit masy jako žádné jiné islámské hnutí v posledních stoletích.“²⁰⁸

²⁰⁸ DEKMEJIAN, Hrair: 1985. *Islam in Revolution: Fundamentalism in the Arab World*. Syracuse University Press, 80.

4.1.2 Dětství

Hasan al-Banná se narodil v říjnu 1906 v malém městě Mahmudíja několik desítek kilometrů od Káhiry do nábožensky založené rodiny. Jeho otec, šejch Ahmad Abdurrahmán al-Banná as-Sa'ati, jako absolvent islámské univerzity Azhar zastával v lokální mešitě funkci imáma a mimo to se věnoval výuce islámské věrouky a kompilaci hadísovské tradice Imáma Ahmada ibn Hanbala aš-Šajbáního²⁰⁹.

Od osmi let navštěvoval Banná místní koránskou školu, než po čtyřech letech přestoupil na standardní základní školu. Již během této docházky projevoval Banná tendence ke kolektivnímu utužování islámské víry a morálky. Na základní škole se stal jedním z vedoucích členů tamní Společnosti pro morální chování a mimo ní, se skupinou podobně zanícených spolužáků, založil Společnost pro prevenci zakázaného. Když se poprvé seznámil s mystickým učením a praxí řádu Hassafíja, probudila se v něm intenzivní náklonnost k sufismu, jež přetrvala nakonec až do jeho smrti. Jako adept hassafijského řádu a žák jeho mistra Banná prohluboval své vnitřní sepětí s vírou, které doplňoval četbou súfijské literatury. S nabytými organizačními zkušenostmi a mystickou duchovní přípravou Banná ve třinácti letech založil islámskou organizaci s názvem Hassafijská charitativní společnost, jež se měla stát určitou ideologickou předzvěstí budoucího MB. Vedl ji spolu s Ahmadem as-Sukkarím, dalším adeptem řádu Hassafíja a budoucím významným druhem při formování MB.²¹⁰

Významnou teoretickou a později i praktickou pomoc získal Banná díky známostem svého otce. Ten měl během vlastního studijního pobytu v Káhiře příležitost ke kontaktu s vlivnými salafijskými učiteli prostřednictvím svého mistra hodináře Hadždže Muhammada Sultána. Nejen že mohl znalosti, které mezi tehdejšími intelektuály nabyt, předávat svým potomkům, ale ustavené společenské kontakty se ukázaly být

²⁰⁹ Lia, 1998. The Society of the Muslim Brothers, 23.

²¹⁰ Mitchell, 1969. The Society of the Muslim Brothers, 2.

esenciálními pro Hasana al-Banná při seznamování s káhirským salafistickým prostředím a při počáteční budovací fázi MB.²¹¹

Další významný krok v životě Hasana al-Banná představoval rok 1919 a přestup na učitelský institut v nedalekém Damanhúru.²¹² Kromě toho tento rok přinesl do života Hasana al-Banná ještě jednu významnou událost. V souvislosti s neúspěšným vyjednáváním představitelů národního egyptského hnutí, zformovaných do symbolické delegace²¹³, se celým Egyptem prohnala bouřlivá revoluční vlna. Banná intenzivně vnímal nekonečné stávky a demonstrace, účastnil se studentských protestů a pomáhal skládat nacionální hesla, pamflety a poezii. To vše v něm zanechalo hluboký dojem a probudilo jeho národní hrdost spolu s hořkostí z britského protirevolučního zákroku.²¹⁴ Nicméně národní otázka a nesouhlas s evropskou koloniální přítomností nemohly nikdy zastínit jeho vřelé pouto k islámu a víru v celospolečenskou islámskou reformu. Proto si první celonárodní protibritské vystoupení a všechny budoucí egyptské projevy protikolonialismu vysvětloval v islámských pojmech.²¹⁵ Právě ve spojení islámského reformismu a aktivismu se základními nacionálními principy můžeme najít pevné kořeny jak budoucího programu MB, tak ideologického rámce celého islámského fundamentalismu.

4.1.3 Život v Káhiře

Od revoluce 1919 se Banná pravidelně účastnil protibritských protestů a od roku 1923 se ocitnul přímo v centru národního dění, protože ukončil své studium v Damanhúru a pokračoval zápisem na Dár al-‘ulúm

²¹¹ Lia, 1998. *The Society of the Muslim Brothers*, 23.

²¹² Banná se tímto se odvrátil od otcem nastíněné cesty tradičního vzdělání. Dle otcova přání a doporučení se měl jeho nejstarší syn nadále věnovat studiu islámských věd, zakončenému v ideálním případě absolvováním islámské univerzity Azhar. Banná však poznával marnost formálního náboženského studia, symbolizovanou tehdejším stavem tradičního duchovního establishmentu, a proto jeho touha po obrodě společnosti vyžadovala praktičtější zaměřené vzdělání. Lia, 1998. *The Society of the Muslim Brothers*, 25.

²¹³ Viz kapitola *Egyptský boj za nezávislost*

²¹⁴ Mitchell, 1969. *The Society of the Muslim Brothers*, 3.

²¹⁵ Mendel, 1994. *Islámská výzva*, 98.

v Káhiře.²¹⁶ Stěhování pro něj znamenalo výraznou změnu, protože pocházel z malého města na egyptském venkově, kde se Západem inspirovaná modernizace a sekularizace života a myšlení šířila o poznání pomaleji než v egyptských aglomeracích. Banná často vyprávěl, jak velký šok mu způsobilo káhirské prostředí velkoměsta a stav zdejší společnosti. Ve svých pamětech²¹⁷ mimo jiné píše:

„Vlna rozkladu, podkopávající islámskou víru, zaplavila Egypt ve jménu intelektuální emancipace. Tento trend zaútočil na morálku a ctnosti pod záminkou osobní svobody. Nic nemůže obstát proti tomuto mocnému a tyranskému proudu benevolence a nevíry, který zachvátil naši zemi... Ačkoliv byly položeny základy pro „Demokratickou stranu“, zanikla v podstatě ještě před svým zrozením. Její prázdný program sestával jen z volání po demokracii a svobodě, jež lze chápat v tehdejších významech jako rozklad a libertinismus... Viděl jsem společenský život milovaného egyptského lidu oscilovat mezi jeho drahocenným islámem, který zdědil a bránil po čtrnáct století, a touto nemilosrdnou Západní invazí, vyzbrojenou ničujícím vlivem peněz, bohatství, prestiže, snobství, moci a nástrojů propagandy.“²¹⁸

Z uvedené citace z jeho pamětí jednoznačně vyplývá rozčarovaný postoj k situaci v egyptské společenské a politické sféře. Zhoubná síla sekularismu a emancipace, přicházející od zahraničních a egyptských westernizovaných elit, se šířila Káhirou a většími městy a zanechávala podle něj egyptskou společnost ve stavu morálního rozkladu a odcizení. Slibovaná demokratizace a liberalizace vlády a politického prostoru, jež probíhala skrze mocenský zápas strany Wafd s propaláčovými stranami,

²¹⁶ Na univerzitě, která byla považována za méně tradiční alternativu al-Azharu, se Banná soustředil na studium islámského práva (fiqh), boží jednosti (tawhíd), náboženské disputace (kalám) a arabské literatury. Charakter a zaměření univerzity jej dále profilovaly pro kariéru islámského učitele, jíž považoval za vhodnou cestu k naplnění svých reformních ambicí. Aboul-Enein, 2003. Al-ikhwan Al-muslimeen, 27.

²¹⁷ Memoáry Hasana al-Banná *Paměti islámské výzvy a kázání* (Mudhakkirát ad-Da'wa wa ad-Dí'ája)

²¹⁸ Lia, 1998. The Society of the Muslim Brothers, 28.

se v jeho očích proměnila v manifest rozklížení a nejednoty politických představitelů, stran a jejich voličů.²¹⁹

Zcela oddaný svým zakořeněným ideálům pokračoval Banná během studia v Káhiře v proislámských aktivitách. Právě zde cítil, že je potřeba nejvíce oponovat rozkladným sekulárním vlivům a usilovat o návrat k původní islámské víře, morálce a hodnotám. Přes veškerou kritiku westernizovaného života v egyptském hlavním městě se Banná nicméně přiznával k sympatiím ke zdejšímu kulturně a společensky rozmanitému prostředí, jež mu, na rozdíl od zaostalejšího venkova, poskytovalo široké spektrum užitečných prostředků a vymožeností moderního světa²²⁰ a přímý přístup k tehdejší intelektuální salafijské elitě a rozličné islámské literatuře. V Káhiře také našel řadu podobně smýšlejících mladých muslimů, s jejichž pomocí později stavěl základy MB. Jak uvádí Lia, čtyři roky studia na káhirské univerzitě Dár al-‘ulúm znamenaly pro Hasana al-Banná skvělou možnost k získání nových známostí a vytvoření sítě kontaktů mezi nejvýznamnějšími postavami egyptské salafíje. Kromě členství ve Společenství pro vznešenost islámské morálky si především dokázal vybudovat pozici a respekt mezi budoucími zakladateli YMMA. Pravděpodobně právě ve společnosti učenců jako byli Abdulhamid Sa‘id, Muhibbuddín al-Chátib nebo Fárid Wadždí Bej Banná nejvíce docenil pomoc otcova jména, které mu otvíralo mnohé dveře.²²¹ Po vstupu do takové vybrané společnosti již byl Banná schopen usilovně a vlastními prostředky pracovat na pozvednutí svého jména nezávisle na otcových zásluhách.

Z pozice studenta káhirské univerzity Dár al-‘Ulúm nešel daleko ke kritice tradičního vzdělávání a oficiálního „šejchovského“ duchovního establishmentu, který reprezentovali ulamá a Azhar. Věřil spíše v obětování se pro aktivní a reformující islám než ve formální islámské učení, které nenabízelo dostatečnou oporu egyptské společnosti tváří

²¹⁹ Mitchell, 1969. *The Society of the Muslim Brothers*, 4.

²²⁰ Lia, 1998. *The Society of the Muslim Brothers*, 29.

²²¹ Lia, 1998. *The Society of the Muslim Brothers*, 29.

v tvář rozmachu křesťanské misie a ateismu.²²² Pravděpodobně také kvůli tomu zasvětil svůj budoucí život praktické službě islámské společnosti, když si po absolvování Dár al-‘ulúm v roce 1927 v 21 letech definitivně zvolil učitelskou kariéru.²²³

4.1.4 Život v Ismá‘íliji

Po zařazení mezi oficiální učitelské kádry se Banná dozvěděl o rozhodnutí nadřízeného úřadu, jež mu přidělilo učitelský post v malém městě Ismá‘ílija²²⁴ poblíž Suezského kanálu. S ohledem na kontakty a známé prostředí nacházející se v Káhiře se nelze nedivit určitému zklamání, které provázelo jeho odchod z intelektuálního centra. Nicméně s nabídnutým místem se musel spokojit – potíže s přelidněností a nezaměstnaností ve velkých aglomeracích ho připravily o možnosti volby.²²⁵

Hasan al-Banná musel být omráčen, když poznal město a jeho kulturu a zvyklosti. Ačkoliv přišel z Káhiry, srdce modernistických a sekulárních tendencí, nebyl připraven na obraz takové evropské dominance. Britsko-francouzská Suezská společnost, její zahraniční zaměstnanci, egyptská smetánka a přítomnost britských vojáků z nedalekých vojenských základen nedovolily městu získat klasický egyptský ráz, místo toho ekonomicky, kulturně a psychologicky demoralizovali místní egyptské obyvatelstvo. Situace v Ismá‘íliji mu pomohla plně si uvědomit společensko-ekonomickou nerovnováhu a nespravedlnost jako fenomén plně spjatý s tehdejší Egyptem.²²⁶

²²² Mitchell, 1969. *The Society of the Muslim Brothers*, 5.

²²³ Mitchell, 1969. *The Society of the Muslim Brothers*, 6.

²²⁴ Ismá‘ílija, pojmenovaná po egyptském chedivovi Ismá‘ílovi, patřila mezi nejdůležitější „kanálová města“. Svým evropským stylem jasně deklarovala svůj význam a funkci, neboť sloužila v první řadě britským zájmům jako pojistka chodu, bezpečnosti a ochrany životně důležitého Suezského kanálu. Ve městě, známém početným zahraničním obyvatelstvem, se ostře střetávaly dvě odlišné životní reality. Evropské kavárny, bary a ulice s anglickými nápisy a život v luxusních čtvrtích stály v protikladu k nuzným životním podmínkám zdejších obyčejných Egyptanů. Shadid, 2001. *Legacy of the Prophet*, 52.

²²⁵ Schulze, 2002. *Dějiny islámského světa ve 20. století*, 115.

²²⁶ Lia, 1998. *The Society of the Muslim Brothers*, 30.

Život Hasana al-Banná v Ismá'ílji pokračoval v podobném duchu jako v Káhiře. Kromě své oficiální učitelské profese se velmi záhy po svém příjezdu začal zajímat o lokální islámské kruhy a stav islámské komunity. Netrvalo dlouho a Banná zahájil spolupráci s místními nábožensko-charitativními organizacemi a začal vyučovat jejich mladé členy. V mešitách pak pokračoval ve své kazatelské činnosti, se kterou měl zkušenosti již během pobytu Káhiře.²²⁷ Islámská společnost v sekulárním obležení, nefungující politický systém a britský vliv představovaly pro obyčejné egyptské obyvatelstvo hrozby, před kterými hledali ochranu a naději. Fakt, že jim oficiální „klérus“ nebyl schopen takovou útěchu nabídnout, se promítl ve vzrůstající deziluzi a hledání alternativní islámské cesty.

Činnost Hasana al-Banná brzy začala přitahovat pozornost místních rodových a náboženských elit, což Banná s povděkem kvitoval. Sám se cíleně zajímal a pokoušel se s těmito mocenskými kruhy sblížit.²²⁸ Přestože se později v rámci MB od této praxe ustupovalo a Banná mnohokrát varoval před závazky a úmluvami se společenskými elitami, na počátku svého působení v Ismá'ílji musel zcela pragmaticky využít jejich vlivu, moci, autority a financí k vytvoření nezbytného zázemí a získání veřejné důvěry.

4.2 Evoluce Muslimského bratrstva

4.2.1 Založení první roky MB 1928-1932

Aktivita Hasana al-Banná nevyhnutelně směřovala k formaci vlastní organizace sociálně-náboženského typu, jaké zakládal a navštěvoval v Mahmúdíji a v Káhiře. Hasan al-Banná se neoznačuje za vlastního

²²⁷ Nejvíce pozornosti Hasanovi al-Banná přinesla jím propagovaná kázání po kavárnách, s nimiž měl v Káhiře úspěchy hlavně u mladších generací muslimů. Smysl tohoto „kavárenského“ konceptu spočíval podle Hasana al-Banná v symbolickém oddělení tradiční náboženské platformy, představované sítí mešit, od novátorského osobního a aktivního přístupu k islámu. Přizpůsoboval se tak měnícímu se egyptskému veřejnému názoru na roli oficiálního islámského establishmentu. Lia, 1998. *The Society of the Muslim Brothers*, 31-32.

²²⁸ Mezi tamní elity Banná počítal nejrespektovanější ulamá, súfijské šejchy, významnější rody a místní charitativní a náboženské organizace. Mitchell, 1969. *The Society of the Muslim Brothers*, 7.

zakladatele MB, naopak se stylizuje do shovívavé role respektovaného a znalého rádce, za nímž se vypravilo šest jeho nejvěrnějších posluchačů s prosbou, aby jim ukázal cestu k obnově slávy islámu a z koloniálního ponížení. Banná se následně rozhodl přijmout toto břemeno, prohlásil se s nimi za bojovníky islámu a pojmenoval novou společnost al-Ichwán al-Muslimún.²²⁹ Je zřejmé, že ve svých pamětech popisuje založení MB výrazně idealizovaným způsobem, ale skutečné pozadí jeho vzniku mohlo být poněkud podle odlišnější.²³⁰

Založení MB se datuje do března 1928.²³¹ Schulze organizaci považuje za jedno z mnoha neosalafijských (fundamentalistických) seskupení, která se objevovala mezi léty 1927-1935 v reakci na specifické ekonomické, společenské a politické podmínky. Také se aktivity MB v prvních letech nelišily od ostatních nábožensko-charitativních organizací. Jeho hlavním cílem a posláním bylo poskytnout zranitelné egyptské společnosti pomocnou ruku prostřednictvím islámské alternativy a interpretace odlučky od zkažené sekulární reality podle vzoru hidžry Proroka Muhammada.²³² Podobně snahu MB charakterizuje Shadid a dodává, že prostředí osvobozené od vlivů bezbožné společnosti mělo podporovat návrat muslimů k pravé víře.²³³

Prvních několik let existence MB se jeho členové snažili zapustit pevné kořeny v Ismá'íliji a ostatních centrech suezské oblasti. Jejich hlavní aktivitou se kromě charitativních služeb stala agitace a nabírání nových členů k posilování akceschopnosti a ekonomické základny organizace. Proto se zavedla praxe pravidelných cest Bratří po okolních

²²⁹ Lia, 1998. *The Society of the Muslim Brothers*, 36.

²³⁰ Lia se soustředí především na blízkého přítele a pravou ruku Hasana al-Banná Sukkarího. Ten vedl v Mahmúdji Hassafijskou charitativní společnost a později, díky vzájemným intenzivním kontaktům s Ismá'ílijským muslimským bratrstvem, transformoval svou společnost do jedné ze sesterských větví pod Hasanem al-Banná. Za původce konceptu muslimského bratrstva bývá občas považován právě on. Viz Lia, 1998. *The Society of the Muslim Brothers*, 35.

²³¹ V islámském letopočtu je jako datum uvedeno Dhú al-Qi'da 1347. Někteří badatelé (Mitchell, Heyworth Dunne) se pozastavují nad nesrovnalostí v dataci obou letopočtů, která umožňuje počítat jak s rokem 1928, tak s rokem 1929. Viz Mitchell, 1969. *The Society of the Muslim Brothers*, 8.

²³² Schulze, 2002. *Dějiny islámského světa ve 20. století*, 117.

²³³ Shadid, 2001. *Legacy of the Prophet*, 53.

vesnicích a městech, kde se snažili kázáním a propagací získat nové zanícené posluchače a eventuální budoucí členy. Vedle kázání v mešitách pokračovali bratři ve využívání kaváren a jiných společenských podniků a zavedli dokonce orátorská setkání v zaměstnáních a muslimských domácnostech. Tato netradiční novátorská strategie vtiskla činnosti bratrstva upřímný a osobní ráz a vedla k rychlé členské a ideologické expanzi organizace. Během prvních čtyř let existence se tak MB rozvětvilo po celé kanálové oblasti²³⁴ a připravovalo se na penetraci hlavního města a ostatních částí Egypta.

V roce 1932 nabylo MB na vlivu a důležitosti, když založilo svou první větev v Káhiře. O rozšíření do intelektuálního centra země usiloval hlavně Banná, jenž se nespokojil s regionální rolí bratrstva.²³⁵ Na rozdíl od existujících egyptských charitativních organizací počítal jeho plán s vytvořením islámské organizace nového typu, jež by se odvrátila od bojácnosti oficiálního náboženského establishmentu, dala přednost novátorským kazatelům a postupům a byla méně závislá na externích finančních zdrojích.²³⁶ V souvislosti s chystaným přesunem vedení z rodné Ismá'ílije do Káhiry došlo k prvnímu vážnému projevu vnitřní opozice v bratrstvu proti jeho vůdci. V podstatě se dle Liy jednalo o střet dvou odlišných strategických vizí budoucího vývoje bratrstva, kde Banná, s podporou většiny významných členů, představoval aktivní, expanzivní a celospolečensky zaměřený trend, zatímco jeho odpůrci se zastávali tradičního způsobu vedení a činnosti nábožensko-charitativních organizací s lokální působností. Banná se nakonec vyrovnal s štvavou kampaní rebelského křídla, jehož zástupci byli za nedostatek islámské

²³⁴ Mitchell, 1969. *The Society of the Muslim Brothers*, 9.

²³⁵ Základem nové káhirské větve se stala Společnost pro islámskou kulturu, v té době vedená jeho bratrem, Abdurrahmánem al-Banná. Sám Banná si po čtyřech letech v Ismá'íliji vyžádal na ministerstvu školství transfer do Káhiry, kde mohl začít budovat novou centrálu MB. Mitchell, 1969. *The Society of the Muslim Brothers*, 10.

²³⁶ Lia, 1998. *The Society of the Muslim Brothers*, 53.

morálky a ctnosti vyloučení, a prosadil svůj názor na budoucí směřování a povahu MB.²³⁷

Úspěšné zdolání první vážnější krize ve vývoji MB mu otevřelo cestu k masové expanzi. S novou vizí bývá také spojován počátek jeho politické angažovanosti²³⁸, přestože první přímý zásah do egyptského politického dění představoval až pamflet „Ke Světlu“ (Nahwa an-Núr),²³⁹ který byl Hasanem al-Banná v roce 1936 zaslán do rukou egyptských politiků, krále a představitelům dalších arabských států. Oficiální deklaraci otevřené politické aktivity pak MB vydalo až v roce 1938.²⁴⁰ Krize zároveň podnítila Hasana al-Banná k zásadním organizačním a ideologickým reformám, jež přinesly důslednější centralizaci moci a spiritualizaci administrativního systému bratrstva.²⁴¹

4.2.2 MB v letech 1932-1939

Po skromných začátcích v Ismá'íliji se v průběhu 30. let MB stalo silou, s níž se muselo počítat. Kromě rapidně se rozšiřující členské základny, lákající hlavně mladší, nespokojené muslimy ze středních vrstev, se díky širokému záběru sociálních aktivit rychle šířila pověst organizace po celém Egyptě. Ve 30. letech se ustanovil základní ideologický rámec MB a na jeho základě Banná pro členy formuloval koncept reformního programu, jehož svým rozsahem nenacházel mezi ostatními aktivními islámskými organizacemi v Egyptě konkurenci.²⁴²

Struktura bratrstva se postupně musela s bobtnající členskou základnou a nabídkou charitativních činností více byrokratizovat. Významné ideologické a strukturální změny probíhaly v rámci pravidelně

²³⁷ Lia tuto problematiku rozvádí do značných detailů a dává prostor analýze obou protichůdných tendencí. Viz Lia, 1998. *The Society of the Muslim Brothers*, 60-71.

²³⁸ Lia, 1998. *The Society of the Muslim Brothers*, 67.

²³⁹ Pamflet se týkal jak ochrany islámské morálky a kulturní tradice proti západním vlivům, tak kritiky stranického systému a nekoncepční práce s mládeží. Schulze, 2002. *Dějiny islámského světa ve 20. století*, 124.

²⁴⁰ Lia, 1998. *The Society of the Muslim Brothers*, 69.

²⁴¹ Lia, 1998. *The Society of the Muslim Brothers*, 69-70.

²⁴² Jak dále uvádí Mitchell, Banná definoval bratrstvo jako „salafijskou zprávu, sunnitskou cestu, súfijskou pravdu, politickou organizaci, atletickou skupinu, kulturně-vzdělávací sdružení, hospodářskou společnost a sociální myšlenku“. citMITCH14

svolávaných všeobecných konferencí.²⁴³ Na zvýšení agitační efektivity se ve 30. letech podílely nově založené mládežnické skautské oddíly (džawwála²⁴⁴), které pro mladé muslimy z chudších poměrů představovaly ideální a lákavé spojení přátelského zázemí, sociálních jistot, vysoké morálky a v neposlední řadě atletického ducha.²⁴⁵

V druhé polovině 30. let se MB stávalo čím dál odhodlanějším ve vztahu k politice a egyptským mocenským centrům a jeho vedení se také začalo více zajímat o politická dění za hranicemi Egypta. Přesto tyto zájmy a aktivity zatím vyvíjelo spíše nepřímo. Prvním skutečným pokusem MB zasáhnout do záležitostí vnitřní i zahraniční politiky byl již zmíněný pamflet „Ke světlu“, který se dostal do rukou předních politických představitelů zemí islámské ummy. Banná k němu přistoupil v roce 1936 po uzavření „slavné“ anglo-egyptské smlouvy v Montreaux, jejíž výsledky, ponechávající Velké Británii značný vliv nad egyptskými záležitostmi, tvrdě kritizoval. Výzva „Ke světlu“ měla politiky přesvědčit o potřebě prosazení islámské podoby politického a společenského uspořádání – formulovaného vágním termínem „islámský řád“²⁴⁶. Zůstala ovšem bez ohlasu a Muslimští bratři začali poznávat, že reforma shora bude více než komplikovaná, zdlouhavá, ne-li nemožná.

V roce 1936 se MB naskytla možnost a prostor k ukázce svého vlivu v egyptské společnosti, neboť na britském mandátním území v Palestině došlo k náhlé eskalaci tamní napjaté situace, jež si vyžádala pozornost celého arabského světa. V arabských zemích vyvolalo palestinské povstání a jednání o rozdělení země na židovskou a arabskou část první velkou vlnu solidarity.²⁴⁷ MB od prvních chvil vyjadřovalo vřelé sympatie cílům Nejvyššího arabského výboru a tváří

²⁴³ Do roku 1939 se konalo celkem pět konferencí a týkaly se jak vnitřních (prostředky propagandy, založení vlastních novin, ustanovení vstupních kritérií), tak vnějších záležitostí (výzvy proti křesťanským misiím, oslavy korunovace krále Farúka). Mitchell, 1969. *The Society of the Muslim Brothers*, 13-14.

²⁴⁴ Viz kapitola *Významné indoktrinační a terénní orgány*

²⁴⁵ Mendel také zmiňuje snahu MB o integraci upadajících egyptských mystických či sociálních spolků do své organizace, čímž efektivně rozšiřovalo svou síť vlivu. Viz Mendel, 1994. *Islámská výzva*, 99.

²⁴⁶ Mendel, 1994. *Islámská výzva*, 99.

²⁴⁷ Plán rozdělení (The Partition Plan) – výsledek průzkumu Peelovy komise v červenci 1937.

v tvář nečinnosti egyptské vlády se stalo neoficiálním předním reprezentantem země v palestinské otázce, což ve výsledku podtrhlo jeho rostoucí vliv ve společnosti a politické ambice. Tradiční politické kruhy byly naopak svým přístupem k Palestinské revoltě v očích veřejnosti zdiskreditovány.²⁴⁸

MB začalo svoji palestinskou kampaň v květnu 1936, když navázalo oficiální styky s hlavními představiteli Nejvyššího arabského výboru, včetně jeho lídra a Velkého muftího, Hadždže Amína al-Husajního.²⁴⁹ Lia soudí, že následné plánování a samotná realizace přímé pomoci palestinskému národnímu hnutí plně dokazuje účinnost organizačního systému a úroveň oddanosti členů MB.²⁵⁰ Kromě nezbytné finanční pomoci se skrze demonstrace, vydávání pamfletů a svou tradiční rozvinutou kazatelskou síť zasloužili o rozšíření povědomí o palestinském protisionistickém a protibritském povstání po celém Egyptě a přispěli tím mimo jiné k rozptýlení panarabských a panislámských nálad, které korespondovaly s umocněním protibritského rozpoložení egyptské společnosti.

Postupující politizace cílů MB přímo souvisela s jeho vztahem k Paláci. Když se v roce 1937²⁵¹ nový král Farúk oficiálně ujímal vlády, proměna palácové struktury a politicko-ideologické orientace již byla v plném běhu. Nová palácová strategie byla postavena na idealizaci a islamizaci mladého a populárního krále Farúka v očích obyčejných Egyptanů, čehož se ujaly vlivné propalácové kruhy v čele s Máhirem.²⁵²

Za těchto okolností již pro MB nebylo nepředstavitelné, aby se politicky sblížilo s palácovou klikou. Přestože se mezi členy bratrstva

²⁴⁸ Lia, 1998. *The Society of the Muslim Brothers*, 236.

²⁴⁹ Lia, 1998. *The Society of the Muslim Brothers*, 237.

²⁵⁰ Lia, 1998. *The Society of the Muslim Brothers*, 238-239.

²⁵¹ Korunován byl až o rok později, do té doby se vlády ujímal regent, princ Muhammad Alí Tawfíq (1875-1955)

²⁵² Aby mohl Palác seriózně konkurovat lidovému postavení Wafdu, svého úhlavního politického rivala, musel se začít vymezovat v protibritských, islámských a arabských termínech. Nejvýznamnější roli při islamizaci orientace Paláce sehrál tehdejší rektor al-Azharu a králův mentor, šejch Mustafá al-Marághí. Mitchell, 1969. *The Society of the Muslim Brothers*, 16. Viz kapitola *MB a Palác*.

vyskytovaly určité opoziční tendence vůči kontaktům s Palácem, které nakonec přispěly k další vnitřní krizi v roce 1939, vedení organizace vidělo ve vzájemné spolupráci a podpoře výhody pro její budoucí postavení. Palác si na druhou stranu vážil sociální a islámské činnosti MB a využíval jeho lidové popularity pro oslabení pozice strany Wafd. Vřelé, nicméně opatrné a pragmatické kontakty mezi Máhirem a představiteli MB pokračovaly na pravidelné bázi až do roku 1942.²⁵³ než stále ostřejší protibritská orientace Paláce vyústila v Lampsonovo ultimátum a vládu strany Wafd.

Na počátku 2. světové války postihla MB další vážná krize vedoucí, na rozdíl od té první, nakonec k odchodu radikálního a puritánského křídla, které se následně na egyptské společenské scéně ustavilo pod jménem „Muhammadovi mladí“ (Šabáb Muhammad). Názory na příčiny této události se různí. Mitchell nabízí v souhrnu tři základní faktory, jež společným působením dovedly tuto opozici k odtržení od MB – 1) zneužívání finančních prostředků vybraných pro pomoc palestinskému národnímu hnutí v průběhu Palestinské revolty; 2) celkový kladný vztah bratrstva k Paláci a Máhirovi konkrétně, který hrozil proměnou organizace v pouhý politický nástroj v rukách Paláce proti straně Wafd; 3) morální a teologický rozdíl mezi proklamovanou islámskou misí MB a jeho reálným vedením a politikou.²⁵⁴ Lia se po analýze řady možných příčin přiklání k tvrzení, že definitivní roztržku způsobila ochota Hasana al-Banná přistupovat v politické akci ke kompromisům s mocenskými elitami, jak dokládá následující úryvek z prohlášení bouřící se opozice:

*„Islámská mise (daw‘a) může být úspěšně provedena jen skrze „spontánní lidovou moc“ a upřímné islámské vedení veřejnosti nezávisle na vládcích. Hasan al-Banná však tento princip porušil, jelikož označil úspěch islámské mise za závislý na vděku vládců a práci pod jejich zástavami.“*²⁵⁵

²⁵³ Mitchell, 1969. The Society of the Muslim Brothers, 23.

²⁵⁴ Mitchell, 1969. The Society of the Muslim Brothers, 17-18.

²⁵⁵ LIA, Brynjar: 1998. *The Society of the Muslim Brothers in Egypt*. Ithaca Press, 249.

Politický vývoj na domácí i zahraniční scéně v druhé polovině 30. let vytrvale přispíval k politizaci a radikalizaci členů MB. Hasan al-Banná musel proces plně reflektovat a přizpůsobovat aktivity, strukturu a cíle bratrstva novým politicko-spoločenským podmínkám. Od roku 1937 se v rámci MB začaly zakládat polovojenské teroristické skupiny (katá'ib), v květnu 1938 Banná oficiálně vyhlásil příklon bratrstva k politické akci²⁵⁶ a v roce 1942 tyto snahy vyvrcholily pokusem o vedení svaté války a za pomoci systému malých záškodnických skupin, nechvalně známých pod názvem „zvláštní aparát“ (an-nizám al-cháss).²⁵⁷

4.2.3 MB za 2. světové války

Druhou světovou válku pro MB symbolizovaly neustálé konflikty s britskou mocí a egyptskou vládou.²⁵⁸ Britská strana si nemohla dovolit nechat v průběhu přímého vojenského ohrožení Egypta od mocností Osy volnou ruku protibritským elementům v egyptské společnosti a politice. Hned po vypuknutí války Britové vyhlásili „stav obležení“²⁵⁹ a prostřednictvím mimořádného zákonodárství a zesílené kontroly společnosti monitorovali a potlačovali rizikové protibritské či proněmecké projevy.²⁶⁰

Banná a vedení MB (konkrétně zejména Sukkarí), pokračovali v prvních letech války ve vydatných kontaktech s propalácovým Máhirem a dalšími členy této politicko-nábožensko-vojenské kliky (Abdurrahmán Azzám paša²⁶¹, Sálíh Harb paša²⁶², Mustafá al-Marághí a generál Azíz al-Misrí²⁶³). Velká Británie se obávala především spolupráce mezi MB a

²⁵⁶ Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 514-515.

²⁵⁷ Mendel, 1994. Islámská výzva, 100.

²⁵⁸ Dekmejian, 1985. Islam in Revolution, 81.

²⁵⁹ Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 516.

²⁶⁰ Lia poukazuje na specifickou výhodu MB oproti jiným politicky aktivním celkům související s náboženským a charitativním rysem jeho aktivit. Fakt, že se organizace bratrstva zakládala na rozsáhlé síti mešit a charitativních institucí, nedovolil britské vojenské rozvědce plně zabránit rozvíjení politické a protibritské činnosti. Nicméně vedení bratrstva přesto urgovalo své členy k větší umírněnosti ve světle hrozícího zatýkání. Lia, 1998. The Society of the Muslim Brothers, 257-258.

²⁶¹ Azzám paša (1893-1976)

²⁶² Sálíh Harb paša

²⁶³ Generál Misrí (1879-1965)

Misrím, velitelem egyptské armády, kvůli jeho napojení na německou rozvědku. Byl to také Misrír, kdo spolu s Hasanem al-Banná vyjednával s Anvarem Sádátem²⁶⁴ a nespokojenou revoluční buňkou v egyptské armádě.²⁶⁵ Britský zásah vůči podvratným tendencím propalákové kliky a s nimi sympatizujících skupiny (MB, Mladý Egypt²⁶⁶) byl otázkou času. V roce 1940 kvůli britskému tlaku padla Máhirova vláda a v květnu o rok později Britové zadrželi Máhira a Misrího, vynutili si rezignaci Azzáma a Banná byl egyptskou vládou poslán do Horního Egypta.²⁶⁷ Nátlak politické opozice a řady politických patronů MB přinutil egyptského premiéra Sirrího po několika měsících ukončit nucený pobyt Banná v hornoegyptské Qeně. Brzy po návratu do Káhiry ho ale Brity instruovaná egyptská vláda za pokračující protibritskou agitaci dokonce zatkla a nechala spolu se Sukkarím na krátkou dobu uvěznit.²⁶⁸ Přestože Sirrír v rozporu s britským doporučením oba vedoucí představitele MB brzy propustil, nad jeho předsednictvím se stahovala mračna, která přizivovala protivládní kampaň opozičních skupin kolem Máhira.²⁶⁹ Zápas o premiérské křeslo vyvrcholil Lampsonovým ultimátem a nástupem probritské vlády Nahháse a strany Wafd.

Od února 1942 až do pádu wafdistické vlády v říjnu 1944 nacházelo MB s Nahhásem společnou řeč jen zřídka, ale v rámci možností, daných složitými podmínkami válečného ohrožení, si stanovili určitý „modus vivendi“. Oboustranné kompromisy a ústupky byly během těchto dvou let pravidelně střídány periodami neklidu, omezování a ostrého policejního dohledu. Mitchell sice poznamenává, že z obecného hlediska bratrstvo podpořilo Nahhásův kabinet a zdrželo se podvratné agitace po celé jeho funkční období,²⁷⁰ nicméně právě na konci roku 1942

²⁶⁴ Anvar Sádát (1918-1981)

²⁶⁵ Mitchell, 1969. *The Society of the Muslim Brothers*, 23-24.

²⁶⁶ Mladý Egypt – dále budu používat zkratku ME. Viz kapitola *MB a Mladý Egypt*

²⁶⁷ Britská preemptivní akce souvisela s vojenským pučem Rašída Alího v Iráku v květnu 1941. Viz Mitchell, 1969. *The Society of the Muslim Brothers*, 21.

²⁶⁸ Lia, 1998. *The Society of the Muslim Brothers*, 264-265.

²⁶⁹ Lia, 1998. *The Society of the Muslim Brothers*, 266-267.

²⁷⁰ Mitchell, 1969. *The Society of the Muslim Brothers*, 27.

se poprvé objevují zprávy o existenci „zvláštního aparátu“ a jeho záškodnických akcích proti bezpečnostním složkám a vládě.²⁷¹

4.2.4 MB v letech 1945-1949

Politické turbulence v Egyptě se přenesly i do poválečného období a zásadní roli v nich hrálo MB, které se v této době pohybuje na vrcholu své moci a vlivu a současně přitom zažívá největší krizi vnitřní sounáležitosti a jednoty. Většina odborníků se shoduje na tom, že v Banná v průběhu doby postupně ztrácel kontrolu nad činností „zvláštního aparátu“, když se ani přes opakované výzvy ke klidu zbraní a k politickému způsobu boje nepodařilo omezit jeho sabotážní akce a pozdější příklon k individuálnímu teroru.²⁷²

Na počátku roku 1945 se ani druhý pokus Hasana al-Banná o proniknutí do egyptského parlamentu nezdařil, když jako kandidát v Ismá'íliji nedokázal získat dostatečný počet hlasů. Ve světle krajně podezřelého průběhu a výsledku voleb a probritských kroků nové sa'distické vlády, byla MB a wafdisty rozpoutána ostrá protivládní kampaň, která vyvrcholila atentátem na sa'distického předsedu a premiéra, Ahmada Máhira.²⁷³ Lia se dále zaměřuje na odlišení pozic v zásadě politicky umírněného a pragmaticky jednajícího vedení MB a jeho mladých a radikálních členů, kteří se nemohli smířit s přetrvávajícím přehlížením masové podpory bratrstva tradičními mocenskými kruhy.²⁷⁴

Poválečná léta v Egyptě se dají označit jako období proměnlivých politických aliancí, které zahrnovaly i nepsaná spojení mezi MB a jednotlivými menšinovými vládami.²⁷⁵ Základní styčný bod takových

²⁷¹ Mitchell, 1969. *The Society of the Muslim Brothers*, 30.

²⁷² Mendel, 1994. *Islámská výzva*, 101. Také Lia, 1998. *The Society of the Muslim Brothers*, 270. a Bareš – Gombár – Veselý, 2009. *Dějiny Egypta*, 529.

²⁷³ Mitchell, 1969. *The Society of the Muslim Brothers*, 33.

²⁷⁴ Viz Lia, 1998. *The Society of the Muslim Brothers*, 270-271.

²⁷⁵ Navzdory faktu, že se MB nedostalo pozvání mezi oficiální tvůrce egyptské politiky, jeho vliv na egyptské masy, překonávající mobilizační schopnosti Wafdu, z něj činil lákavého spojence a současně obávaného protivníka pro ostatní mocenská centra. Politická aktivita bratrstva zahrnovala kromě neoficiální činnosti „tajného aparátu“ další efektivní politické nátlakové nástroje jako např. intenzivní lobbování nebo pořádání demonstrací. Dekmejian, 1985. *Islam in Revolution*, 82.

aliancí tvořil téměř vždy sdílený antagonismus vůči straně Wafd. Nejen že MB se stranou Wafd soupeřilo o pozici nejmasovější egyptské politické organizace, ale v poválečných letech začali wafdisté těsněji spolupracovat se vzmáhajícím se komunistickým hnutím, jež ideologicky odporovalo islámské výzvě MB.²⁷⁶ Proto Banná v letech 1946-1947 vedl tichou spolupráci se Sidqím i Nuqráším.²⁷⁷

Nahhás a Wafd odpovídali permanentním obviňováním MB z vřelého spojenectví s vládou a ze zrady principů národního hnutí. Tato wafdistická kampaň výrazně přispěla k pokračujícímu vnitřnímu rozštěpení bratrstva. Nesmiřitelnost mezi MB a stranou Wafd se vedle vzájemných štvavých kampaní promítala hlavně v průběžných násilných pouličních střetech a krvavých útocích na organizační mítinky. V roce 1946 se společnou řeč a východisko z neřešitelné situace pokusili během několika tajných jednání najít dva vysocí představitelé obou stran, Sukkarí a Fuád Sirádžuddín, ale jejich prozrazení nakonec vedlo ke třetí velké krizi MB a Sukkarího odchodu.²⁷⁸

V posledních měsících roku 1947 se do popředí zájmů MB a celého arabského světa dostávala situace v Palestině. Již v říjnu 1947 zahájil Banná ideologickou a organizační přípravu na arabsko-islámský džihád za Palestinu,²⁷⁹ který nakonec s podporou části Azharu vyhlásil v prosinci téhož roku. Během samotného konfliktu se od května do prosince 1948 do boje proti izraelské armádě zapojovaly neoficiální dobrovolnické sbory, zčásti vedené egyptskými důstojníky. Nejvýznamnější událost arabsko-izraelské války z hlediska dobrovolné vojenské účasti Bratří proběhla na podzim 1948 u Falúdži, kde jeho amatérské sbory zásadním způsobem

²⁷⁶ Mitchell, 1969. *The Society of the Muslim Brothers*, 39.

²⁷⁷ Je nutné poznamenat, že se vždy jednalo o aliance nesnadné, pragmatické a krátkodobé, které se většinou týkaly de facto jen osoby Hasana al-Banná a vybraných členů vedení. Organizace jako taková a především mladší a radikálnější část její členské základny neustávaly v rétorickém i faktickém boji proti palácovým vládám. Mitchell, 1969. *The Society of the Muslim Brothers*, 42. Viz kapitola *MB a strana Wafd*

²⁷⁸ Mitchell, 1969. *The Society of the Muslim Brothers*, 53. Viz kapitola *Vztahy MB se stranou Wafd*

²⁷⁹ Bareš – Gombár – Veselý, 2009. *Dějiny Egypta*, 528.

asistovaly při obraně postavení obklíčené egyptské brigády.²⁸⁰ Kromě respektu, který si tehdy bratrstvo vydobylo u veřejnosti, si vysloužilo hluboký obdiv a vděčnost egyptské armády.²⁸¹

Rok 1948 se na domácí egyptské scéně odehrával zcela ve znamení boje o moc mezi vládou a MB. Činnost „zvláštního aparátu“, který se stal ještě více nekontrolovatelným po vnitřní krizi bratrstva a odchodu Sukkarího, se soustředila na hromadění zbraňového arzenálu a intenzifikaci individuálního teroru. Mimo jiné i Nahhás dvakrát unikl pokusu o atentát. Vláda v reakci na arabsko-izraelskou válku a násilí na domácí půdě vyhlásila v květnu stanné právo.²⁸² Eskalace násilí v listopadu a prosinci byla živena zmínkami o probíhajícím vyjednávání mezi Egyptem a Izraelem o příměří. Premiér Nuqráší za těchto okolností vnímal MB jako nejakutnější revoluční hrozbu a po uzavření jejich novin postavil 8. prosince mimo zákon i celou organizaci.²⁸³ Následující vývoj popisuje Mitchell jako marnou snahu Hasana al-Banná o komunikaci s premiérem a radikálními složkami MB. V té době takřka samostatně jednající „zvláštní aparát“ přistoupil k akci, které chtěl Banná za každou cenu předejít, když podnikl úspěšný atentát na Nuqrášího.²⁸⁴ Jednání s novou egyptskou vládou o moderaci situace na počátku roku 1949 skončilo ve slepé uličce a 12. února byl odvetou za předchozí atentát tajnou policií zastřelen i Banná.

4.2.5 MB v letech 1949-1952

MB se po smrti svého vůdce muselo stále vyrovnávat s represivním tlakem premiéra Abdulhádího, který se z bezpečnostních důvodů zatýkáním zbavoval stovek Bratrů. Neúspěšný pokus o atentát na jeho osobu potvrdil premiérovo vlastní přesvědčení a s koncem jeho úřadu

²⁸⁰ Schulze, 2002. Dějiny islámského světa ve 20. století, 157.

²⁸¹ Jak píše Mitchell, ještě „v listopadu 1948 pomáhaly sbory bratrstva tam, kam se egyptská vláda neodvažovala vyslat vlastní záchranné oddíly. Ráno 9. prosince se Muslimští bratři u Falúdži ocitli obklopeni egyptskými vojáky, jednajícími v souladu s nařízením vlády o rozpuštění MB. Většina z nich si pak před návratem do Egypta vybrala, z oddanosti svému úkolu a svému vůdci, možnost bojovat dál po boku a pod dohledem egyptských vojáků“. **citMITCH58**

²⁸² Mitchell, 1969. The Society of the Muslim Brothers, 63.

²⁸³ Mitchell, 1969. The Society of the Muslim Brothers, 65.

²⁸⁴ Mitchell, 1969. The Society of the Muslim Brothers, 67.

v červenci 1949 se počet zadržených členů MB vyšplhal podle Mitchella až k 4000. Velkou pozornost přitahoval v průběhu posledních let před revolucí vojenský soud se členy MB obviněnými z přípravy revoluce a zavraždění Nuqrášího.²⁸⁵

Následná Sirrího vláda ukončila půlroční hon na MB a propouštěním vězňů zahájila proces normalizace domácí atmosféry. V něm pokračoval po vítězných lednových volbách roku 1950 i Wafđ, čímž dovolil MB reorganizovat se a obnovit neformální svou činnost pod vedením Sáliha Ašmáwího. Ovšem na vládní uznání oficiální existence a navrácení zkonfiskovaného majetku a nemovitostí MB čekalo až do října 1951.²⁸⁶ Do té doby a zvláště po zrušení stanného práva v květnu 1950, se vedení MB u vlády domáhalo uznání jeho legality a začalo se dokonce soudními prostředky dožadovat přezkoumání oprávněnosti zásahu proti fungování organizace vládou Nuqrášího.²⁸⁷

Zhruba v době, kdy mohlo MB znovu oficiálně obnovit svou činnost, byl zvolen nový všeobecný vůdce Hasan al-Hudajbí,²⁸⁸ bývalý právník, soudce a odpůrce terorismu, který se k organizaci připojil teprve v roce 1943.²⁸⁹ Jeho volbu Mitchell označuje za dočasný a kompromisní krok k získání důvěry egyptské justice, Paláce a veřejnosti, což vyžadovalo novou, reprezentativní a umírněnou tvář.²⁹⁰ Když Nahhás zrušil anglo-egyptskou smlouvu a v suezské oblasti propukly násilnosti, Hudajbí se snažil zamezit ozbrojené účasti Bratří a dokonce nechal z oficiálního programu MB vyřadit výzvy k džihádu. Radikalizaci však zabránit nedokázal a ozbrojené guerrilly Bratří, vycvičené egyptskými důstojníky, převzaly velký díl zodpovědnosti za asymetrickou válku proti britské okupaci.²⁹¹

²⁸⁵ Mitchell, 1969. *The Society of the Muslim Brothers*, 72. Viz kapitola *MB, britská správa a západní kultura*

²⁸⁶ Bareš – Gombár – Veselý, 2009. *Dějiny Egypta*, 530.

²⁸⁷ Mitchell, 1969. *The Society of the Muslim Brothers*, 84.

²⁸⁸ Hasan al-Hudajbí (1891-1973)

²⁸⁹ Goldschmidt, 2000. *Bibliographical Dictionary of Modern Egypt*, 78-79.

²⁹⁰ Mitchell, 1969. *The Society of the Muslim Brothers*, 85-86.

²⁹¹ Ichwanweb <http://www.ikhwanweb.com/article.php?id=14706&ref=search.php>, 20.4.2012

Liší se názory ohledně podílu MB při požáru Káhiry o Černé sobotě²⁹², což koresponduje s celkově nevyjasněným průběhem celého incidentu. Zatímco Mendel, zdá se, přičítá Bratřím vinu z hlediska organizace i provedení výtržností,²⁹³ jiní autoři neviní MB jako celek, ale přičítá rozsah incidentu individuálnímu působení neovladatelných radikálních skupin Bratří v kontextu celospolečenské vzpoury.²⁹⁴ Tak jako tak vedení MB, konkrétně Hudajbí, Černou sobotu odsoudilo a zavrholo veškerou násilnou aktivitu jako neslučitelnou s politickou snahou o ukončení britské okupace. I přes umírněnou politiku Hudajbího a náznaky spolupráce s přechodnou vládou Hilálího paši v dalších měsících se liberální politický systém nachýlil ke svému konci.²⁹⁵

4.3 Charakteristika Muslimského bratrstva

4.3.1 Ideologie MB

Hasan al-Banná: *„Alláh je naším cílem, Prorok je naším vůdcem, Korán je naším zákonem, džihád je naší cestou a smrt na Boží stezce naším nevracnějším přáním.“*²⁹⁶

4.3.1.1 Islámská výzva (da'wa)

Islámská výzva obecně symbolizuje propagaci a šíření islámské víry a pravdy. V Koránu je přímo zmíněna jako Boží výzva ke společnosti, aby následovaly islám. V dějinách pak bývala většinou spojována s proselytismem. Ve 20. století se konceptu da'wy ujaly islámské charitativní a fundamentalistické organizace, jež ji formulovaly v modernějším smyslu sociálního aktivismu²⁹⁷ a novodobého misionářství.

²⁹² Viz kapitola *Krise monarchie (1949-1952)*

²⁹³ Mendel, 1994. *Islámská výzva*, 101.

²⁹⁴ Goldschmidt (ed.) – Johnson (ed.) – Salmoni (ed.), 2005. *Re-Envisioning of Egypt*, 207. A také viz Mitchell, 1969. *The Society of the Muslim Brothers*, 93.

²⁹⁵ Mitchell, 1969. *The Society of the Muslim Brothers*, 93-95.

²⁹⁶ Znamé krédo MB. Dekmejian, 1985. *Islam in Revolution*, 58.

²⁹⁷ Shadid, 2001. *Legacy of the Prophet*, 113.

Da'wa praktikovaná MB představovala jedno z hlavních rozlišení mezi intelektuální salafíjou 19. a počátku 20. století a pozdějším fundamentalistickým pojetím islámu, protože upřednostňovala konkrétní akci šířením obrozeného islámského poselství před učeným teoretizováním. Podle Hasana al-Banná byla zapotřebí hlavně tam, kde se společnost vzdalovala od islámu a jeho hodnot. Návrat k základům islámské víry, který da'wa propagovala, se měl stát lékem na tehdejší bolesti muslimů.²⁹⁸ Spíše než teologický rozměr si brzy přivlastnila mobilizační a politický akcent a spolu s nadšením a širokou škálou moderních propagačních technik a postupů se v rukou Bratří se da'wa jedním ze základních nástrojů jako pro expanzi, tak pro upevňování víry a islámského povědomí jednotlivých členů.²⁹⁹

4.3.1.2 Islámský řád

Veškeré ideologické učení a praktické aktivity MB sdílely společné úsilí, a to transformování dosavadního neúspěšného politického, právního, společenského a ekonomického systému do podoby kompletního a dokonalého islámského řádu, založeného na fundamentech islámské víry – Koránu a Sunně neboli tradici Proroka Muhammada, jeho společníků a čtyř pravověrných chalífů.³⁰⁰

Základními principy a současně podmínkami existence skutečného islámského řádu byly dle Mitchella islámské právo šarí'a a jednota koncept jednoty státu a náboženství (dín wa dawla). Fundamentalisté včetně MB vždy zaníceně hlásali nezbytnou úlohu šarí'y a jejího uplatnění v životě islámské ummy, zatímco nedělitelnost náboženství a politického vedení státu pro ně plynula z všezahrnující podstaty islámu.³⁰¹ Až by se islámská společnost začala řídit šarí'ou a islámský řád by byl

²⁹⁸ Shadid, 2001. Legacy of the Prophet, 53.

²⁹⁹ Dekmejian, 1985. Islam in Revolution, 47-48.

³⁰⁰ Špatný stav islámské společnosti, jenž stál v centru pozornosti islámského reformního hnutí, býval přirovnáván k džáhiliji, tzn. k životu v ignoranci a nevědomosti. Mendel, 2008. S puškou a Koránem, 101.

³⁰¹ Mitchell, 1969. The Society of the Muslim Brothers, 234-243.

nastolen, politické, ekonomické a sociální funkce předchozího neúspěšného systému by převzal islámský stát ve své ideální podobě.³⁰²

Ideologické koncepce budoucí ideální podoby islámské ummy, které prezentoval Hasan al-Banná, se nedočkaly hlubšího rozpracování ani přeměny do konkrétního akčního programu a mnohé důležité státoprávní otázky zůstávaly nevyjasněné a rozporuplné, včetně nevyhraněného vztahu ke konceptu chalífátu.³⁰³ Ideologický korpus MB během vedení Hasana al-Banná tak dle Medela spíše tíhnul k mystickému pojetí a vyznačoval se vágností a naivitou svých politických vizí.³⁰⁴

4.3.1.3 Džihád

Když Banná poznal, že nenásilné formy da'wy nestačí k osvobození ummy od sekulárních a koloniálních pout, legitimizoval použití „džihádu mečem“ (ozbrojeného úsilí o obranu islámu) a postavil ho jako „šestý pilíř islámu“ na roveň náboženské povinnosti každého muslima. Lia vysvětloval džihád MB jako ozbrojený boj proti kolonialismu, aktivní úsilí o nápravu a pozdvižení islámské ummy a nebojácné napravování nespravedlivých vládců.³⁰⁵ Džihád tak představoval pro Hasana al-Banná i synonymum politické a sociální činnosti, která výrazně překonávala možnosti intelektuálního idžtihádu. Jeho ozbrojená podoba zahrnovala boj, legitimní násilí (qitál) i mučednickou smrt (nejvznešenější podoba džihádu).³⁰⁶

Koncept ozbrojeného džihádu měl v ideologii Hasana al-Banná dvě fáze – 1) džihád proti kolonialistům, kteří okupují dár al-islám.³⁰⁷ Teprve až získá islámský svět svou nezávislost, má se přistoupit k dalšímu stupni džihádu – 2) přímá akce proti nevyhovujícím vládám a vládcům.³⁰⁸ Až

³⁰² Mitchell, 1969. *The Society of the Muslim Brothers*, 45.

³⁰³ Mendel, 2000. *Náboženství v boji o Palestinu*, 145-146.

³⁰⁴ Mendel, 2000. *Náboženství v boji o Palestinu*, 149.

³⁰⁵ Lia, 1998. *The Society of the Muslim Brothers*, 83.

³⁰⁶ Mendel, 2000. *Náboženství v boji o Palestinu*, 152-153.

³⁰⁷ *Svět islámu – obecně území, kde muslimské obyvatelstvo tvoří většinu populace.*

³⁰⁸ Shamir, 1995. *Egypt from Monarchy to Republic*, 184.

nezávislost je tak dle Banná předpokladem k ozbrojené akci proti vlastním vládcům, což podle Carrého dokládá i fakt, že není textu, kde by Banná vyzýval k džihádu proti neuspokojivým vládám. Vlna terorismu, jež zasáhla Egypt nejvíce v letech 1947-1949, probíhala většinou nezávisle na nejvyšším vedení MB, přestože Banná stál formálně v čele militantního křídla. Vytrvale však obhajoval nutnost džihádu proti britským okupantům, kdežto násilné akty mladých radikálů MB proti egyptským „odpadlíkům od víry“ veřejně odsuzoval. Jak se domnívá Carré, zásadní zásluhu na propuknutí teroristického teroru „tajného aparátu“ mělo ideologické učení Banná, jež vytvářelo vhodné prostředí pro radikalizaci politické akce.³⁰⁹

4.3.1.4 Sociální činnost

Role MB v Egyptě v první polovině 30. let byla řízena jeho sociálním a charitativním aktivismem. Neposkytovalo unikátní služby, protože islámské organizace podobného typu se v té době ve společnosti vyskytovaly relativně hojně. MB ovšem ostatní organizace překonávalo svým celoegyptským konceptem a rozsahem poskytovaných služeb. Na rozdíl od nich také dokázalo efektivně skloubit léčbu symptomů společensko-ekonomické krize s aktivním programem na odstranění samotných příčin oslabení egyptské společnosti a víry.

Charitativní činnost byla vedle neúnavné agitace hlavním důvodem růstu popularity MB a následné expanze. Jeho pobočky ve městech i na venkově zakládaly mládežnické kluby, přestavovali nemocnice, sirotčince a vedli útulky a vývařovny pro chudé. Zvláštní skupiny Bratří byly aktivní v odborovém hnutí a mezi dělníky, kde se snažily zlepšovat nabízené sociální služby.³¹⁰

³⁰⁹ Shamir, 1995. Egypt from Monarchy to Republic, 185.

³¹⁰ Mendel, 1994. Islámská výzva, 98.

4.3.2 Struktura MB

Specifická organizační struktura MB se vyvíjela postupně s jeho transformací z řadové charitativně-náboženské organizace do masově-aktivizačního kolosu³¹¹. Spolu s rapidně se rozšiřující členskou základnou a rostoucím počtem jednotlivých poboček musely být učiněny nezbytné kroky v administrativě, komunikaci, náboru a tréninku, aby se zajistil plynulý chod MB. Zásadní význam v efektivním fungování celé organizace tkvěl v existenci přísné hierarchie, poslušnosti a disciplíny.³¹²

4.3.2.1 Vedení

Hasan al-Banná hrál až do své smrti hlavní roli v ideologických, organizačních a politických záležitostech MB a prováděl či dozíral na usnesení a realizace všech důležitých rozhodnutí. Banná, jenž se nechal nazývat titulem Generální vůdce (al-Muršíd al-Ámm), vyžadoval po Bratrech absolutní oddanost.³¹³ Svým způsobem vedení MB představovalo typický příklad tzv. charismatického vůdcovství³¹⁴

Hierarchie MB dostala ucelenější podobu po přesunu centrály do Káhiry v roce 1932. Hned o rok později byla na 1. všeobecné konferenci zřízena Rada generálního vedení (Maktab al-Iršád al-Ámm³¹⁵). Generální zákon schválený na 3. konferenci o nejvyšší hierarchii píše: „*MIA je hlavním výkonným orgánem MB, jemuž předsedá Generálního vůdce, který stojí současně v čele všech dalších orgánů MB. Generální vůdce také představuje jeho hlavní ideologický zdroj. Další členové IMA jsou vybíráni na základě jeho vůle.*“³¹⁶ Formální poradní funkce byla v rámci

³¹¹ K unikátnosti MB přispíval také fakt, že šlo o první organizaci tohoto typu, jež byla vedena spíše postavami bez klasického duchovního vzdělání. Dessouki, 1982. Islamic Resurgence in the Arab World, 77.

³¹² V tomto ohledu MB připomínalo mystické súfijské řády.

³¹³ Shadid, 2001. Legacy of the Prophet, 54.

³¹⁴ Symbolizuje postavu, jež se objeví v kritické době a je schopna vést ostatní k vytouženému cíli. Dekmejian, 1985. Islam in Revolution, 81.

³¹⁵ Dále pod zkratkou IMA.

³¹⁶ Lia, 1998. The Society of the Muslim Brothers, 98.

MB svěřena Generálnímu shromáždění, které mělo zároveň dohlížet na celkové směřování MB.³¹⁷

4.3.2.2 Praktické zázemí

O vlastní správu celé organizace se staral administrativní kabinet, složený ze šesti specializovaných výborů – finanční, politický, právní, statistický, servisní, konzultační.³¹⁸ V průběhu 30. let si MB vypracovalo základní podobu administrativní sítě, která zajišťovala efektivní spolupráci na bázi jednotlivých poboček, obvodů i celých oblastí. Ačkoliv jednotlivé pobočky fungovaly jako samostatné jednotky a byly řízeny vlastním vedoucím orgánem, všechny přirozeně podléhaly nepřímému dohledu MIA.³¹⁹

Pro záležitosti spojené s ideologickým a indoktrinačním procesem se během 30. let vytvořilo několik úzce specializovaných sekcí – propagační, studentská, tělovýchovná, dělnicko-rolnická, profesní, sekce Muslimských sester, sekce součinnosti s „islámským světem“ aj.³²⁰ – jež dohromady představovaly zásadní katalyzátor ideologické a členské expanze MB a dohlížely na šíření jeho islámské výzvy do rozličných sfér egyptské společnosti.

4.3.2.3 Významné indoktrinační a terénní instituce

4.3.2.3.1 Skauti, bataliony a „rodiny“ (džawwála, katá'ib, nizám al-usar)

Jelikož se MB na počátku 30. let pod vedením Hasana al-Banná vydalo směrem k celoegyptské vizi, vyžadovalo jeho úspěšné působení v egyptské společnosti zvláštní strukturu, jejíž aparáty by se dynamicky zaměřovaly na měnící se společensko-politické podmínky. Proto se např. v polovině 30. let začaly zakládat skautské oddíly (džawwála) částečně

³¹⁷ Mitchell, 1969. The Society of the Muslim Brothers, 168.

³¹⁸ Mitchell, 1969. The Society of the Muslim Brothers, 170.

³¹⁹ Lia, 1998. The Society of the Muslim Brothers, 99-100.

³²⁰ Mitchell, 1969. The Society of the Muslim Brothers, 170.

jako reakce na úspěchy paramilitarismu v předválečné Evropě. Pro mladé muslimy se stala džawwála jak symbolem vznešenosti a hrdé uniformity, tak prostředkem k dosažení mužnosti, tréninku a respektu.³²¹ Jejich primárním úkolem podle Mitchella bylo udržování pořádku v rámci organizace a její obrana proti vnějším narušitelům. V praxi se tak skauti osvědčili zejména v roli „vnitřní policie“ při oficiálních událostech, mítincích nebo oslavách³²² a jako vhodná a legitimní protiváha k paramilitantním křídům strany Wafd a Mladého Egypta, s nimiž se dostávali v pozdějších letech stále častěji do pouličních střetů a šarvátek.³²³ Lia kromě toho vidí funkci skautských oddílů i při zakládání nových poboček MB.³²⁴

Pokus o prohloubení spirituálního a fyzického pouta a oddanosti k MB představoval v roce 1937 uvedený systém batalionů (katá'ib)³²⁵, jejichž hlavním proponentem byl Banná. Ale již v prvním roce své existence se systém ukázal jako nedokonalý a smělé předpovědi jeho úspěchu se musely střízlivě přehodnotit. Nicméně bataliony položily alespoň základy pro pozdější úspěšný koncept posílení vnitřní soudržnosti Bratří, který vešel ve známost jako „rodinný systém“ (nizám al-úsar). V rámci MB se od roku 1943 začaly vytvářet „rodiny“, skupiny o malém počtu členů, jež se staly zároveň nejmenší funkční jednotkou MB. Banná „rodiny“ definoval třemi slovy – známost, porozumění, zodpovědnost.³²⁶

4.3.2.3.2 Tajný aparát (al-džiház as-sirrí)

Můžeme se domnívat, že založení systému skautů a batalionů souvisely také s nutností ideologicky, spirituálně a atleticky připravit mladé Bratry a vytvořit kádry srdečně a duševně oddané službě MB. Politizace islámské výzvy v druhé polovině 30. let s sebou přinesla sílící

³²¹ Lia, 1998. The Society of the Muslim Brothers, 167.

³²² Mitchell, 1969. The Society of the Muslim Brothers, 202.

³²³ <http://www.ikhwanweb.com/article.php?id=14706&ref=search.php>, 22.4.2012

³²⁴ Lia, 1998. The Society of the Muslim Brothers, 168,170.

³²⁵ Gombár místo termínu „bataliony“ používá „falangy“ a „roty“ a popisuje systém jako polovojskové teroristické skupiny. Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 515.

³²⁶ Mitchell, 1969. The Society of the Muslim Brothers, 196-199.

nedočkavost nezkušených členů, odmítajících účelovou politiku akomodace. Vnitřní napětí explodovalo roku 1939, když se separovala extremistická skupina Muhammadovi mladí. Za takových podmínek se postupně utvářela idea seskupení skutečného ozbrojeného křídla, „tajného aparátu“ (al-džiház as-sirrí)³²⁷, v návaznosti na paramilitarismus skautů a batalionů³²⁸ a jako odpověď na působení Modrých a Zelených košil.

Lia se na základě určujících pramenů domnívá, že „tajný aparát“ byl založen již roku 1940³²⁹, tedy v době kdy spolupráce MB s Palácem dosahovala téměř vrcholu a vedení bratrstva se mohlo spoléhat na relativně přívětivý přístup ze strany egyptských bezpečnostních složek. Připravovaný vojenský výcvik členů aparátu vyvolal také zájem německé rozvědky, jež se v letech 1938-1939 díky osobě Hádždže Amína al-Husajního pravděpodobně spolupodílela na financování propalestinských a militaristických aktivit MB.³³⁰

Založení aparátu na jednu stranu MB vybavilo plně oddaným ozbrojeným křídlem s vojenským, praktickým a duchovním tréninkem, které navíc sloužilo centrále MB jako plnohodnotná výzvědná služba. Na druhou stranu tím vedení dokázalo na nějakou dobu umlčet zanícené radikály ve svých řadách a přivést je těsněji pod kontrolu zkušených Bratrů. I ze strany aparátu proto k militantním projevům docházelo během války jen zřídka. Vedení MB uplatňovalo nad jeho aktivitami svrchovanou moc a snažilo se dále rozvíjet činnost, jež by neohrožovala jeho legitimní status.³³¹

³²⁷ Používá se i termínu „zvláštní sekce“ (an-nizám al-cháss).

³²⁸ Skautské oddíly MB jsou odborníky považovány za předstupeň ozbrojeného křídla, protože intenzivním tréninkem a posilováním soudržnosti a oddanosti se velká část skautů de facto připravovala na vstup do „tajného aparátu“. Lia, 1998. *The Society of the Muslim Brothers*, 177.

³²⁹ Mitchell se domnívá, že „tajný aparát“ začal skutečně fungovat až v roce 1942, když se MB ocitlo pod intenzivním britským tlakem. Vlastní koncepci myšlenky ozbrojeného křídla však dle názoru samotných členů řadí kamkoliv mezi léta 1930-1947. Mitchell, 1969. *The Society of the Muslim Brothers*, 30.

³³⁰ Lia, 1998. *The Society of the Muslim Brothers*, 179-180.

³³¹ Lia, 1998. *The Society of the Muslim Brothers*, 181.

Schopnost kontroly činnosti aparátu se však s postupem času vytrácela kvůli expanzi členské základny a neuspokojivému politickému vývoji v 2. polovině 40. let.³³² Začalo tak období stupňujícího se politického násilí a individuálního terorismu, se kterým byl většinou spojován právě obávaný „tajný aparát“. Vedoucí postavy egyptské politiky se obávaly, že by skrytým cílem jeho podvratných aktivit mohl být i pokus o ozbrojený převrat.³³³ Abdulqádir Awda, člen užšího vedení „tajného aparátu“, dokonce přiznal, že v rámci MB často existovalo duální vedení oficiálních a tajných aktivit, jejichž směřování si mohlo být protichůdné.³³⁴ Aparát se tedy stával samostatně fungující, vojensky vycvičenou organizací s vlastním systémem velení, hlubokým stupněm ideologické indoktrinace a oddaností islámské věci a boji proti kolonialismu a stávajícími kolaborantskému režimu.

4.4 Muslimské bratrstvo a Egypt

4.4.1 MB a Palác

4.4.1.1 Palác

„Král je legitimním vládcem této země... Muslimské bratrstvo zaujímá k Paláci oddaný a milující postoj. Rada generálního vedení se nechává slyšet, že usiluje o posílení tohoto vzájemného svazku. To nám však nebrání v tom, abychom udělovali dobře míněné rady a zastávali se pravdy, kdykoliv to podle nás bude nezbytné.“³³⁵

Palác patřil po celé liberální období v Egyptě k hlavním mocenským centrům. Jeho vliv posiloval na jedné straně propalácový charakter egyptské ústavy a na straně druhé dlouhodobé nepsané spojenectví s britskou správou, reprezentovanou osobou vysokého komisaře. Již od prvního roku po získání nezávislosti se prakticky veškeré podstatné

³³² MB nebylo umožněno v podezřelých parlamentních volbách 1945 prodat svou masovou podporu a zůstávalo přehlíženo mimo oficiální politické dění. Viz kapitola *MB v letech 1945-1949*

³³³ <http://www.ikhwanweb.com/article.php?id=14706&ref=search.php>, 20.4.2012

³³⁴ Mitchell, 1969. *The Society of the Muslim Brothers*, 88.

³³⁵ Lia, 1998. *The Society of the Muslim Brothers*, 217.

politické a mocenské soupeření omezilo na interakce mezi jednotlivými vrcholy tzv. mocenského trojúhelníku – Palác, Wafd a vysoký komisař.³³⁶

Demokratický systém se měl stát symbolem a průkopníkem liberálního období v Egyptě, ale jeho selhání naopak ve skutečnosti symbolizovalo nezralost tamější vysoké politiky a přetrvávající tradice 19. století. V očích řady odborníků se politika Paláce stává jedním z faktorů postupné diskreditace „liberálního experimentu“. Na základě ústavy mohl král ignorovat vůli parlamentu a vládnout skrze královské výnosy a dosazené propalácové politiky³³⁷ nebo si „uchočil“ parlament tím, že svěřil vládu do rukou propalácových menšinových kabinetů Unionistů, Liberálů či strany Ša‘ab.³³⁸ Samotná ústava se nezřídka ve světle palácové politiky stávala nepotřebnou.³³⁹

Palác za vlády krále Fuáda I. nemohl konkurovat masovému vlivu strany Wafd a proto legitimní wafdistické nároky na podíl na politické moci krotit prostřednictvím bezpečnostního aparátu a britského stínového vlivu. Tato praxe přirozeně učinila z Paláce a strany Wafd nesmiřitelné rivaly, což později výrazně formovalo propalácová stanoviska MB. Dalším faktorem, který přispěl k budoucím nesmělým sympatiím MB k palácové klice, se detailněji zabývá James Whidden. S vědomím jasné pozice strany Wafd v čele egyptského národního hnutí začal Palác prostřednictvím svého politického agenta Hasana Naš‘ata prozkoumávat půdu na tradičním islámském pólu společenského spektra. S důrazem na tradiční hodnoty Palác usiloval a získal podporu ulamá a studentstva Azharu a koncem roku 1924 nechal založit stranu Ittihád (Unionisté). Strana v rámci svého programu podporovala zapojování absolventů Azharu do vládních institucí a umožnila králi Fuádovi převzít kontrolu nad sítí mešit a charitativních organizací - konkrétně např. YMMA, mateřská

³³⁶ Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 498. A také as-Sajjid Marsot, 2007. A History of Egypt, 102. a Daly (ed.), 1998. The Cambridge History of Egypt, 286. – Selma Botman k zavedení mocenského trojúhelníku přiřadila ještě tzv. minoritní strany.

³³⁷ as-Sajjid Marsot, 2007. A History of Egypt, 99.

³³⁸ Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 499.

³³⁹ Daly (ed.), 1998. The Cambridge History of Egypt, 286.

společnost MB, byla v roce 1927 založena pod patronací Paláce.³⁴⁰ Ve výsledku se tak Palác zasloužil o oživení islámské alternativy k sekulárně-liberální interpretaci politiky³⁴¹ strany Wafd a Liberálů a položil ve 20. letech 20. století základy pro těsnější spolupráci s islámskými organizacemi, jako byly MB nebo ME.

4.4.1.2 Vztahy MB s Palácem

První přímé kontakty mezi MB a Palácem se nezačaly vyvíjet dříve než v druhé polovině 30. let a jejich rozvoj výrazně povzbudila změna na egyptském trůnu ve prospěch mladého krále Farúka. Do té doby se vedení MB omezilo na rozesílání ideologických pamfletů s islámskými výzvami. Bratrstvo se v první polovině 30. let jednoznačně profilovalo v sociálním, vzdělávacím a charitativním duchu, ačkoliv Banná, členové vedení a vyvolení Bratří věděli o politických ambicích bratrstva v dalších fázích jeho vývoje.³⁴² Neměli ovšem žádný zájem stát se loutkou v rukou politických a náboženských hodnostářů, což byla tradiční praxe na egyptské politické a společenské scéně, proti které Banná ideologicky rázně vystupoval.³⁴³

Po smrti krále Fuáda a nástupu Farúka v roce 1936 získala islámská politika Paláce nový impuls. Nejvlivnější postavy palácové kliky, královský kancléř Máhir, Azzám, generál Misrí, Sálih Harb a azharský šejch a rektor Mustafá al-Marághí, vytvořili obraz dokonalého krále a potencionálního vůdce islámského světa. Mladý, pohledný a Egyptřany oblíbený Farúk³⁴⁴ byl v tomto ohledu daleko vhodnější postavou než jeho otec Fuád, jenž nezapřel turecké kořeny a neovládal arabštinu s takovou grácií. Prezentace islámského charakteru a lidovosti krále Farúka přinesla označení jako „zbožný král“ (al-malik as-sálih) či „milovaný král“ (al-malik al-mahbúb) a vyvrcholila v letech 1938-39 neúspěšnou mezinárodní

³⁴⁰ Goldschmidt – Johnson – Salmoni, 2005. Re-Envisioning of Egypt, 36-37.

³⁴¹ Goldschmidt – Johnson – Salmoni, 2005. Re-Envisioning of Egypt, 41.

³⁴² Lia, 1998. The Society of the Muslim Brothers, 174.

³⁴³ Lia, 1998. The Society of the Muslim Brothers, 200.

³⁴⁴ as-Sajjid Marsot, 2007. A History of Egypt, 118.

aspirací na titul chalífy.³⁴⁵ Pod vlivem dvorských politiků se Palác, kromě soupeření s většinovou stranou Wafd, otočil i proti Velké Británii a ve jménu arabsko-islámské věci vedl kampaň proti britské imperiální přítomnosti. V souvislosti s profašistickými sympatiemi Paláce a podezřením z kontaktů s Osou vyvrcholily jeho napjaté vztahy s Brity bezprecedentním zásahem britského velvyslance Lampsona proti králi v únoru 1942 ve prospěch probritské strany Wafd. Palác se z této rány již nikdy plně nevzpamatoval – král se ponížěn před egyptským lidem a armádou téměř přestal věnovat politice, kterou svázal s britskými zájmy a pokračoval v morálně pokleslém dvorském životě.³⁴⁶

Styčné body potencionálního spojení Paláce a MB³⁴⁷ představovaly sdílený, arabsko-islámský entuziasmus a antagonismus vůči straně Wafd. Vedení MB si vyvinulo relativně pevné osobní kontakty s jednotlivými postavami palácové kliky. Královský kancléř Máhir proslul v egyptské politice jako propagátor arabsko-islámského směru a iniciátor sociálních reforem³⁴⁸ a brzy se stal víceméně politickým patronem a donátorem MB. Generál Misrí podněcoval radikální protibritskou orientaci Paláce a díky jeho proarabské oddanosti si vypracoval u MB takovou pozici, že se mohl při jednání s představiteli revoluční buňky egyptské armády v roce 1940 spolehnout na mediaci Hasana al-Banná.³⁴⁹ Mozaiku doplňovaly více než dobré vztahy s šejchem Marághím, duchovním mentorem krále Farúka, a se Sálihem Harbem, který v roce 1940 stanul v čele YMMA. V roce 1938 pak vzájemná důvěra mezi Banná a Máhirem vedla k první osobní audienci vůdce MB u krále Farúka na islámském táboře poblíž Alexandrie.³⁵⁰

Palác usiloval o alianci s MB ze dvou hlavních pragmatických důvodů. V rámci mocenské rivality se stranou Wafd hodlal využít rostoucí

³⁴⁵ Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 513. Podrobně se tématem novodobého chalífátu zabývají také Gershoni a Jankowski v Gershoni – Jankowski, 1995. Redefining the Egyptian Nation, 160-163.

³⁴⁶ Mitchell, 1969. The Society of the Muslim Brothers, 38.

³⁴⁷ ME spojení s Palácem přiznával otevřeně.

³⁴⁸ Lia, 1998. The Society of the Muslim Brothers, 215.

³⁴⁹ Mitchell, 1969. The Society of the Muslim Brothers, 24.

³⁵⁰ Lia, 1998. The Society of the Muslim Brothers, 215-217.

společenský vliv MB jako účinnou protiváhu k pomalu uvadající wafdistické popularitě. Mezi odborníky se obecně usuzuje, že Máhir z něj skutečně účelově zamýšlel vytvořit nástroj pro ideologické a fyzické soupeření se stranou Wafd³⁵¹ a jejím radikálním křídlem³⁵², jako se mu to podařilo s radikální a převážně studentskou organizací ME.

Kromě politické páky se aliance s MB mohla pro Palác projevit pozitivně v čistě ideologickém duchu. Bratří se intenzivně angažovali v domácí sociální sféře a bojovali za arabsko-islámskou věc během Palestinské revolty, nemluvě o šíření jejich islámské výzvy do ostatních arabských států. Palác si tak, jako „patron“ MB, zajišťoval dodatečnou legitimitu a zásluhy u egyptského lidu a vděčně kvitoval nárůst prestiže Egypta v arabském světě.³⁵³

Nicméně taková snaha Paláce odporovala politickému a morálnímu kodexu MB, odmítajícímu jakoukoliv těsnější spolupráci nebo dokonce klientství s egyptskými elitami. Spolu s rostoucí členskou základnou se zvyšovala její radikalizace a současně klesalo její pochopení pro kompromisní a pragmatickou politiku, kterou se Banná a jeho podobně smýšlející spolupracovníci pokoušeli v určitých případech vést. Proto bylo pro MB nemožné napodobit nepokrytě propalácový přístup Mladého Egypta. Namísto regulérního spojení se tak mezi oběma celky vytvořila určitá ambivalentní až schizofrenní atmosféra, jež vedení MB umožňovala na jedné straně obhajovat politiku Paláce, napadat Wafd a čerpat štědré palácové dotace a na straně druhé ostře kritizovat náboženské a morální poklesky aristokracie i samotného krále.³⁵⁴

Konkrétní propalácová aktivita, projevení sympatií s Palácem či odhalení častějších osobních kontaktů s dvorskými politiky vždy vzbuzovaly podezření mezi radikálnějšími členy MB. Lia však lakonicky

³⁵¹ Lia, 1998. *The Society of the Muslim Brothers*, 223. A také Mitchell, 1969. *The Society of the Muslim Brothers*, 16.

³⁵² Paramilitantní organizace Modré košile byla založena v roce 1936 Muhammadem Bilálem a Zuhajrem Sabrím. Viz Bareš – Gombár – Veselý, 2009. *Dějiny Egypta*, 514.

³⁵³ Mitchell, 1969. *The Society of the Muslim Brothers*, 16.

³⁵⁴ Lia, 1998. *The Society of the Muslim Brothers*, 217-218.

poznává, že za obecně propalácovým postojem stojí jednoduše přirozená inklinace k Paláci než ke straně Wafd. Proto mohlo MB na konferenci islámských organizací v Mansúře v roce 1938 ostře napadat wafdistickou protipalácovou kampaň. Podobně, jestliže vedení MB tolerovalo a podporovalo nezbytnou rétorickou a mediální kritiku krále, současně vědělo, kde se nacházejí její limity. Když se v lednu 1938 v jeho oficiálních novinách objevilo značně kritické hodnocení morálního charakteru krále a výsměch ambicím egyptského chalífátu, Banná se od autora článku a editora Muhammada aš-Šáfíího neprodleně distancoval a nechal jeho noviny odstavit.³⁵⁵

Součástí zmíněné „oficiální“ kritiky krále a královského dvora byly nejčastěji výtky k morálním pokleskům a odsuzování neislámského chování. To byl např. případ série článků v časopise an-Nadhír, které egyptské společnosti v průběhu roků 1938 a 1939 ukazovaly nevhodný způsob života dvorské smetánky. Stejně jako neustávaly morální eskapády egyptské aristokracie včetně mladého krále, nemlčel ani kritický hlas ze strany MB. Většina Bratří mimo jiné uvítala, když ztroskotaly plány Paláce na ustavení egyptského chalífátu a během 40. let³⁵⁶ již mohli sledovat prudký morální úpadek krále a jeho dvora.³⁵⁷

Turbolence v MB, které propukaly stále častěji a souvisely s politizací, radikalizací a nespokojeností Bratří s rolí ve společnosti, se často týkaly právě jeho vztahu k Paláci. Banná musel trávit nezanedbatelný čas popíráním přátelských vztahů s dvorskými politiky a hodnostáři a čerpání palácových dotací. Nakonec se deziluze těch nejradikálnějších členů projevila odštěpením skupiny Bratří, kteří později založili společnost Muhammadovi mladí. Kromě toho muslimští radikálové

³⁵⁵ Lia, 1998. The Society of the Muslim Brothers, 216-217.

³⁵⁶ Po Lamsonově ultimátu se pomyslnou poslední kapkou stalo královo zranění při autonehodě v říjnu roku 1942, po které ho pronásledovaly zdravotní problémy, obezita a stihomam. Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 529.

³⁵⁷ Lia, 1998. The Society of the Muslim Brothers, 219.

těžce nesli pokračující přátelské styky mezi Máhirem a Sukkarím, jenž mezitím přijal roli neoficiálního politického prostředníka MB.³⁵⁸

Navzdory neskrývané kritice Paláce a královského majestátu zvláště a přes rozpory ohledně myšlenky egyptského chalífátu pokračovalo komplikované spojení až do roku 1942. Během roku 1939 se mohlo MB spolehnout na ochrannou ruku Máhira, jehož vliv na egyptskou policii výrazně ulehčil život skautským oddílům a usnadnil formování „tajného aparátu“.³⁵⁹ Obě strany si byly vědomy významu a užitečnosti svého protějšku a během válečných let, kdy egyptskou politiku a společnost ochromila válka a britská bezpečnostní opatření, sdílely radikální protibritské sentimenty. Přestože byl nedůvěryhodný Máhir v polovině roku 1940 Brity sesazen z premiérského křesla, zachoval si během vlády slabého menšinového kabinetu rozhodující vliv na egyptské zvláštní bezpečnostní složky, čímž umožnil islámským organizacím pod svou ochranou včetně MB pokračovat v rozvíjení protibritské činnosti a agitace.³⁶⁰

Rázný krok britské strany proti opozičním živlům přišel až v polovině roku 1941 během německé africké ofenzívy, kdy urgovala Sirrího vládu k zakročení jak proti pozicím Máhira, Misrího a Azzáma, tak proti vedení MB. Jeho protibritská činnost však pokračovala i po návratu Hasana al-Banná z „vyhnanství“ v Horním Egyptě. Jak vyplývá ze zpráv britské výzvědné služby, během srpna a září 1941 až do Bannova zatčení v říjnu téhož roku požívalo MB nejintenzivnější podpory Paláce, konkrétně od Máhira i od samotného krále.³⁶¹ Mocenské aspirace Paláce však zmrazil britský velvyslanec a jeho ultimátum. Lia soudí, že zkušenost z vězení z října 1941 učinila Hasana al-Banná opatrnějším a vnímavějším vůči vztahu k Paláci.³⁶² Hrozba vnitřního schizmatu MB zůstávala i po odštěpení radikálů před válkou vysoká a Banná raději

³⁵⁸ Mitchell, 1969. *The Society of the Muslim Brothers*, 17-18.

³⁵⁹ Lia, 1998. *The Society of the Muslim Brothers*, 179.

³⁶⁰ Lia, 1998. *The Society of the Muslim Brothers*, 260.

³⁶¹ Lia, 1998. *The Society of the Muslim Brothers*, 264.

³⁶² Lia, 1998. *The Society of the Muslim Brothers*, 267.

začal hledat jiné cesty přijatelné politické akomodace. Určitý potenciál spolupráce s Palácem ale přece jen přetrvál, jak dokládají jeho dočasné neoficiální koalice s poválečnými propalácovými vládami Sidqího a Nuqrášího. Jak ovšem vyplývá z dosavadního pohledu na povahu a způsob politikaření MB, tato spolupráce se týkala víceméně jen nejvyššího vedení, což ostatně potvrzuje i Mitchell.³⁶³

Po zavraždění Nuqrášího a Hasana al-Banná následovalo období represí a ilegality MB, jež de jure skončilo až v říjnu 1951. Nový Generální vůdce Hudajbí se stal zastáncem politické umírněnosti a po dlouhé době obnovil neoficiální spolupráci s Palácem zaměřenou proti vládnoucí straně Wafd.³⁶⁴ Politická akomodace však za nastalých okolností již nebyl možná a Hudajbího vliv na radikální část MB dále klesal.

4.4.2 MB a strana Wafd

4.4.2.1 Strana Wafd

Ahmad as-Sukkarí (1947): *„Muslimské bratrstvo se mohlo stát rozhodující silou v Egyptě jen a pouze v rámci organické unie se stranou Wafd... Muselo by se spolehnout na politickou stranu v sekulárním slova smyslu, na jedinou egyptskou stranu s lidovou podporou, na stranu Wafd... Muslimské bratrstvo mělo přinést této straně „duchovní“ naplnění... Společně by pak reprezentovaly neodolatelný svazek dvou masových stran.“*³⁶⁵

Stranu Wafd můžeme zcela po právu označit za symbol egyptského „liberálního experimentu. Zároveň se na její nástup dá pohlížet jako na triumf původního egyptství nad dosavadní turko-

³⁶³ Mitchell, 1969. *The Society of the Muslim Brothers*, 41-42.

³⁶⁴ Goldschmidt, 2000. *Bibliographical Dictionary of Modern Egypt*, 79.

³⁶⁵ MITCHELL, Richard P.: 1969. *The Society of the Muslim Brothers*. Oxford University Press, 53. Hasan al-Banná připouštěl možnost existence určité koalice. Tajné jednání mezi Sukkarím a mluvčím Wafdu v roce 1947 však přineslo vnitřní schizma a následný odchod spoluzakladatele Muslimského bratrstva. Viz Mitchell, 1969. *The Society of the Muslim Brothers*, 53-54.

čerkeskou dominancí.³⁶⁶ Oslavovaná „delegace“ se svou neústupností a vytrvalostí po 1. světové válce velkou měrou zasloužila o zavedení demokratického systému. Podílela se na jeho tvorbě a současně i na jeho paralýze. Během třiceti let hodně ztratila ze svého původního revolučního a lidového étosu, což se dá přičíst specifickým egyptským podmínkám, proměnlivým politickým okolnostem i touze po moci a korupčním tendencím. Wafd ve své ideji opravdu představoval „delegaci“ kompletní egyptské společnosti, kterou v určitých chvílích dokázal sjednotit. Její celoegyptský charakter dokládá i fakt, že mimo Watanisty a Liberály sdílely všechny egyptské politické strany společné wafdistické kořeny.³⁶⁷ V jejím čele se vystřídali jen dva muži, dvě politicky a charakterově naprosto odlišné postavy. Stranická dominance Sa'áda Zaghlúla a Mustafy Nahháse ohraničila období demokratických nadějí 1923-1927 a demokratických deziluzí 1927-1952.

Po celé období své existence stál Wafd proti Paláci, jeho politice a jím dosazeným vládám a střetával se s ním především kvůli konstituční nedokonalosti, která mu často nedovolila politicky využít legitimní lidovou moc a odsoudila jeho právoplatné nároky na vládu ke zmaru. Během let 1923-1952 se nejsilnější strana dostala k moci dohromady jen na sedm let.³⁶⁸ Jako jeden z vrcholů tradičně popisovaného mocenského trojúhelníku egyptského liberálního období stál Wafd téměř vždy proti nepsané, ale fungující spolupráci Paláce a vysokého komisaře. Přestože by role Britů v egyptské politice, jak poukazují někteří autoři,³⁶⁹ neměla být přeceňována, jejich stínový vliv na politické rozhodování byl často nepopíratelný.³⁷⁰

O postavě wafdistického symbolu Sa'ádu Zaghlúlovi bylo řečeno a napsáno mnoho. Autoři zmiňují jeho oddanost egyptskému vlasteneckému hnutí, autoritu u stranických kolegů a jeho respekt na

³⁶⁶ Daly (ed.), 1998. The Cambridge History of Egypt, 287.

³⁶⁷ Lacouture, 1958. Egypt in Transition, 91.

³⁶⁸ Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 499.

³⁶⁹ Goldschmidt – Johnson – Salmoni, 2005. Re-Envisioning of Egypt, 20.

³⁷⁰ as-Sajjid Marsot, 2007. A History of Egypt, 101. A také Daly (ed.), 1998. The Cambridge History of Egypt, 292.

politické scéně obecně³⁷¹ a současně se často mluví o jeho vlastních autokratických metodách a faktickém zavedení nepotismu, klientelismu a politického vydírání mezi běžnou praxí politického života.³⁷² Podle Selmy Botman se vlastní demokratizující příslib strany Wafd ve skutečnosti netýkal obyčejných egyptských vrstev, jejichž pokusy o autonomní politické vyjádření wafdistické vedení nepodporovalo.³⁷³

Víceméně podobná politická praxe pokračovala i po Zaghlúlově smrti v roce 1927 a nástupu Nahháse pouze s tím rozdílem, že nový stranický předseda postrádal takovou autoritu a vliv jak v rámci strany, tak i u politických soupeřů a egyptských voličů. Během 1. poloviny 30. let se ukázal jako neschopný ze strany opozice zvrátit politickou diktaturu Sidqího a Paláce, a přestože dokázal v roce 1936 vyjednat anglo-egyptskou smlouvu, vliv jeho strany pomalu upadal. O politickou autoritu se stranou Wafd začala na konci 30. let bojovat strana Sa'd a ve 40. letech Nezávislý wafdistický blok. Ovšem největší výzvu pro její stále silný lidový potenciál představovalo MB, které se, se stabilně rostoucí základnou členů a sympatizantů, v druhé polovině 30. let začalo postupně politicky angažovat.

4.4.2.2 Vztahy MB se stranou Wafd

Společenské, politické a mezinárodní podmínky se ve druhém desetiletí „liberálního experimentu“ značně lišily od toho prvního. Zatímco nepřesvědčivý sekulární liberalismus, prezentovaný stranou Wafd, byl spíše na ústupu, egyptskou společnost penetrovaly alternativní ideologické tendence, jako fašismus, levicové myšlenky a zejména sílící islámský fundamentalismus.³⁷⁴ V souladu s antagonismem mezi sekulárním a islámským pólem se ustanovil i vzájemný vztah mezi stranou Wafd a MB, jenž nenabízel mnoho prostoru k přátelským stykům.

³⁷¹ Goldschmidt – Johnson – Salmoni, 2005. *Re-Envisioning of Egypt*, 24,33. A také Daly (ed.), 1998. *The Cambridge History of Egypt*, 292.

³⁷² as-Sajjid Marsot, 2007. *A History of Egypt*, 102. A také Bareš – Gombár – Veselý, 2009. *Dějiny Egypta*, 500. a Daly (ed.), 1998. *The Cambridge History of Egypt*, 293.

³⁷³ Daly (ed.), 1998. *The Cambridge History of Egypt*, 288.

³⁷⁴ Daly (ed.), 1998. *The Cambridge History of Egypt*, 297.

Obě strany si navíc konkurovaly při rozšiřování masy stoupenců, protože se spoléhaly víceméně na stejné vrstvy egyptské společnosti. Kvůli posílení svých pozic si našly nové „přátele“ – MB sympatizovalo s Palácem a Wafd se váhavě přiklonil na stranu Britů, kteří se v Egyptě ocitli bez spojenců.³⁷⁵

Konflikt mezi Palácem a stranou Wafd se vyostřil zvláště od roku 1937 po korunovaci krále Farúka, kdy se naplno rozhořel souboj mezi islámským a sekulárním politickým stanoviskem, který proti sobě v káhirských ulicích vedl univerzitní studenty³⁷⁶ a Zelené a Modré košile, ozbrojená křídla Mladého Egypta, resp. strany Wafd. Podobně jako tehdejší neaktivnější islámské i sekulární organizace si MB trpělivou a sofistikovanou agitací získávalo přívržence z řad studentstva. Na rozdíl od dominantní a univerzitně zaměřené studentské politiky strany Wafd a Mladého Egypta se zaměřilo spíše na střední školy a přibližně od roku 1938 mohla jeho studentská platforma směle soupeřit s oběma rivaly. Ve 40. letech, paralelně s úpadkem strany Wafd, MB ovládlo egyptské studentské hnutí.³⁷⁷

MB se kromě občasné propalácové kritiky sekularismu strany Wafd a stranického systému obecně do konfliktu mezi Palácem a stranou Wafd přímo nezapojovalo. Wafdistický tisk na takové znevažování egyptských liberálních výdobytků odpovídal ostrými výpady a označoval Bratry za nepřátele demokracie.³⁷⁸ Existence vzájemné kritiky, jakkoliv tvrdé až sžíravé, ovšem ještě automaticky neznamenala „válečný stav“. Jak poukazuje Lia, Banná si byl velmi dobře vědom rizik spojených s radikálním příklonem k Paláci a odmítal v novinách MB i náznaky nějaké kontinuální štvavé protiwafdistické kampaně.³⁷⁹

Vztah mezi MB a stranou Wafd zůstal zakonzervován i během prvních válečných let, přestože stály obě organizace od roku 1940

³⁷⁵ Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 510.

³⁷⁶ Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 513.

³⁷⁷ Lia, 1998. The Society of the Muslim Brothers, 182.

³⁷⁸ Lia, 1998. The Society of the Muslim Brothers, 204.

³⁷⁹ Minimálně v roce 1937 – Lia, 1998. The Society of the Muslim Brothers, 216.

v opozici vůči Brity kontrolované Sabrího, resp. Sirrího vládě. Palác a jeho sympatizanti včetně MB si pod patronátem Máhira osvojili ještě ostřejší protibritskou rétoriku, která vedla po řadě rezignací a zatýkání opozičních představitelů až k nastolení probritské wafdistické vlády, která vydržela u moci až do října roku 1944.

Tímto krokem se paradoxně vytvořil prostor pro hodnotnější komunikaci MB se stranou Wafd, když se, navzdory ideologickým a politickým sporům, snažili najít *modus vivendi*. První náznak určité akomodace přišel nedlouho po nástupu wafdistů, když Banná ohlásil svou kandidaturu v Ismá'íliji do předčasných parlamentních voleb.³⁸⁰ Když Nahhás jeho kandidaturu nepodpořil, Banná se přiklonil k pragmatickému kompromisu a vyjednal s egyptským premiérem volnější prostor pro činnost MB a slib vládního zákroku proti prodeji alkoholu a prostituci.³⁸¹ Lia však doplňuje, že tváří v tvář Nahhásovu ultimátu Banná musel v al-Ahrámu vydat prohlášení, ve kterém vyjádřil loajalitu vládě a anglo-egyptské smlouvě, což bylo mnoha Bratry chápáno jako hluboké ponížení jejich ideologie a podnítilo vznik dočasného, nicméně závažného vnitřního rozkolu.³⁸²

Po zbytek funkčního období wafdistického kabinetu až do jeho nucené rezignace zůstal vztah mezi MB a vládou napjatý. I přes ujednané příměří se periody relativní svobody pravidelně střídaly s obdobím sledování, omezování a pronásledování aktivit MB, což podle Mitchella souviselo s Nahhásovým závazkem vůči Velké Británii.³⁸³

Wafd i MB se v poválečném období znovu potkávaly v opozici proti propalácovému menšinovému kabinetům. Nahhás si na premiérské křeslo musel počkat až do roku 1950, zatímco MB ani napodruhé neuspělo ve své snaze dostat se do egyptského parlamentu. Aféra zmanipulovaných

³⁸⁰ Na 6. všeobecné konferenci Muslimského bratrstva v roce 1941 bylo rozhodnuto, že až nadejde vhodná doba, bratři se zúčastní voleb; Sa'disté a Liberální konstitucionalisté volby v únoru 1942 na protest bojkotovali.

³⁸¹ Mitchell, 1969. *The Society of the Muslim Brothers*, 27.

³⁸² Svým rozhodnutím toto prohlášení vydat se Banná vzepřel rozhodnutí Radě všeobecného vedení. Viz Lia, 1998. *The Society of the Muslim Brothers*, 271.

³⁸³ Mitchell, 1969. *The Society of the Muslim Brothers*, 27-28.

voleb z ledna 1945 a vyhlášení války Ose se nakonec stalo osudným pro sa'distického premiéra Ahmada Máhira. Jestli za jeho smrt nesou zodpovědnost Muslimští bratři nebo chaos protivládních a protibritských nepokojů, vyvolaných stranou Wafd, není jasné ani příliš relevantní pro naše závěry. Důležitý je fakt, že i přes neúspěch ve volbách a pokračující striktní vládní politiku proti MB tato organizace vyšla z války silnější a odhodlanější než kdy jindy. Naopak Wafd se potýkal kvůli své britské anabázi a korupční aféře, rozpoutané bývalým wafdistou Maqramem Ubajdem, s poklesem obliby u egyptské veřejnosti, který se snažil vynahradit ještě během války panarabskou politikou a v poválečném období návratem k ostrému protibritskému kurzu. V reakci na poválečný rozvoj levicových myšlenek v Egyptě se Wafd i MB současně snažily do své ideologie a politického programu zakomponovat progresivní sociální politiku.³⁸⁴

V průběhu vlády Nuqrášího dokázali oba rivalové najít důvod pro krátkodobé příměří, když se sjednotili proti společnému nepříteli, jímž byla Nuqrášího neúspěšná snaha o reformu anglo-egyptské smlouvy. Wafd i MB vydaly manifesty požadující kompletní nezávislost na Velké Británii a na počátku roku 1946 podnítily studentské bouře, jež ve výsledku vedly k pádu Nuqrášího a nastolení Sidqího kabinetu.³⁸⁵

Nuqrášího konec předznamenal současně ukončení příměří mezi MB a stranou Wafd. Obě strany se během prvních několika měsíců vlády Sidqího pokoušely přivlastnit si egyptské národní hnutí a zároveň se vzájemně obviňovaly z jeho podkopávání.³⁸⁶ Sidqí si mezitím pragmaticky budoval pozici radikálního nacionalisty, čímž si ve skutečnosti chytře otvíral prostor pro pozdější vyjednávání s Velkou Británií. Zároveň zahájil všemi dostupnými státními prostředky útok na komunistické hnutí a egyptskou levici obecně, což nakonec postihlo jak Nezávislý wafdistický

³⁸⁴ Lacouture, 1958. *Egypt in Transition*, 95.

³⁸⁵ Doran, 1999. *Pan-Arabism before Nasser*, 20-21.

³⁸⁶ Mitchell, 1969. *The Society of the Muslim Brothers*, 45-46.

blok, tak samotný Wafd³⁸⁷. MB se za této konstelace postavilo p boku Sidqího kabinetu a rozpoutalo proti straně Wafd v letních měsících roku 1946 tvrdou mediální i pouliční kampaň.³⁸⁸ Strana Wafd prostřednictvím svých novin al-Wafd al-Misrí odpovídala v podobném duchu a propukl tak vzájemné očerňování a obviňování ze spojenectví s komunisty, respektive se Sidqího vládou. Krvavý boj se z ulic přenesl dokonce na jednotlivé stranické mítinky, které byly vzájemně infiltrovány a narušovány. Při jednom mítinku MB byl výbuchem bomby ohrožen i sám Banná.³⁸⁹

Jedovatá kampaň strany Wafd proti MB začala postupně nést ovoce, protože se vkrádala do myslí Bratří, jež neměli tušení o kontaktech mezi Banná a Sidqím. Neoficiální spojenectví se kvůli zachování celistvosti organizace chýlilo ke konci³⁹⁰ a definitivně vypršelo, když se Sidqí zavázal k vyjednávání nové anglo-egyptské dohody. Podobně jako v případě vlády Nuqrášího se znovu přeskupily politické síly a dokonce byly na přelomu srpna a září zahájeny utajené rozhovory mezi vyslanci obou masových organizací, vedoucí k vyhlášení překvapivého, technicky však pouze krátkodobého příměří. Premiér sice z Velké Británie na konci října přivezl nástin nové smlouvy, ale jeho kabinet v žádném případě nemohl přežít tváří v tvář sjednocené opozici MB, strany Wafd a Nezávislého wafdistického bloku³⁹¹ a v prosinci byl nahrazen staronovou vládou Nuqrášího.

Šablona politické dynamiky v Egyptě stále přetrvávala i během vlády Nuqrášího kabinetu. MB se na konci roku 1946 odmítlo připojit k národnímu hnutí sjednocenému pod stranou Wafd do Výboru pro spolupráci, za což ho stihla přepokládaná opoziční kritika. V antagonické pozici ke straně Wafd se MB rezolutně postavilo za premiérovo rozhodnutí ukončit jednání s Brity a předložit otázku platnosti anglo-

³⁸⁷ Zdá se, že tento vládní postup byl veden především s cílem oslabit pozice nenáviděného Wafdu.

³⁸⁸ Doran, 1999. Pan-Arabism before Nasser, 39.

³⁸⁹ Mitchell, 1969. The Society of the Muslim Brothers, 47.

³⁹⁰ Mitchell, 1969. The Society of the Muslim Brothers, 48.

³⁹¹ Doran, 1999. Pan-Arabism before Nasser, 40.

egyptské smlouvy na půdě OSN. Nahnás naopak takový postup ostře odmítal a neuznával Nuqrášího delegaci jako legitimního představitele egyptského lidu. Ačkoliv Rada bezpečnosti nakonec egyptský požadavek nepodpořila, premiér byl při návratu vítán Muslimskými bratry jako národní hrdina.³⁹²

Prozrazení tajných rozhovorů z přelomu srpna a září 1946 mezi politickým prostředníkem MB Sukkarím a Fuádem Sirádžuddínem, předákem pravicového křídla Wafdu,³⁹³ předznamenalo další velké vnitřní schizma. Znovu se ukázala moc nekompromisní většiny členstva, která neměla pochopení pro pragmatické politikaření s nenáviděným ideologickým rivalem. Smělé hypotetické plány Sukkarího, zmíněné v úvodu kapitoly, zůstaly jen načrtnuty a aféra jako taková donutila Hasana al-Banná v roce 1947 definitivně odvolat svého zástupce a rozejít se s ním.³⁹⁴

Eskalaci násilí a individuálně zaměřeného teroru v roce 1948 zásadně ovlivnila arabsko-izraelská válka a také fakt, že dva vysocí činitelé MB, včetně Sukkarího, byli donuceni k rezignaci. Radikální složky MB se staly za těchto okolností téměř neovladatelnými. Válka Paláce s opozicí kulminovala zákazem činnosti MB. Jediný hlas znějící proti tomuto vládnímu výnosu patřil Maqramu Ubajdovi, koptskému předsedovi Nezávislého wafdistického bloku, který se později po atentátu na Hasana al-Banná také jako jediný politik rozhodl, v rozporu s vládním nařízením, truchlit spolu s nejbližšími prvního z Muslimských bratří.³⁹⁵

³⁹² Mitchell, 1969. The Society of the Muslim Brothers, 51.

³⁹³ Pravicoví wafdisté byli z pragmatických důvodů k MB vždy o něco shovívavější a také vstřícnější ke vzájemným jednáním. Viz Mitchell, 1969. The Society of the Muslim Brothers, 39.

³⁹⁴ Mitchell, 1969. The Society of the Muslim Brothers, 53.

³⁹⁵ Mitchell, 1969. The Society of the Muslim Brothers, 66, 71.

4.4.3 MB a egyptská armáda

4.4.3.1 Egyptská armáda

„Muslimští bratři byli hlavními zastánci koalice s egyptskými důstojníky, která jim měla pomoci s usnadněním jejich náboru do bratrstva... Generál Misrí ale mladé důstojníky varoval před Generálním vůdcem Hasanem al-Banná a jeho skrytou agendou. Jejich obdiv k vůdci bratrstva tak byl zároveň vyvažován nedůvěrou k jeho skutečným motivům.“³⁹⁶

Studie zabývající se moderními dějinami Egypta a egyptskou armádou a její rolí v postupné radikalizaci egyptského prostředí konkrétně se v drtivé většině případů orientují na základě data 1936, kdy se v rámci anglo-egyptské smlouvy zpřístupnily vojenské akademie širšímu spektru zájemců z nižších společenských vrstev. Tato událost bývá v politickém smyslu považována za významný milník v liberálním období a historii Egypta obecně. Nejenom že přispěla k počátku penetrace egyptské armády radikálními a revolučními myšlenkami, ale demokratičtější náborová kritéria také dovolila posílit egyptský charakter důstojnických sborů proti doposud převládajícím turecko-čerkeským vojenským elitám a podpořila vlastenecký étos služby v armádě.³⁹⁷

O revizi ultimátního významu reformy vojenské akademie z roku 1936 se pokusil Tewfik Aclimandos, jenž přehodnotil jeho radikálnost a přelomovost. Podle jeho názoru by neměla být přeceňována demokratizace vstupních kritérií vojenské akademie ani míra poegyptštění důstojnických složek a její vliv na zesílení vlasteneckého citění a politického aktivismu mezi důstojnictvem.³⁹⁸ K takovým soudům není dle něj k dispozici dostatečné množství pramenů, jež by mohly uspokojivě charakterizovat armádní poměry před a po roce 1936.

³⁹⁶ GOLDSCHMIDT, Arthur(ed.) – JOHNSON, Amy J. (ed.) – SALMONI, Barak A. (ed.): 2005. *Re-Envisioning Egypt 1919-1952*. The American University in Cairo Press, 82.

³⁹⁷ Goldschmidt – Johnson – Salmoni, 2005. *Re-Envisioning of Egypt*, 68. A také viz Bareš – Gombár – Veselý, 2009. *Dějiny Egypta*, 512. a Lacouture, 1958. *Egypt in Transition*, 129.

³⁹⁸ Goldschmidt – Johnson – Salmoni, 2005. *Re-Envisioning of Egypt*, 71-72.

Zároveň však Aclimandos nepopírá nesporný užitek reformem pro stav egyptské armády, jelikož se zasadily o hlubší profesionalizaci, intenzivní nábor nováčků a zlepšení jejich výcviku a o celkovou proměnu a komplexní zdokonalení tamního systému.³⁹⁹

Nové vojenské prostředí zplodilo roku 1938 první generaci důstojníků, která se během 40. let stala nositelem revolučních tendencí, aby je nakonec roku 1952 část z nich v rámci hnutí Svobodných důstojníků uvedla do praxe. Než mohly tyto reformované pořádky na úrovni vojenských akademií dosáhnout skutečných výsledků, stav armády se často ocital pod kritickým pohledem nejvyšších vojenských kruhů. Generál Misrí, přesvědčený panarabista a mezi léty 1939 a 1940 náčelník generálního štábu egyptské armády, přičítal vinu za průměrnost ozbrojených sil Britům a jejich zájmu na oslabení domácí vojenské síly.⁴⁰⁰

Vypuknutí 2. světové války poskytlo egyptským politickým a armádní elitám možnost přemýšlet a usilovat o podporu mocností Osy. Revolučně naladěni egyptští důstojníci, mezi nimi i major Sádát, stáli za premiérem Máhirem a generálem Misrím, který se dokonce za pomoci egyptských pilotů pokusil připojit k Rašídu Alí al-Kajlánímu, vůdci iráckého povstání „zlatého čtverce.“⁴⁰¹ Vojenský převrat, který připravovaly revoluční důstojnické buňky, nakonec neproběhl, neboť Velká Británie přistoupila k řadě bezpečnostních opatření, jež revoluční potenciál politicko-vojenských kruhů dočasně rozložila.

4.4.3.2 Vztahy MB a egyptské armády

MB se s armádními činiteli dostávalo do kontaktu až v samotný předvečer 2. světové války. V první polovině 30. let ještě nechávalo politický program v pozadí a soustředilo se na charitativní činnost, expanzi a organizační vývoj. Egyptská armáda v té době také výrazně nezasahovala do politického dění, jsa pod britskou kontrolou. Podle

³⁹⁹ Goldschmidt – Johnson – Salmoni, 2005. Re-Envisioning of Egypt, 76-77.

⁴⁰⁰ Lacouture, 1958. Egypt in Transition, 130.

⁴⁰¹ Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 519.

Aclimanda můžeme pasivitu armády před rokem 1936 přičíst ještě faktu, že její potenciální radikální elementy nenacházely v rámci egyptské společnosti potřebnou lidovou podporu. Ta se dostavila až po roce 1936 zvláště díky protibritské orientaci Paláce a radikalizaci mimoparlamentních organizací, jako bylo MB nebo ME.⁴⁰²

S MB nespokojené důstojníky pojilo sociální uvědomění, nenávist vůči britské vojenské přítomnosti a přirozeně ostrý postoj proti straně Wafd.⁴⁰³ Sádát byl první vojenským činitelem, který přišel do bližšího styku s MB, konkrétně s Hasanem al-Banná. Důvodem setkání byla především snaha radikálních důstojníků získat si podporu od existujících mocenských struktur a propalácové MB se pravděpodobně jevilo jako vhodný předpoklad ke zkontaktování hlavních palácových činitelů – Máhira a generála Misrího. Misrí se v letech 1940 až 1941 stal „duchovním“ vůdcem armádní opozice a svým vlivem zaštiťoval pokračující kontakty a jednání mezi MB a Sádátem.⁴⁰⁴ Nicméně existenci jakékoliv sjednocené a ideologicky homogenní vojenské opozice, jež by mohla po boku MB a Mladého Egypta sloužit jako propalácový nástroj, Aclimandos rezolutně vyvrací s tím, že se jednalo o nepočetné a roztroušené revoluční skupiny egyptských důstojníků, volně vedených generálem Misrím. Zadržení generála Misrího při útěku do Iráku v květnu 1941 a porážka nacistů u el-Alamejnu o rok později znamenaly definitivní ránu tehdejšímu revolučnímu úsilí.⁴⁰⁵

Samotná jednání mezi Banná a Sádátem se sice nesla ve vřelém duchu a se společným cílem ukončit britskou okupaci, ale, jak uvádí Mitchell, užší spolupráci a přípravu finálních revolučních kroků komplikovala vzájemná nedůvěra. Zejména Sádát si, dle jeho memoárů, nebyl zcela jist mírou odhodlání vůdce MB doplnit eventuální vojenský

⁴⁰² Goldschmidt – Johnson – Salmoni, 2005. Re-Envisioning of Egypt, 80.

⁴⁰³ Goldschmidt – Johnson – Salmoni, 2005. Re-Envisioning of Egypt, 80.

⁴⁰⁴ Mitchell, 1969. The Society of the Muslim Brothers, 25. - Jak uvádí Mitchell s odkazem na další zdroje, podle Sádáta dokonce Misrí představoval vůdce první sjednocené fronty armády, policie a MB.

⁴⁰⁵ Goldschmidt – Johnson – Salmoni, 2005. Re-Envisioning of Egypt, 81.

převrat potřebnou lidovou podporou.⁴⁰⁶ Úzké kontakty Hasana al-Banná s radikálními důstojníky pokračovaly i po zatčení Sádáta v roce 1942, když se oficiální role prostředníka a vyjednavče ujal důstojník letectva Abd al-Mun'im Abd al-Ra'uf. Kromě toho, že se mu podařilo ideologii a přitažlivost MB rozšířit mezi své kolegy, tak se nakonec Abd al-Ra'uf a šest dalších důstojníků, vyslovením slibu oddanosti Hasanu al-Banná, stali zanícenými Muslimskými bratry.⁴⁰⁷

Egyptská armáda a zvláště revolučně naladěni důstojníci zažili v únoru 1942 šok, když britský velvyslanec Lampson pomocí síly donutil krále Farúka jmenovat premiérem Nahháse místo pronárodního Máhira. Jelikož král tomuto tlaku podlehl a v dalších letech se již víceméně smířil s probritskou orientací Paláce, ponížení a rozčarování mladí egyptští důstojníci začali jeho majestátem pohrdat⁴⁰⁸ a sledovali politiku Paláce a jeho sympatizantů od té doby velmi podezřívavě.

V dalších letech pokračovala spolupráce a vzájemná ideologická interakce mezi MB a armádou. Kolem roku 1946 se Bratřím podařilo díky Abd al-Ra'ufovi a jeho společníkům rozšířit řady již o desítky důstojníků, kteří se slavnostně zavázali Hasanu al-Banná a později se stali členy „tajného aparátu“. Postupně však jejich neoficiální spojenectví naráželo na úskalí v podobě důstojnické nelibosti vůči nadřazené pozici vůdce MB, inklinaci k fanatismu a jejich nejednoznačnému vztahu k propalácovým vládám Nuqrášího a Sidqího,⁴⁰⁹ kvůli čemuž stáli Bratří často v opozici vůči egyptskému národnímu hnutí. Mnoho důstojníků na protest proti této politice opustilo jejich řady.⁴¹⁰

Relativní oteplení mezi MB a radikálním důstojnictvem přinesla v roce 1948 arabsko-izraelská válka. Již týdny před vypuknutím samotného konfliktu na palestinském území operoval dobrovolnický batalion MB, vedený několika egyptskými důstojníky, ke kterému se

⁴⁰⁶ Mitchell, 1969. *The Society of the Muslim Brothers*, 26.

⁴⁰⁷ Goldschmidt – Johnson – Salmoni, 2005. *Re-Envisioning of Egypt*, 82.

⁴⁰⁸ Mitchell, 1969. *The Society of the Muslim Brothers*, 38.

⁴⁰⁹ Goldschmidt – Johnson – Salmoni, 2005. *Re-Envisioning of Egypt*, 82.

⁴¹⁰ Lacouture, 1958. *Egypt in Transition*, 135.

později připojili další nedočkaví egyptští vojáci. Díky nim se Bratřím dostalo alespoň základního vojenského výcviku a nezbytné výbroje.⁴¹¹ Přes tyto nedostatky se dobrovolnické sbory do jinak pro Araby katastrofické války nesmazatelně zapsaly svou obětavostí. Obléhání Falúdže na podzim 1948 představovalo konkrétní symbol odhodlanosti dobrovolníku z řad MB, když pomohli zajistit přežití izraelskou armádou odříznutého egyptského praporu. Řada ze zúčastněných egyptských důstojníků se v Egyptě nějakým způsobem zapojila do protistátních aktivit a interakce s MB a tato válečná zkušenost dočasně korigovala jejich tehdejší neshody.⁴¹² V obklíčení u Falúdže se ocitl i Gamal Abdel Násir, jenž se řadil spíše mezi kritiky MB a jeho přístupu k egyptskému národnímu hnutí. Stejně jako ostatní důstojníci vyjádřil Bratřím respekt a uznání za odvedené služby ve válce, ovšem na domácí půdě jejich vzájemné vztahy pokračovaly v pomalém ochlazování.⁴¹³ Přesto se obě strany před revolucí 1952⁴¹⁴ uznávaly dostatečně na to, aby vedly úspěšná jednání o společném postupu proti Paláci, čímž si Svobodní důstojníci pod Násirovým vedením zajistili od MB ideologickou i faktickou podporu a uvolnili si ruce pro následný červencový převrat.⁴¹⁵

4.4.4 MB, britská správa a západní kultura

4.4.4.1 Britská role v Egyptě

Hasan al-Banná: *„Výuka cizích jazyků je nepostradatelným prvkem vzdělávání, zvláště za současných okolností... Musíme se napít z pramenů cizí kultury, abychom získali, co je nezbytné pro naše obrození.“*⁴¹⁶

⁴¹¹ Mitchell, 1969. *The Society of the Muslim Brothers*, 57.

⁴¹² Shadid, 2001. *Legacy of the Prophet*, 49-50.

⁴¹³ Panující nedůvěra mezi oficiálními představiteli MB a radikální buňky egyptských důstojníků se nepodepsala na spolupráci důstojníků a MB při vojenském výcviku a vyzbrojení Bratří pro guerrillové boje v suezské oblasti po zrušení anglo-egyptské smlouvy na konci roku 1951. Mitchell, 1969. *The Society of the Muslim Brothers*, 89.

⁴¹⁴ V té době již nespokojené armádní buňky reprezentovalo Hnutí svobodných důstojníků, založené Násirem na konci roku 1949.

⁴¹⁵ Goldschmidt – Johnson – Salmoni, 2005. *Re-Envisioning of Egypt*, 85-86.

⁴¹⁶ LIA, Brynjar: 1998. *The Society of the Muslim Brothers in Egypt*. Ithaca Press, 78.

Hasan al-Banná, List o džihádu (1935): „*Je jednoznačné, že muslimové jsou dnes podřízeni cizincům a ovládáni nevěřícími. Proto je příprava na „svatou válku“ osobní povinností všech bez výjimky.*“⁴¹⁷

Roli Velké Británie v egyptské politice během „liberálního experimentu“ byl na předchozích stranách již věnován nezbytný prostor pro dostatečné pochopení jejího vlivu, cílů a koaličního potenciálu. Proto bych v zájmu přehlednosti jen sumarizoval základní premisy britské přítomnosti a aktivit.

Většina autorů britskou roli nepodceňuje. Nejčastěji bývá zmiňováno tradiční trojstranné schéma meziválečného mocenského soupeření, ve kterém zástupce britské moci, osoba vysokého komisaře a později velvyslance, vchází do interakce s Palácem a stranou Wafd. Jeho přímý vliv na reálný rozhodovací mechanismus ovšem zároveň nesmí být ani přeceňován. Kromě několika specifických a bezprostředních zásahů⁴¹⁸ lze britskou pozici nazvat stínovou či zákulisní.

O osudu egyptských vlád v mnoha případech rozhodovala anglo-egyptská smlouva, respektive snaha o její vyjednání. Volání po uzavření této smlouvy se stalo potentním a pravidelně využívaným politickým nástrojem egyptské opozice a Paláce proti jakékoliv úřadující vládě. Až do roku 1936 totiž rozhovory s Brity vždy narážely na zásadní neshody a předvídatelný diplomatický neúspěch ve výsledku předznamenal pád kabinetu pod tlakem protibritské kampaně.⁴¹⁹

Do pozice britského spojence se od počátku liberálního období orientoval Palác, jehož politická garnitura prosazovala zájmy egyptských elit a hodnostářů a odporovala radikálnějšímu lidovému étosu strany

⁴¹⁷ SHAMIR, Shimon (ed.): 1995. *Egypt from Monarchy to Republic: A Reassessment of Revolution and Change*. Westview Press, 184.

⁴¹⁸ Ultimátum vysokého komisaře Allenbyho vůči Sa'du Zaghlúlovi, „gunboat policy“ vysokého komisaře Lloyda nebo bezpečnostní zásahy do politiky během nacistického ohrožení Egypta v 2. světové válce včetně Lamponova ultimáta.

⁴¹⁹ Hned první jednání s Brity o nové smlouvě, které vedl wafdistický předseda a egyptský premiér Sa'd Zaghlúl, probíhalo v radikálně rozjitřené atmosféře, přizívované národní rétorikou krále Fuáda. Viz Goldschmidt – Johnson – Salmoni, 2005. *Re-Envisioning of Egypt*, 31.

Wafd.⁴²⁰ V polovině 30. let začala Velká Británie spolupracovat se stranou Wafd, kterou během 2. světové války úspěšně vyzvedla k moci. V poválečném období zaujal Wafd opět ostré protibritské stanovisko, a proto došlo k oživení britsko-palácového spojení.

4.4.4.2 Vztah MB k britské správě a vlivu západní kultury

Pokud se zaměříme na vztah a interakci britské správy s MB, základní premisa je jednoznačná - spolupráce v běžném slova smyslu byla naprosto vyloučená, protože tyto dvě strany v podstatě představovaly symboly dvou protikladných fenoménů. Otázkou zůstává, do jaké míry se jejich vztah zakládal na ideologickém vymezení a jak ho ovlivnily skutečné vzájemné kontakty. Zajímavý a užitečný vhled do této problematiky určitě poskytuje starší práce J. Heyworth-Dunna z roku 1950, kterou za sdílení roků zkušeností z britské výzvědné služby vyzdvihuje Lia⁴²¹. Můžeme usuzovat, že přímé kontakty jakékoliv povahy probíhaly v utajení a týkaly se jen nejvyššího vedení MB, aby se předešlo kompromitaci v očích řadových Bratří.

Negativní postoj MB k Velké Británii, britské přítomnosti, imperialismu a západnímu vlivu obecně se z ideologického hlediska zakládal na přesvědčení a zkušenostech Hasana al-Banná a celkové deziluzi Bratří a jejich sympatizantů s tehdejší stavem společnosti, jejíž náboženskou a morální tradici ohrožoval příliv sekularizujících a liberalizujících myšlenek. Egyptské politické prostředí považovali za oblast prodchnutou zkažeností, korupcí, chamtivostí a touhou po moci, kde západními ideologiemi poznamenané politické strany a jejich vůdci sloužili de facto britským zájmům. Především pod vlivem šokující situace v Ismá'íliji si Banná uvědomil míru ekonomické okupace a zahraniční dominance nad egyptským obyvatelstvem, která ho uvrhla do podřadného postavení. A konečně, importované západní tradice a

⁴²⁰ Bareš – Gombár – Veselý, 2009. Dějiny Egypta, 498.

⁴²¹ Lia, 1998. The Society of the Muslim Brothers, 3.

hodnoty vnímalo MB jako hlavní příčiny rozkladu tradiční islámské společnosti jako takové, ztráty mravnosti a vytvoření schizofrenního prostředí ve vzdělávání a zákonodárství.⁴²²

Na druhou stranu někteří autoři upozorňují na často se vyskytující zjednodušování přístupu MB k zahraničním fenoménům. Lia se věnuje zejména osobnímu přesvědčení Hasana al-Banná, jemuž zdaleka nepřičítá nesmiřitelnou protizápadní až xenofobní povahu, jaká mu bývá nezdávka připisována. Ačkoliv Banná zavrhoval slepé napodobování Západu, Lia naopak zdůrazňuje jeho ochotu k rozumné inspiraci užitečnými a s islámem kompatibilními prvky západní kultury.⁴²³ Svým pragmatickým přístupem pak Banná tvaroval i ideologické základy MB, jehož členové se tak mohli věnovat studiu cizích jazyků a moderních disciplín v Egyptě i na západních univerzitách a čerpat znalosti a inspirace z evropského intelektuálního prostředí.⁴²⁴

K první konkrétní významnější interakci mezi MB a britskou stranou došlo překvapivě brzy. Když v roce 1930 MB na samém počátku svého působení, v rámci své charitativní činnosti, stavělo v Ismá'íliji novou mešitu, s nákladným financováním projektu mu výrazně pomohl peněžní dar britsko-francouzské Suezské společnosti. Banná sice později ve svých memoárech britskou pomoc a nadšení, které vyvolala mezi členy MB, zlehčuje, ale Lia uvádí, že to byl velmi pravděpodobně právě on, kdo za představiteli zahraniční společnosti přišel jako první. Z britské strany se nejednalo pouze o ojedinělý krok, nýbrž o součást širší promuslimské politiky, jíž chtěla vylepšit svůj negativní obraz v egyptské společnosti.⁴²⁵

Primárním symbolem britského, resp. zahraničního politického, ekonomického a kulturního útlaku se pro MB stala britská vojenská přítomnost. Vytoužená kompletní nezávislost Egypta byla neuskutečnitelná, dokud se na egyptské půdě nacházelo okupační

⁴²² Mitchell, 1969. *The Society of the Muslim Brothers*, 218-223.

⁴²³ Lia, 1998. *The Society of the Muslim Brothers*, 31.

⁴²⁴ Lia, 1998. *The Society of the Muslim Brothers*, 77-78.

⁴²⁵ Lia, 1998. *The Society of the Muslim Brothers*, 41.

vojsko. Kvůli této podmínce patřilo MB k nejzatvrzelejším odpůrcům vyjednávání egyptských vlád s Velkou Británií. Nepožadovalo totiž nic jiného než okamžitý a bezpodmínečný britský odchod z Egypta. Protibritská a protiimperialistická rétorika MB získala další impuls díky nepsané alianci s Palácem a jeho energickou proarabskou a protibritskou politikou. Napětí stoupalo také během Palestinské revolty 1936-1939, kdy se MB proslavilo mimo jiné intenzivní pamfletovou protibritskou agitací a vyvoláváním masových demonstrací. Britské autority se ve vlastním zájmu poprvé začaly výrazněji soustředit na aktivity MB a instruovalo proti nim rozsáhlé policejní zátahy, které nakonec přinutily Hasana al-Banná protibritské aktivity omezit na rétorické výpady.⁴²⁶

Míra spolupráce MB s Máhirem a dalšími propaláčovými politiky se ještě znásobila v prvních letech 2. světové války a přiměla Brity k realizaci drakonických bezpečnostních a politických opatření vůči egyptským protibritským elementům.⁴²⁷ Když byl Banná roku 1941 na popud Britů egyptskou vládou postupně odstaven do Horního Egypta a po návratu dokonce se Sukkarím zatčen, dostalo se mu, jak uvádí Mitchell, nabídky spolupráce s britskou stranou. Přestože část z tehdejších egyptských činitelů Hasana al-Banná podezřívala z určité kooperace s Brity, Mitchell tuto možnost kategoricky vylučuje. Důsledky neúspěšné britské taktiky se podle něj následně promítly na zrušení parlamentní kandidatury vůdce MB a Nahhásově nevypočitatelné bezpečnostní politice.⁴²⁸

Vedle neuskutečnitelnosti spolupráce s MB si však britští představitelé současně uvědomili i neochotu jeho předních činitelů ohrozit budoucnost celé organizace příklonem k ukvapenému a kontraproduktivnímu radikalismu. Zvláště Banná se různými prostředky snažil krotit nedočkavé řady mladých Muslimských bratrů a vyzýval ke smířlivému přístupu vůči politickým soupeřům. Ani jeho umírněná povaha

⁴²⁶ Lia, 1998. *The Society of the Muslim Brothers*, 245-247.

⁴²⁷ Lia, 1998. *The Society of the Muslim Brothers*, 257.

⁴²⁸ Mitchell, 1969. *The Society of the Muslim Brothers*, 28.

a pragmatismus ale nestačily na kontrolu neustále rostoucí a radikalizující se členské základny a jejího násilného ventilu, „tajného aparátu“.

V poválečných letech se MB, respektive egyptská opozice, vrátily k ostré rétorice a akcím proti jakémukoliv jednání s Velkou Británií o nové smlouvě a požadovaly kompletní nezávislost. Radikálnější členové MB dávali průchod své militantnosti násilnou kampaní proti cizincům, zahraničním firmám a egyptské elitě podezříváné z kolaborace.⁴²⁹ Politické násilí vyvrcholilo atentátem na premiéra Nuqrášího na konci roku 1948 a odvetnou vraždou Hasana al-Banná, o tři měsíce později. Během vyšetřování těchto zločinů a následného vojenského soudního procesu se v rukou obhajoby objevily dokumenty poukazující na existenci anglo-francouzsko-amerického tlaku na Nuqrášího vládu, aby MB nechala rozpustit. Tento požadavek měl být egyptské vládě předán skrze britskou ambasádu. Členové MB obvinění z protivládních aktivit a příprav ozbrojené revoluce, byli nakonec v roce 1951 odsouzeni vojenským soudem k maximálně tříletému žaláři.⁴³⁰

Během vlády posledního liberálního kabinetu premiér Nahhás uvolnil ruce protibritským silám ve společnosti a propaganda spolu s útoky na britské cíle, při kterých hráli Bratří významnou roli, nabíraly na síle. Když v říjnu 1951 vláda jednostranně zrušila nenáviděnou anglo-egyptskou smlouvu, otevřela tím prostor k volnému sjednocení celého spektra národního hnutí v radikálně protibritském postoji. Britové se bránili především v suezské oblasti guerrillové válce, kterou vedlo MB a další radikální skupiny.⁴³¹ Následný vývoj událostí eskaloval Černou sobotou a požárem Káhiry a vyvrcholil o několik měsíců později vojenským převratem Svobodných důstojníků.

⁴²⁹ Cleveland, 2000. *A History of the Modern Middle East*, 294.

⁴³⁰ Mimo tohoto dokumentu se soud rozhodl udělit mírnější tresty i na základě přesvědčení, že nedovolené ozbrojování a vojenský trénink členů MB nesměřovaly k protivládním akcím, ale spíše k záškodnické aktivitě proti britským okupačním silám. Viz Mitchell, 1969. *The Society of the Muslim Brothers*, 77-78.

⁴³¹ Daly (ed.), 1998. *The Cambridge History of Egypt*, 306.

4.4.5 MB, al-Azhar a tradiční islámský establishment

4.4.5.1 al-Azhar a egyptští 'ulamá

Hasan al-Banná: *„Kdyby si to Bůh přál a vědecká síla al-Azharu byla zkombinována s duchovní silou súfijských řádů a praktickou silou islámských organizací, pak by se zrodil jedinečný národ. Tento národ by nebyl veden, ale ujal by se role vůdce.“*⁴³²

Neopomenutelnou složku rozmanité egyptské společnosti tvořila vrstva islámských učenců a kazatelů (ulamá), která reprezentovala tradiční podobu islámu, myšlení a věrouky. Za 14 staletí společenského a náboženského vývoje došlo postupně v rámci ummy k ustavení bohaté sunnitské ideologické doktríny⁴³³, věroučných dogmat a pevné, institucionalizované formy oficiálního islámu. Ulamá vždy byli, a často dodnes jsou, považováni za přímé dědice a zároveň ochránce této středověké tradice. Celý islámský svět sunny se pak po staletí obrací k baště tradičního islámu, univerzitě al-Azhar v Káhiře, odkud pocházejí nejrespektovanější z islámských učenců.

Azharští ulamá se na přelomu 19. a 20. století stali terčem kritiky salafijských reformátorů za zbytečné lpění na nehybné a rigidní islámské tradici a nedostatečnou snahu o oživení a propojení islámského myšlení s dynamickou moderní dobou. Zásadovost oficiálního duchovního establishmentu a jeho neochota opustit dogmatické výdobytky minulých staletí se podle salafistů podepsaly zejména na zkostnatěném vzdělávacím systému, neschopnosti reagovat na měnící se podmínky moderního světa a odloučení ulamá od obyčejných muslimů a problémů jejich každodenního života.

Salafijská kritika Azharu však k výrazné systémové reformě nevedla.⁴³⁴ Během egyptského „liberálního experimentu“ se azharští

⁴³² Lia, 1998. The Society of the Muslim Brothers, 39.

⁴³³ Mendel, 1994. Islámská výzva, 94.

⁴³⁴ Určité pozitivní změny v postoji k tradičnímu učení, které vedly k dynamičtější interpretaci islámu v nových společenských podmínkách, jsou připisovány působení salafijského

ulamá začali více zapojovat do politického procesu a mocenského soupeření. Během několika málo let se vytvořila pevná aliance mezi Azharem a Palácem, skrze nějž chtěli ulamá získat větší vliv na egyptskou společnost. Králové Fuád i Farúk se zase spoléhali na prestiž Azharu na cestě za titulem chalífy a při soupeření se stranou Wafd, vůči jejímuž sekulárnímu liberalismu sdíleli s duchovními ostrý antagonismus.⁴³⁵

4.4.5.2 Vztah MB a tradičního islámského establishmentu

MB se řadilo k čerstvému proudu islámského fundamentalismu a jako takové v mnoha ohledech navazovalo na salafisjký reformismus a jeho kritický přístup k tradicionalismu egyptských ulamá. Ostrou rétoriku si vyvinul již Banná při svém studiu v Káhiře⁴³⁶ a MB jeho osobní přesvědčení zahrnuje do základů své ideologie. Všechny nedostatky islámského establishmentu a jeho neochota k výraznější reformě vytvořily v Egyptě prostor pro alternativní islámskou cestu, která by již, díky návratu k základům víry ctihodných předků, nepotřebovala vedení a tradiční znalosti ulamá k životu v moderním světě.⁴³⁷

Mitchell píše, že hnutí MB se v průběhu času zhostilo role hlavního vyzyvatele Azharu a svým úspěšným alternativním islámským programem demonstrovalo neschopnost oficiálního islámu.⁴³⁸ Nicméně přes zásadní neshody na podobě islámského systému se vedení MB neodhodlalo k absolutnímu zavržení Azharu, jeho učenců, studentů a prestiže, neboť stále představoval mocnou instituci, jejíž vliv byl hlavně na egyptském venkově velmi silný. Proto se mezi Azharem a MB vyvinul podobně obojaký vztah jako v případě jeho kontaktů s Palácem. Např. v azharském studentstvu viděl Banná možnost k rozšíření členské

reformátora a Velkého muftího, Muhammada Abduha. Viz Lichtenstadter – Zafrulla Khan, 1958. *Islam and the Modern Age*, 160-161.

⁴³⁵ Shamir, 1995. *Egypt from Monarchy to Republic*, 47.

⁴³⁶ Viz kapitola Život v Káhiře

⁴³⁷ Shadid, 2001. *Legacy of the Prophet*, 72.

⁴³⁸ Mitchell, 1969. *The Society of the Muslim Brothers*, 212.

základny MB o učené muslimy a budoucí vlivné ulamá. Zatímco Mitchell se domnívá, že ve své snaze získat sympatie a členství co největšího počtu studentů Banná na konci 30. let a ve 40. letech uspěl, Lia je v tomto soudu spíše skeptický a na základě analýzy oficiálních dat MB vylučuje, že by azharští studenti někdy tvořili významnou část jeho aktivní členské základny.⁴³⁹

Vedle zájmu o azharské studentstvo udržovalo přinejmenším vedení MB relativně dobré styky i s důležitými postavami Azharu. Období nejtěsnější „spolupráce“ se datuje od 1935 do 1942, kdy funkci tamního rektora zastával šejch Marághí, významný člen propalácového spolku kolem Máhira a mentor krále Farúka. Vzájemné sympatie obou stran doprovázely i pokusy o kooperaci na oficiální úrovni.⁴⁴⁰ Protiazharská rétorika byla během té doby přirozeně upozaděna a Banná sám vyzýval obě tělesa k užší součinnosti pro dobro Egypta. V roce 1939 byla dokonce na žádost Hasana al-Banná zahájena celostátní neformální spolupráce kazatelů MB s azharským Úřadem pro vedení a kázání.⁴⁴¹

Na počátku 40. let vztah mezi Azharem a MB postupně chladl a znovu se objevovala kritika. Když azharští ulamá vedli kampaň proti plánovanému omezení jejich vlivu ve vládní sféře, Banná a MB jejich iniciativu nepodpořili a naopak je obvinili z touhy po moci. Další přímé kritiky i od vlastního vedení MB pozvolna následovaly, a když Britové v únoru 1942 vyzvedli k moci Wafd, svou dosavadní pozici ztratil také Marághí.⁴⁴² Počínaje pokusem o omezení vlivu MB novou azharskou garniturou se v dalších letech obě instituce proti sobě ostře vymezovaly a MB svou protiazharskou politikou ztratilo poslední zastávce ve vyšších islámských kruzích.⁴⁴³ Cesty Azharu a MB se tak rozešly, aniž by se navzájem svým krátkodobým „spojenectvím“ výraznou měrou ovlivnily. Ulamá pokračovali v péči o svou vlivnou pozici a respekt v řadách

⁴³⁹ Lia, 1998. *The Society of the Muslim Brothers*, 224.

⁴⁴⁰ Mitchell, 1969. *The Society of the Muslim Brothers*, 212.

⁴⁴¹ Lia, 1998. *The Society of the Muslim Brothers*, 225.

⁴⁴² Lia, 1998. *The Society of the Muslim Brothers*, 226.

⁴⁴³ Lia, 1998. *The Society of the Muslim Brothers*, 227.

obyčejných Egyptanů, zatímco MB se v polovině 40. let úspěšně zapojilo do soupeření o pozici nejmasovější egyptské organizace a kontakty s Azharem již ve skutečnosti nepotřebovalo.

4.4.6 MB a mimoparlamentní instituce

4.4.6.1 MB a YMMA (Sdružení muslimské mládeže)

YMMA (Young Men's Muslim Association / Džam'ijat aš-šubbán al-muslimín) svou anglickou zkratkou dávalo najevo inspiraci staršími organizacemi křesťanské a židovské mládeže. Bylo založeno v roce 1927 v Káhiře díky společné snaze několika studentů a významných salafijských učenců, z nichž Abdulazíz Džáwíš, Ahmad Tajmúr a Muhibuddín al-Chatíb hráli důležitou roli při spolupráci s MB.⁴⁴⁴ Základy nadstandardních vztahů mezi MB a YMMA byly položeny ještě dříve, v době kdy se Banná na studiích v Káhiře setkával s tehdejší salafijskou intelektuální elitou.

YMMA si v Egyptě díky ctihodnému vedení brzy vydobylo značný respekt. V politické oblasti bývalo většinou spojováno s Národní stranou, se kterou sdílelo i ostré protibritské názory. Jeho nadějný potenciál také lákal štědré donory z prostředí Paláce.⁴⁴⁵ O několik měsíců později založil Banná v Ismá'íliji MB a zahájil s mateřským YMMA plodnou spolupráci na několika úrovních. Nejčastější kontaktní osobou u YMMA se pro MB stal generální tajemník Chatíb, jenž se dokonce neúspěšně pokoušel prosadit Banná na pozici na Náboženském institutu v Mekce.⁴⁴⁶

Vřelé vztahy mezi MB a YMMA vydržely několik let, než Banná dostatečně prohlédl limity klasického konceptu islámské organizace. Lia se následným sporným bodům v chápání islámské mise věnuje podrobněji. V první řadě Banná vyjadřoval vážnou nespokojenost nad povrchností islámského vzdělání a nedostatkem zápalu členů YMMA

⁴⁴⁴ Schulze, 2002. Dějiny islámského světa ve 20. století, 118.

⁴⁴⁵ Za nejštědřejšího dárce YMMA a dalších islámských společností býval považován princ Umar Tusun. Lia, 1998. The Society of the Muslim Brothers, 29-30.

⁴⁴⁶ Lia, 1998. The Society of the Muslim Brothers, 30.

v porovnání s islámským zanícením Bratří, což bylo pravděpodobně zapříčiněno podprůměrnou ideologickou přípravou. Druhá vážná výtká Banná směřovala k elitářskému charakteru vedoucích orgánů YMMA, jež byly zastoupené starší, zaslouženou generací, nezřídka napojenou na tehdejší politické a palácové elity. Z toho důvodu chyběla YMMA ochota pouštět se do různé protibritské rétoriky a akcí oproti postupně se politizujícímu aktivismu MB. Podstatnou míru nezávislosti a aktivistického potenciálu navíc YMMA ubírala závislost na pravidelných finančních příspěvcích Paláce, která přímo protiřečila oficiálním zásadám vnitřní politiky MB.⁴⁴⁷

Ve 30. a 40. letech kontakty obou organizací přes výrazné programové odlišnosti přetrvaly díky společným cílům a sdílenému spolenectví s Palácem. Na počátku 40. let se nadto do čela YMMA dostal sympatizant MB a propagátor islámské otázky Sálíh Harb, s nímž Banná spolupracoval během příprav na arabsko-izraelskou válku.⁴⁴⁸ Nejasnou tečku za vztahem Hasana al-Banná s YMMA, o níž nás informuje Mitchell, představuje jeho nenadálé povolání 12. 2. 1949 do centrály YMMA, před jejíž budovou byl posléze zastřelen.⁴⁴⁹

4.4.6.2 MB a Mladý Egypt

Mimoparlamentní nátlaková organizace Mladý Egypt (Misr al-Fatát; ve 40. letech Národní islámská fronta; před revolucí Socialistická strana⁴⁵⁰) byla založena roku 1933 Ahmadem Husajnem. Ideologicky s MB sdílel protikoloniální a islámské nadšení a politicky antagonismus ke straně Wafd a spolenectví s Palácem. Na rozdíl od MB se však ME zaměřoval vyloženě militaristicky, obdivoval se nacismu a fašismu⁴⁵¹ a vyzařoval šovinistický a faraonský patriotismus.⁴⁵²

⁴⁴⁷ Lia, 1998. The Society of the Muslim Brothers, 55-59.

⁴⁴⁸ Mitchell, 1969. The Society of the Muslim Brothers, 56.

⁴⁴⁹ Mitchell, 1969. The Society of the Muslim Brothers, 70.

⁴⁵⁰ Daly (ed.), 1998. The Cambridge History of Egypt, 297.

⁴⁵¹ Muslimští bratři považovali fascinaci a snahy o napodobování prvků německého nacismu členy ME za komické. Lia, 1998. The Society of the Muslim Brothers, 80.

⁴⁵² Daly (ed.), 1998. The Cambridge History of Egypt, 297.

Ve 30. letech ME s Bratry přes společný obecný zájem soupeřil o sympatie hlavně mladší egyptské generace, kterou si snažil získat ostře nacionalistickým, protikoloniálním radikálním přístupem. Patrný vliv ME na egyptské studentstvo dokládají jeho relativní úspěchy na poli paramilitaristických organizací, kde si proti wafdistickým Modrým vychovával vlastní Zelené košile.⁴⁵³ MB se do souboje o studentské sympatie se stranou Wafd a ME začalo výrazněji zapojovat až na konci 30. let, aby od poloviny 40. let studentské sféře dominovalo.⁴⁵⁴

Na konci 30. let, když se MB i ME setkaly pod ochrannou rukou Paláce, se je významné propalácové postavy, v čele s generálem Misrím, pokoušely sjednotit, což Banná ale rezolutně odmítal.⁴⁵⁵ Rivalita, zapříčiněná soubojem o stoupence, rozdílným politickým programem a sílícím vlivem MB, byla příliš výrazná. Ahmad Husajn se na počátku 40. let pokoušel zvrátit klesající preference ME příklonem k radikalismu vůči stávajícímu systému a britské přítomnosti, na což MB v zájmu sebezáchovy raději nereagovalo.⁴⁵⁶ Přestože se Banná za svůj přístup dočkal výčitek radikální Bratří, jeho politika vedla MB k dominanci mezi mimoparlamentními organizacemi.

4.4.6.3 MB, koptská menšina a křesťanská misie

Křesťanská komunita Koptů tvoří specifickou část egyptské populace. Přestože žijí v pozici menšiny⁴⁵⁷, patří neodmyslitelně k egyptské historické identitě. Ve srovnání s ostatními menšinami první poloviny 20. století byli Koptové zdaleka nejpočetnější a přirozeně také nejlépe splývali s egyptskou muslimskou většinou. Od té je prakticky odlišoval a odlišuje pouze náboženská příslušnost. Oproti jiným menšinám se nemohli spoléhat na britskou ochranu a podporu, jež plynula ze závazků egyptských kapitulací. Na počátku 20. století se Koptové místo toho přimkli k národní vlně egyptské politiky a po 1.

⁴⁵³ Goldschmidt – Johnson – Salmoni, 2005. Re-Envisioning of Egypt, 206.

⁴⁵⁴ Lia, 1998. The Society of the Muslim Brothers, 182.

⁴⁵⁵ Mitchell, 1969. The Society of the Muslim Brothers, 24.

⁴⁵⁶ Lia, 1998. The Society of the Muslim Brothers, 252.

⁴⁵⁷ Jejich náboženská menšina tvoří přibližně 10% egyptské populace.

světové válce se spolupodíleli na boji za nezávislost pod praporem strany Wafd, jež propagovala národní sjednocení, založené na sekulární egyptské identitě, a rovnost v politické participaci.⁴⁵⁸

Společně s rychlým ústupem ryziho vlastenectví a lidovosti strany Wafd se snižovaly i preference Koptů v politické oblasti. Od konce 20. let se kromě toho začalo vzrůhat islámské hnutí - další potencionální ohrožení rovného postavení a plného začlenění Koptů do egyptské společnosti. Svoboda vyznání sice byla ústavně zajištěna, ovšem jako oficiální náboženství byl veden islám. Orientace k islámu se začala kromě společenského prostředí projevovat i v politice nebo školství. Rostoucí popularita nových islámských organizací, MB, YMMA nebo ME, pomáhala islámské identitě prosazovat svou nadřazenou pozici a pomalu vytlačovala koptskou menšinu z národního dění.⁴⁵⁹

Již je známo, že názor vedení MB se mnohdy zásadně lišil od přesvědčení jeho členů. S ohledem na tento fakt, není možno komplexně popsat vztah MB ke Koptům. Nicméně jeho oficiální ideologické premisy tento vztah nevyhrocují, naopak se odvolávají na univerzálnost islámu a nezbytnost jednotného postoje všech věřících proti ateismu a rozkladu tradiční společnosti. V tomto duchu se Banná stavěl za ustanovení šarí'y, islámského práva, jež by plně v souladu s islámskou tradicí uznávala jakékoliv podoby víry v jediného Boha.⁴⁶⁰

Doklady o vzájemné toleranci, respektu a podpoře si získaly vděčnou pozici mezi články, díly a rozpravami MB. Zahrnují zmínky o pravidelných návštěvách hodnostářů při svátečních příležitostech, spolupráci při charitativních akcích atd. V širokou známost také vešel článek Maqrama Ubajda, předsedy Nezávislého wafdistického bloku a

⁴⁵⁸ Shamir, 1995. Egypt from Monarchy to Republic, 133.

⁴⁵⁹ Shamir, 1995. Egypt from Monarchy to Republic, 144-145.

⁴⁶⁰ <http://www.ikhwanweb.com/article.php?id=967&ref=search.php>, 23.4.2012

blízkého přítele Hasana al-Banná, při příležitosti třetího výročí jeho smrti, který vypovídá o jeho osobnosti, přesvědčení a tolerantnosti.⁴⁶¹

S fenoménem křesťanské misie se Bratří v Egyptě pravidelně setkávali a jejich názory na ní by se daly označit až jako nepřátelské. Hasan al-Banná se již během svého dospívání založením Hasafijské charitativní společnosti pokoušel islámsky konkurovat aktivitě křesťanských misionářů,⁴⁶² kteří zasévali pochybnosti o islámské víře. O významu, který této záležitosti MB přikládalo, svědčí i fakt, že se artikulované požadavky na omezení misí roku 1933 dostaly do rukou předních egyptských činitelů včetně krále Farúka.⁴⁶³ Misijní aktivita musela být v určitých dobách zvláště patrná, když Banná v rámci kritiky přílišné laxnosti YMMA uváděl pro inspiraci efektivitu činnosti jezuitů a jejich vlastní, nezávislý systém vzdělávání s důrazem na pečlivou indoktrinaci a přípravu učitelů.⁴⁶⁴

Lia se také domnívá, že rapidní expanze počtu poboček a rozšiřování spektra charitativních aktivit v prvních letech existence MB byla částečně zapříčiněna snahou konkurovat křesťanským charitativním centrům a vzdělávacím institucím. Banná vytknul tři hlavní body protimisijního programu – 1) zamezit muslimské mládeži navštěvování misijních škol; 2) již zmíněná politická pamfletová kampaň; 3) vytvoření zvláštních orgánů jednotlivých poboček MB, jež měly za úkol odrazovat muslimy od využívání misijních služeb.⁴⁶⁵ Součástí této politiky se staly i ohnivé mediální kampaně proti konkrétním misijním školám a vládě, která jejich činnost legitimizovala.⁴⁶⁶ Jednoznačné stanovisko MB vůči misionářům nám předkládá Mitchell. Podle Banná „byl střet mezi nimi a

⁴⁶¹ <http://www.ikhwanweb.com/article.php?id=967&ref=search.php>, 23.4.2012

⁴⁶² Mitchell, 1969. The Society of the Muslim Brothers, 2.

⁴⁶³ Mitchell, 1969. The Society of the Muslim Brothers, 15.

⁴⁶⁴ Lia, 1998. The Society of the Muslim Brothers, 57.

⁴⁶⁵ Lia, 1998. The Society of the Muslim Brothers, 112-113.

⁴⁶⁶ Mitchell, 1969. The Society of the Muslim Brothers, 284.

Bratry přirozený a nevyhnutelný v tom smyslu, že jedna strana bránila islám, zatímco druhá na něj útočila.⁴⁶⁷

4.4.7 Souhrnné srovnání politiky MB

V předchozích kapitolách jsme mohli sledovat povahu relativně bohatých a rozmanitých aktivit MB vůči nejvýznamnějším činitelům egyptského politického a společenského života. Obecně lze říci, že MB představovalo v tehdejší době v rámci egyptského prostředí unikátní fenomén, jehož čerstvý, zásadový a politikou nezkažený styl mu zabraňoval ve vytvoření nějaké pevné aliance a komplikoval cestu k politické moci.

Ze získaných poznatků o jednotlivých egyptských činitelích a jejich vztahu k MB nelze dospět k jednoznačným názorům na politiku MB kvůli jeho vnitřně nejednotnému a ideologicky lehce schizofrennímu charakteru. Srovnání těchto vztahů nám však může nabídnout zajímavý vhled do dynamiky politických aliancí a proměnlivosti egyptského státního prostředí.

Zdaleka největší potenciál a také nejvýraznější pozitivní výsledky přinesla neoficiální spolupráce MB s Palácem a předními palácovými politiky. Kromě toho, že ji stimulovala řada společných zájmů, cílů a nepřátel, hrál Palác i roli určitého prostředníka a současně proponenta kontaktů MB s dalšími potencionálními partnery – Azharem, revolučním vojenským křídlem a islámskými organizacemi. Palác se ve druhé polovině 30. let transformoval do podoby skutečného mocenského „obra“, jenž díky svým „klientům“ teoreticky opanoval islámskou tradici Azharu, ovládal revoluční vojenskou sílu a radikální studentstvo ME a disponoval lidovou legitimitou MB. Strana Wafd byla v nových podmínkách naopak nucena uzavřít neformální a paradoxní spojení s britskou mocí, které jí nakonec v konfrontaci s MB kriticky oslabilo.

⁴⁶⁷ MITCHELL, Richard P.: 1969. *The Society of the Muslim Brothers*. Oxford University Press, 231. Za škodlivé a nechtěné misie byly považovány aktivity „západního“ křesťanstva, zvláště protestantů, před nimiž se kromě muslimů museli chránit i východní, ortodoxní křesťané - *ibid.*

Interakce MB a Paláce mezi léty 1936-1941 opravdu přinášela oběma stranám výrazně více, než jim mohla v tu chvíli vzít. U MB však tato anabáze také přispěla ke skryté a pozvolné a později již viditelné a intenzivní radikalizaci jeho stoupenců. Odchod nejkonzervativnějších z nich a založení Muhammadových mladých v roce 1939 byl teprve začátek vážného vnitřního schizmatu, který vyvrcholil faktickým rozdělením MB na oficiální politickou a tajnou militantní část.

Spojení mezi MB a Azharem záviselo v podstatě na jediném muži, šejchu Marághím, se kterým Banná a další Bratří rozvinuli přátelské vztahy a společně prosadili i spolupráci na oficiální úrovni. To bylo z hlediska politiky MB možné minimálně ze dvou důvodů – 1) azharští ulamá, jakkoliv kritizováni za svou ideologickou zakrňlost, nebyli považováni za hodnostáře a patrony v politickém slova smyslu; 2) instituce Azharu požívala mezi Egyptěany a přirozeně i mezi mnoha Bratry stále značnou vážnost a úctu. Budoucnost tohoto vztahu ale ležela víceméně na bedrech komunikace mezi Banná a Marághím. Když byl v roce 1942 zasloužilý šejch nucen rezignovat pod tlakem nového britsko-wafdistického uspořádání, křehký klid zbraní skončil a do té doby umlčená, kriticky zaměřená agitace se znovu dostala ke slovu.

Tajná aliance nejvyššího vedení MB s Palácem se ideologicky vyčerpala v roce 1942. Král Farúk, dříve symbol egyptských nadějí a proklamovaný chalífa, po hlubokém ponížení a autonehodě definitivně rezignoval na dobré jméno svého majestátu. Máhir, Azzám a generál Misrí, političtí a armádní veteráni a přední kontaktní osoby pro MB, nedokázali čelit britskému tlaku a ztratili své dřívější pozice. Za těchto okolností se alianční možnosti Hasana al-Banná výrazně redukovaly. Lze vcelku jistě vyloučit, že vůbec někdy existovaly plány Bratří na těsnější spolupráci s Ahmadem Husajnem a jeho ME. Koncepty palácových politiků s takovou možností počítaly, ale nedočkaly se schválení ze strany Hasana al-Banná. Pravděpodobně necítil potřebu nechat zaplavit řady Bratří nacionálně-šovinistickým až fašistickým étosem bez hlubších ideologických závazků. Paralelně s energickým růstem MB ve 40. letech

se z ME stávalo jen vyhraněně radikální seskupení, stín MB s tendencí střídat politické barvy.

Pomineme-li YMMA, které se politickému aktivismu většinou vyhýbalo, tak z původních palácových „klientů“ zbývala od roku 1942 již pouze radikální seskupení v rámci egyptského důstojnictva. Tento vztah se odlišoval od ostatních svou nadějnou ideologickou symbiózou – 1) obě strany si byly blízké díky národní hrdosti, revolučnímu potenciálu a propagaci fyzické zdatnosti a militantnosti; 2) důstojníci i Bratří měli z obecného hlediska stejné společenské kořeny a sdíleli podobné křivdy i aspirace; 3) hypoteticky vzato mohlo sjednocení a vzájemná infiltrace otřást samotnými základy monarchie a britského postavení, jelikož by se skloubila masovost a oddanost MB s profesionalitou, vojenským výcvikem a arzenálem armády. Nicméně ani tyto sjednocující faktory nedokázaly překonat bariéry mezi oběma stranami, konkrétně důstojníky odrazovala od těsnější spolupráce přílišná ideologická vágnost MB v kombinaci s mystickým vedením a inklinací k náboženskému fanatismu a terorismu.

Strana Wafd jak v probritském postavení, tak v čele protibritské národní fronty, neskýtala seriózní koaliční potenciál pro MB. Ještě před propalácovou érou MB se Wafd stal v očích Bratří jedním ze symbolů sekularismu a rozkladu tradičních hodnot a protiwafdistická politika Paláce později MB nejmasovější stranu ještě více zneprátelila. Avšak i mezi dvěma masovými a ideologicky antagonistickými organizacemi se ve 40. letech našel prostor pro ryze pragmatickou a dočasnou spolupráci v zájmu nezávislosti Egypta. Teoretické filozofování Ahmada as-Sukkarího, předního politického myslitele MB, o utopickém organizačním a ideologickém splynutí duchovního poselství a politické reality ve světle závazků radikálních členů MB upadlo do zapomnění.

Na řadu přichází jedno z nejdůležitějších egyptských mocenských center, jehož potencial k vedení jakékoliv formy spolupráce s MB, otevřené či neformální, byl prakticky nulový. Hloubka a intenzita vzájemných kontaktů britské správy s MB vycházela ve většině případů

jen z nutnosti střetávání v rámci národního (boj za nezávislost) či arabského hnutí (Palestinská revolta). V rámci ukončení pátrání po rozmanitějších druzích vzájemných kontaktů je možné konstatovat, že ačkoliv představovaly obě strany nejfundamentálnější soupeře egyptského liberálního období, panoval mezi nimi také určitý respekt a uznání. MB a Banná si byli vědomi britské síly a možností a museli v mnoha případech v zájmu bezpečnosti organizace ustupovat od své protibritské činnosti. Britská kromě respektu k legitimní lidové síle Bratří oceňovala snahu vyššího vedení MB o prosazení politiky akomodace a umírněnosti.

5 ZÁVĚR

Společenství muslimských bratrů prošlo od svého vzniku v roce 1928 až do vojenského převratu roku 1952 překotným vývojem. Vyvíjelo se pod vlivem různých domácích i zahraničních, politických i společenských faktorů. Představovalo ve své době unikátní fenomén sociálně-politické islámské organizace a přisvojilo si roli průkopníka islámského fundamentalismu.

Během zkoumaného období se MB projevilo jako politicky schopná a ideologicky poměrně ohebná organizace, jež neodmítala příležitosti a neformální pobídky k pragmatické spolupráci s tehdejšími významnými politickými hráči. Konečné úsilí MB směřovalo ale za všech okolností stále stejným směrem – k egyptské nezávislosti a vytvoření islámského řádu.

Generální vůdce, hlavní ideolog a charismatická duše celého MB Hasan al-Banná vypracoval rozsáhlou, ač vágně formulovanou, doktrínu, jež se stala pro všechny Muslimské bratry prvotním závazkem a naneštěstí pro Banná i radikalizujícím elementem. Ve výsledku nakonec nedokázal prosadit jednotný způsob dosažení cílů této doktríny, protože se pod jeho vedením MB vnitřně rozešlo. S touto hrozbou se Banná setkával od 2. poloviny 30. let, kdy se společně s příklonem k politické akci nebránil rozvinutí opatrných kontaktů s Palácem. Přestože tyto kontakty přinášely MB řadu výhod, jejich podstata odporovala jeho oficiálnímu krédu, které sám Banná vytvářel.

Banná vedl MB diplomaticky krajně neschůdným prostředím a politicky balancoval mezi výhodami pragmatické spolupráce s hlavními postavami „palácové kliky“ a nekompromisním postojem radikální části členské základny. Paradoxně však radikalizaci Bratří stimuloval svou přirozenou rétorickou a ideologickou ohnivostí. Je nutné si uvědomit, že se Banná částečně obával zbrklosti a nepřipravenosti radikálních Bratří

ke splnění cílů islámské výzvy, jejichž neúspěch by vystavil celou organizaci nebezpečí zániku. Důrazem na vytrvalou fyzickou, ideologickou a duchovní přípravu se tak Banná de facto pokoušel oddálit potřebu tuto přípravu využít v rámci radikální akce. Odmítnutí ozbrojené alternativy a příklon k politické akomodaci dokládají ve 40. letech jeho neúspěšné pokusy o vstup do egyptského parlamentu.

Založení „tajného aparátu“ se ukázalo pro Hasana al-Banná jako nutnost pro získání pevnější kontroly nad radikálními elementy v řadách MB. Je možné, že bez „tajného aparátu“ by dříve či později došlo k definitivnímu rozkolu a rozpadu MB na politicky reprezentativní obhájce akomodace a militantně revoluční většinu. Ve výsledku ovšem v 2. polovině 40. let k dočasnému rozpadu skutečně došlo a projevilo se to existencí paralelního vedení k pozici Hasana al-Banná, jež mohlo vést „tajný aparát“ i proti oficiální politice MB. Generální vůdce postupně pozbyl schopnosti kontrolovat síly, které sám přivedl k životu a ideologicky pěstoval.

Podobnou ideologickou past sám sobě přichystal o několik let později i egyptský prezident Gamal Abdel Násir. Ve snaze vést Egypt prostředím globální i arabské „studené války“ k pozici regionální velmoci se transformoval do panarabského vůdce a představitele „nezávislého“, pozitivně neutrálního arabského bloku. Ze závěrů mé bakalářské práce⁴⁶⁸ je jasně patrné, že přes populistickou panarabskou rétoriku byl Násir v první řadě Egyptčan a politický pragmatik. Arabský svět jej ovšem viděl primárně jako bojovníka za arabskou věc a spoutaný svými závazky byl Násir zahraničními okolnostmi de facto vmanévrován do zbrklého vytvoření Sjednocené arabské republiky, neúspěšné egyptsko-syrské unie. Definitivní tečku za Násirovým panarabským dobrodružstvím učinila šestidenní válka v roce 1967.

Nechci zde srovnávat panarabskou teorii s podstatou islámského fundamentalismu. Spíše je pro mě zajímavé sledovat, jak silný dokáže být

⁴⁶⁸ Najman, 2008. Násirismus a panarabismus v Egyptě v 50. a 60. letech 20. století, 56-58.

tlak spojený s očekáváním, jež na Hasana al-Banná, respektive na Gamala Abdela Násira vyvíjeli jejich stoupenci nebo sympatizanti. Dle mého soudu vyplývá při pohledu na protagonisty islámské, respektive panarabské výzvy, relativně paradoxní závěr. Ukázalo se, že svým mistrným rétorickým uměním a magnetickým charismatem byli schopni opanovat a aktivizovat egyptské, respektive arabské veřejné mínění. Potom co je uvedli do pohybu, ho ale již nedokázali efektivně kontrolovat.

6 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

ABOUL-ENEIN, Youssef H.: 2003. Al-ikhwan Al-muslimeen: the Muslim Brotherhood. *Military Review* Vol. 83, Iss. 4, s. 26-31.

AMIN, Camron Michael (ed.) – Fortna, Benjamin C. (ed.) – Frierson, Elizabeth Brown (ed.): 2000. *The Middle East: A Sourcebook for History*. Oxford University Press.

BAREŠ, Ladislav – VESELÝ, Rudolf – GOMBÁR, Eduard: 2009. *Dějiny Egypta*. Lidové noviny.

CLEVELAND, William L.: 2000. *A History of the Modern Middle East*. Westview Press.

CUTHELL, David C. (ed.) – STODDARD, Philip H. (ed.) – SULLIVAN, Margaret W. (ed.): 1981. *Change and the Muslim World*. Syracuse University Press.

DALY, M.W. (ed.): 1998. *The Cambridge History of Egypt*. Cambridge University Press.

DEKMEJIAN, Hrair: 1985. *Islam in Revolution: Fundamentalism in the Arab World*. Syracuse University Press.

DESSOUKI, Ali E. Hillal: 1982. *Islamic Resurgence in the Arab World*. Praeger.

DORAN, Michael: 1999. *Pan-Arabism before Nasser: Egyptian Power Politics and the Palestine Question*. Oxford University Press.

GALL, Michel le: 1989. The Ottoman Government and the Sanussiyya: A Reappraisal. *International Journal of Middle East Studies* Vol. 21, s. 91-106.

GERSHONI, Israel – JANKOWSKI, James: 1995. *Redefining the Egyptian Nation*. Cambridge University Press.

GOLDSCHMIDT, Arthur: 2000. *Bibliographical Dictionary of Modern Egypt*. Lynne Rienner Pub.

GOLDSCHMIDT, Arthur(ed.) – JOHNSON, Amy J. (ed.) – SALMONI, Barak A. (ed.): 2005. *Re-Envisioning Egypt 1919-1952*. The American University in Cairo Press.

HOURANI, Albert: 1962. *Arabic Thought in the Liberal Age, 1798-1939*. Oxford University Press.

KROPÁČEK, Luboš: 1996. *Islámský fundamentalismus*. Vyšehrad.

KUPFERSCHMIDT, Uri M. (ed.) – WARBURG, Gabriel R.: 1983. *Islam, Nationalism, and Radicalism in Egypt and the Sudan*. Praeger Publishers.

LACOUTURE, Jean – LACOUTURE, Simonne: 1958. *Egypt in Transition*. Criterion Books.

LIA, Brynjar: 1998. *The Society of the Muslim Brothers in Egypt*. Ithaca Press.

LICHTENSTADTER, Ilse – ZAFRULLA KHAN, Muhammad: 1958. *Islam and the Modern Age: An Analysis and an Appraisal*. Bookman Associates.

LOMBARDI, Clark B.: 2006. *State Law as Islamic Law in Modern Egypt*. Leiden Boston.

MARLOWE, John: 1960. *Arab Nationalism and British Imperialism: A Study in Power Politics*. FREDERICK A. PRAEGER.

MENDEL, Miloš: 1994. *Islámská výzva*. ATLANTIS.

MENDEL, Miloš: 2000. *Náboženství v boji o Palestinu*. ATLANTIS.

MENDEL, Miloš: 2008. *S puškou a Koránem*. Orientální ústav AV ČR.

MITCHELL, Richard P.: 1969. *The Society of the Muslim Brothers*. Oxford University Press.

NAJMAN, Tomáš: 2008. *Násirismus a panarabismus v Egyptě v 50. a 60. letech 20. století* [bakalářská práce]. Západočeská univerzita, Fakulta filozofická.

ROY, Olivier: 2006. *Globalized Islam: The Search for a New Umma*. Columbia University Press.

SAJJID MARSOT, Afaf Lutfi: 2007. *A History of Egypt*. Cambridge University Press.

SHADID, Anthny: 2001. *Legacy of the Prophet: Despots, Democrats, and the New Politics of Islam*. Westview Press.

SHAMIR, Shimon (ed.): 1995. *Egypt from Monarchy to Republic: A Reassessment of Revolution and Change*. Westview Press.

SCHULZE, Reinhard: 2002. *Dějiny islámského světa ve 20. století*. ATLANTIS.

7 RESUMÉ

My primary intention in this thesis was to describe and analyze a comprehensive sum of relations and contacts between the Muslim Brothers and the most significant elements of Egyptian political and social life during the „liberal experiment“. In my thesis as a whole I wanted to introduce the nature and ideological basis of the Muslim brotherhood and the evolution of their Islamic, social and political commitment.

At first I pursued theoretical and terminological complexity of this problem, that is why I was concerned with basic ideological categories of Islamic reformism. After that I wrote about fundamental sources of Brotherhood's thought.

In the next chapter I dealt with Egyptian history from Urabi's revolution to Nasser's military coup in 1952. I wanted to describe this historical phase in detailed way to fully embrace its importance for Brotherhood's evolution. Subsequently I paid attention to the core of my thesis, the Muslim brotherhood. I mentioned the influence of its founder, Hasan al-Banna, his establishment and development of his ideology, politics and organisation.

I focus primarily on the relations with several power bases in Egypt – the Palace, the Wafd, al-Azhar, British authorities, Egyptian army and institutions outside the official political field. Besides that I intended to analyze Hasan al-Banna's position to the increasing level of radicalism of younger generation of Muslim brothers and his part in the overall violent escalation in the end of „liberal period“.